

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 1, Issue 33

2023/33
December

ISSN 2181-4120
VOLUME 1, ISSUE 33
DECEMBER 2023

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

**“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 33, DECEMBER, 2023**

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH VA OZUQAVIY BARQARORLIK (NO'XAT)

Temurova Aziza

Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Shahrisabz filiali 17-21 guruh talabasi

Safarov Shaxzod

Toshkent kimyo texnologiya instituti
Shahrisabz filiali 22-20 guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada dukkakli don ekinlaridan biri bo'lgan no'xat o'simligining botanik ta'rifi, kimyoviy tarkibi va dorivorlik xususiyatlari hamda inson organizmiga ta'siri va ishlatilishi batafsil berilgan.

Kalit so'zlar. *No'xat, oqsil, vitamin, aminokislota, dorivor, inson organizmi.*

ABSTRACT

In this article reviewed detailed chickpeas one of the Legumes which has a botanical description, chemical composition, and medicinal properties, as well as its effects and use on the human body.

Keywords: *Chickpea, protein, vitamin, amino acid, medicinal, human organism.*

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 iyuldagi "Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash va oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4406-sonli qarorida respublikaning qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sohasidagi salohiyatini yanada oshirish, olib borilayotgan islohotlar va zamon talabiga to'liq javob

beradigan ishlab chiqarish, qayta ishlash, standartlash hamda agrobiznes yo‘nalishida konsalting, marketing xizmatlarini rivojlantirish va ilmiy tadqiqotlarga asoslangan intensiv agrosanoat tizimini tashkil qilish, oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish, sohaning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish va agrar sohaga zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish maqsadida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining asosiy turlarini qayta ishlash va eksport qilishning prognoz ko‘rsatkichlar tasdiqlangan bo‘lib, ushbu prognoz ko‘rsatkichda dukkakli don ekinlaridan biri bo‘lgan no‘xat ekinini 2021 yilda 30,2 ming tonna ishlab chiqarish va 23,4 ming tonna qayta ishlash rejalashtirilgan. Bugungi kunda mamlakatimizning lalmikor va sug‘oriladigan yerlaridan samarali foydalanib, tuproq unumdorligini oshirish, kam energiya va resurslar sarflab tannarxi past biologik toza mahsulot olish, aholini oqsilga bo‘lgan talabini qondirish hozirgi kundagi dehqonchilikdagi eng muhim muammolardan biridir. Ana shunday muammolarni hal qilishda no‘xat ekini muhim ahamiyat kasb etadi. No‘xat dukkakli don ekinlaridan biri bo‘lib, yer yuzi dehqonchiligida va O‘zbekistonda keng tarqalgan bir yillik o‘simlik hisoblanadi. Poyasi baquvvat, sershox bo‘lib o‘sadi, yotib qolmaydi. Barglari toq patsimon, gullari odatda oq yoki qizg‘ish binafsha rang, dukkaklari kalta, qavariq bo‘lib, unda 1-3 tagacha doni bo‘ladi. No‘xat donida 20-30 % gacha oqsil, jumladan 8,3 % gacha alishtirib bo‘lmaydigan aminokislotalar (valin, izoleysin, leysin, lizin, metionin, treonin, treptofan) hamda 13,62 % gacha alishtirsa bo‘ladigan aminokislotalar, shuningdek, 4,32 % lipidlar, 3 % qandlar, klechatka, 43,5 % kraxmal va 3 % pektin bor. No‘xat donlarida ko‘pgina miqdorda vitaminlar, jumladan, karotin, V gramma vitaminlari, vitamin E ham bor. No‘xat makro va mikro elementlarga ancha boy. Unda anchagina miqdorda kaliy, kalsiy, kremniy, magniy, oltingugurt, fosfor, alyuminiy, bo‘r, temir, molibden, selen, rux bor. Tarkibidagi selen miqdori jihatdan no‘xat barcha dukkakli donlar orasidan birinchi o‘rinda turadi.

Foydalanilgan materiallar: Ma‘lumki, oqsil oziq-ovqat sifatini belgilovchi, organizm uchun zarur bo‘lgan organik birikmalardan hisoblanadi. O‘z navbatida oqsil

tarkibi almashinadigan va almashinmaydigan aminokislotalarning asosiy manbalari dukkakli o'simliklar hisoblanadi. Almashinmaydigan aminokislotalardan lizin, metionin, arginin, leysin va izoleysin muhim ahamiyatga ega. Jumladan, lizin organizmning o'sishi va rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Dukkakli don ekinlari tarkibida lizin miqdori 100 g don tarkibida soya donida 24,0 g, loviyada-23,3 g, no'xatda-22,7 g va bug'doyda-2,8 g ni tashkil etadi. Dunyo bo'yicha o'simlik oqsiliga bo'lgan talab hamon yuqori. Sababi, dukkakli don ekinlar ekin maydonlarining qisqarganligi va ularning biologik, fiziologik xususiyatlari kam o'rganganligidir. Dukkakli - don ekinlari, jumladan, no'xat va loviya juda ham foydali o'simlik hisoblanadi. Chunki, ular fitomeliorativ ahamiyatga ega: tuproqning unumdorligini oshiradi, yerning ekologik va meliorativ holatini yaxshilaydi. Ularning doni, poxoli va ko'k poyasi oqsil hamda boshqa to'yimli moddalarga boy. No'xat ozuqabopligi bilan ko'pgina dukkakli don ekinlar donidan ustun turadi, tarkibida 20,1-32,4 % gacha oqsil bo'ladi.

Donining qimmatbaho oziq-ovqatlik va shifobaxshlik xususiyatlari, azotsiz ekstraktiv moddalrining mo'l bo'lishi, lalmikor yerlarda yetishtirilganida esa doni tarkibidagi oqsil miqdorining 32 % va yog' miqdorining 8 % gacha bo'lishi unga talabning toboro oshib borishiga sabab bo'lmoqda. No'xat va mosh o'simliklari Sharq mamlakalari va Markaziy Osiyo respublikalarida, shu jumladan, O'zbekistonda qadim-qadimdan ekib kelingan. Ular donidan to'yimlilik yuqori, quvvatbaxsh va shifobaxsh taomlar tayyorlangan. Olingan natijalar va ularning tahlili. No'xat donida 20-30 % gacha oqsil, jumladan 8,3 % gacha alishtirib bo'lmaydigan aminokislotalar (valin, izoleysin, leysin, lizin, metionin, treonin, treptofan) hamda 13,62 % gacha alishtirsa bo'ladigan aminokislotalar, shuningdek, 4,32 % lipidlar, 3 % qandlar, klechatka, 43,5 % kraxmal va 3 % pektin bor. No'xat donlarida ko'pgina miqdorda vitaminlar, jumladan, karotin, V gramma vitaminlari, vitamin Ye ham bor. No'xat makro va mikro elementlarga ancha boy. Unda anchagina miqdorda kaliy, kalsiy, kremniy, magniy, oltingugurt, fosfor, alyuminiy, bo'r, temir, molibden, selen, rux bor. Tarkibidagi selen

miqdori jihatdan no‘xat barcha dukkakli donlar orasidan birinchi o‘rinda turadi . Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, biz oqsilga boy bo‘lgan no‘xat o‘simligi donini qayta ishlab ozuqaviy no‘xat uni ishlab chiqarish bo‘yicha tadqiqot ishlarini olib bormoqdamiz. No‘xat uni quritilgan no‘xat donini maydalash orqali tayyorlanadi. No‘xat oqsil va tolaga, shuningdek, bir qancha minerallarga va B vitaminlariga boy bo‘lgani uchun un juda to‘yimli hisoblanadi. No‘xat unidan foydalanish protein va to‘la iste‘molni oshirishning ajoyib usuli hisoblanadi. No‘xat donidan tayyorlangan un ma‘lum vitamin va minerallarni iste‘mol qilishni oshirishga yordam beradi. No‘xat unida 4 milligrammdan ortiq temir (25%), 150 milligramm magniy (36%), 2.6 grammdan ortiq rux (24%) va 400 mikrogram foliy kislotasi mavjud. No‘xat uni ham tiamin, fosfor, mis va marganetsning ajoyib manbai hisoblanadi. Qayta qilingan bug‘doy uni o‘rniga no‘xat unidan foydalanish hosil bo‘lgan taomning ozuqaviy qiymatini sezilarli darajada oshiradi, chunki gramm un oq unga qaraganda ko‘proq protein, to‘la va vitaminlarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, minerallarga boy bo‘lgan no‘xat uni inson organizmi uchun foydali hisoblanib, kuchli suyaklar va tishlar, kuchli immunitet va mushaklar va asablarning normal ishlashi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. No‘xat va no‘xat unida chidamli kraxmal mavjud bo‘lib, u yo‘g‘on ichakda yashovchi foydali bakteriyalar uchun oziq-ovqat manbai hisoblanadi. Bu bakteriyalar tanani semizlik, yo‘g‘on ichak saratoni va diabet kabi metabolik kasalliklardan himoya qilishga yordam beradi.

Xulosa. Dukkakli don ekinlaridan biri bo‘lgan no‘xat o‘simligi oqsilga boy bo‘lgan o‘simlik hisoblanib, inson organizmi uchun zarur bo‘lgan oqsil muammosini hal etishda yordam beradi va undan ishlab chiqarilgan no‘xat uni qimmatli parhez mahsulotdir. No‘xat unidan pishirilgan mahsulotlar sog‘lom va ajoyib ta‘mga ega. Mahsulot sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlaydigan odamlar uchun tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Food Safety Handbook RONALD H. SCHMIDT, PhD, and GARY E. RODRICK, PhD, are Professors of Food Science and Human Nutrition at the University of Florida in Gainesville, Florida.

2. «Фитотерапия с основами клинической фармакологии» под ред. В.Г. Кукеса. – М.: Медицина, 1999

3. Oziq ovqat texnologiyasi asoslari M.G'.Vasiyev Q.O.Dadayev I.B.Isaboev Z.Sh.Sarayeva Z.J.G'ulomova

4. <https://uz.domesticfutures.com/vino-iz-hurmy-v-domashnih-usloviyah-prostye-retsepty-3844>

TURKIY XALQLAR FOLKLORINING BILIMDONI

Abbos Tursunqulov

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'zbek
tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari nomzodi

ANNOTATSIYA

Maqolada folklorshunos, harbiy darajasi polkovnik bo'lgan Cho'qon Valixonovning nafaqat qozoq, balki turkiy xalqlar xalq og'zaki ijodi taraqqiyotiga qo'shgan hissasi aniq misollar bilan ochib berilgan.

***Kalit so'zlar:** Folklorshunos, xalq og'zaki ijodi, madaniy meros, ekspeditsiya, tarjima, ilmiy, badiiy.*

ABSTRACT

In the article, the contribution of Chokhan Valikhonov, a folklorist, a military rank of colonel, to the development of the folklore of not only Kazakh, but also Turkic peoples is revealed with specific examples.

***Key words:** Folklorist, folklore, cultural heritage, expedition, translation, scientific, artistic.*

АННОТАЦИЯ

В статье на конкретных примерах раскрывается вклад фольклориста Чохана Валихонова, воинского звания полковника, в развитие фольклора не только казахских, но и тюркских народов.

***Ключевые слова:** фольклорист, фольклор, культурное наследие, экспедиция, перевод, научный, художественный.*

KIRISH

XIX asrdayoq Markaziy Osiyolik olimlar rus va yevropa adabiy jamoatchiligiga tanila boshladi. Shulardan biri olim, folklorshunos, harbiy darajasi polkovnik bo'lgan Cho'qon Valixonov edi. U nafaqat qozoq, balki turkiy xalqlar xalq og'zaki ijodiga katta qiziqish bilan qaraydi. Rus maktablarida o'qib, ta'lim olib, qozoq madaniyatini keng miqyosda targ'ib qiladi. Rus olimlari, ijodkorlari bilan yaqindan aloqada bo'ladi. Bor yo'g'i o'ttiz yillik qisqa umri davomida ulkan ishlarni amalga oshirgan.

Ch.Valixonov bor yo'g'i o'ttiz yil umr ko'rgan bo'lsa ham (1835-1865) davrida O'rta O'siyo va Qozog'iston xalqlari madaniyati tarixining yirik tadqiqotchisi sifatida g'oyatda boy madaniy meros qoldirdi. Uning butun ijtimoiy-siyosiy, imiy va adabiy faoliyati xalqlar o'rtasidagi do'stlikni barqaror qilishga, madaniy aloqalarni rivojlantirishga qaratildi.

Otasi Chingiz Valixonov Ko'kchatov okruginig sultoni vazifasini bajargan bo'lsa ham, o'z davrining a'rifatparvar va o'qimishli xokimlaridan edi. Shu sababli ham Cho'qonning yoshlik davridan boshlab bilim olishiga, rus va yevropa tillarini, madaniyatini, adabiyotini o'rganishga alohida e'tibor beradi. Cho'qon dastlab Qushmurundagi shaxsiy qozoq maktabida va u yerda arab yozuvini o'rgandi.

1847 yilda Omskka kelib sibir kabetlar korpusiga o'qishga kirdi va bu yerda rus revalutsion demokratlari – Belinskiy, Gersen asarlarini o'qib demokratik g'oyalari bilan tanishdi. Bundan tashqari bilim yurtida geografiya, tarix, zoologiya, fizika, matematika, botanika, geodeziya, filologiya, rasm, hattotlik, shuningdek, falsafa, rus, fransuz, nemis, turk, mongol, arab, fors tillari ham o'rgatilar edi. Tabiatan tarashqoq va qobiliyatli bo'lgan Cho'qon 1853 yilda kabetlar korpusini muvaffaqiyatli tugallaydi va shu davrdan boshlab uning adabiy faoliyati boshlanadi.

Ch.Valixonov 1855 yildan boshlab, general Gasford boshchiligida Markaziy Qozog'istonda uyushtirilgan ekspeditsiyasida ishtirok etib, qozoq xalqining tarixi, urf-odatlar va maishiy turmush tarzi bilan bog'liq g'oyatda boy adabiy manbalar to'playdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

1856 yildan boshlab yirik harbiy-ilmiy ekspeditsiyalarda ishtirok etgan Ch.Valixonov Issiqko‘l va Markaziy Tyan-Shanda yashaydigan qirg‘iz ovullarida xalq oqinlaridan, jarchilaridan epik poemalar, afsonalar, ertaklar yozib oldi. U qirg‘iz xalqining qomusi bo‘lgan “Manas” eposini birinchi bo‘lib ilmiy asosda yozib oldi va rus tiliga tarjima qildi. Shuningdek, hali yevropa xalqlari unchalik tanish bo‘lmagan bu eposni “Iliada” va “Odiseya” bilan tenglashtirib, fanda birinchi marta tarixiy-adabiy jihatdan tahlil etdi.

Cho‘qon Valixonov Yevropa sharqshunoslari orasida yosh, kelajagi porloq, bilimdon, izlanuvchan olim sifatida tan olindi. O‘sha davrning yirik olimlari va adiblari bo‘lmish G.N.Potyantin, V.I.Lomanskiy, shoir S.F.Durovlar g‘oyatda yuqori baholadilar va uning ilmiy ishlaridagi yangiliklarni o‘z vaqtida e’tirof etdilar.

Uning ilmiy va adabiy faoliyati bilan tanishgan buyuk rus yozuvchisi M.Dostoevskiy unga katta xayrixohlik bilan qaraydi va shoir S.F.Durovning yordamida u bilan tanishib, do‘st bo‘lib qoladilar. Ch.Valixonov do‘sti Dostoevskiyga yozgan xatlaridan birida shunday deydi: “Men insonning kayfiyati haqida yozishga usta emasman, lekin ishonamanki siz albatta bilasiz men qanchalik sizni hurmat bilan sevaman”. Dostoevskiyning Cho‘qonga yozgan xatida bu hurmat va ehtiromga yarasha g‘oyatda nozik did bilan javob berilganligi ko‘rinadi. Dostoevskiy o‘z yuragini ochib shunday deydi: “Siz meni yaxshi ko‘raman deb yozibsiz, Men sizga hayqirmasdan aytishim lozimki, men Sizni yaxshi ko‘raman. Men hech kimga, hatto tutingan akalarimga ham Sizchalik hush kayfiyatda bo‘lmaganman”. Dostoevskiy hamisha, xoh shaxsiy uchrashuvlarda, xoh xat orqali yozishmalarda bo‘lsin doimo Cho‘qonga maslahat berib, ona yurtga sitqidildan xizmat qilishni, turkiy xalqlar tarixini, etnografiyasini, og‘zaki va yozma ijodini o‘rganishni iltimos qiladi, uning burchi ekanligini har doim uqtiradi.

NATIJALAR

1858-1859 yillarda Qulji va Qoshg'arda uyushtirilgin ekspeditsiyada ishtirok etib O'rta Osiyo xalqlari - o'zbeklar, tojiklar, uyg'urlar, qirg'izlarning ijtimoiy - iqtisodiy hayoti, turmush tarzi, ularning odatlari haqida so'z yuritadi.

1864 yilda Janubiy Qozog'istonni Rossiyaga qo'shib olish uchun uyushtirilgan harbiy ekspeditsiyaga taklif etiladi va "Avliyo ota" qal'asi uchun olib borilgan jangda ishtirok etadi. General Chernyaevning qattiqqo'lligida va ... siyosatidan norozi bo'lgan bir guruh ofitserlar bilan Ch.Valixonov ham ekspeditsiyada ishtirok etishdan bosh tortadi. 1865 yilda uning sog'ligi yomonlashib vafot yetadi.

Ch.Valixonov qisqa, lekin mazmundor hayot kechirdi. XIX asr O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlari hayotini, tarixini, madaniyatini har tomonlama keng ko'lamda o'rgangan olim sifatida boy adabiy meros qoldirdi. Qozog'iston Fanlar akademiyasining tarix, arxeologiya va etnografiya instituti Ch.Valixonov nomi bilan ataladi.

Ch.Valixonov turkiy xalqlar og'zaki ijodning nodir namunalarini to'plagan va ilmiy jamoatchilikka ma'lum etgan olim sifatida folklorshunoslik fanida o'z o'rniga ega.

O'zi voyaga yetgan zaminda katta adabiy muhit bor edi. Buvisi Oyxonim xalq og'zaki ijodini yaxshi bilgan donishmand ayollardan bshlib, og'zaki ijodning sehrli sirlarini Cho'qonga singdirishga harakat qildi. Cho'qonni dastlab xalq donishmandligi, urf-odatlari bilan tanishtirgan ham buvisi Oyxonim edi.

Ch.Valixonov o'qish davrida ham, undan keyingi faoliyatida ham xalq og'zaki ijodini to'plashga alohida e'tibor berdi. U hali bolalik davridayoq qozoq xalqining yirik eposlaridan bo'lgan "Ko'zi Ko'rgash" va "Bo'yoqsuluv" ni yozib olgan edi.

Keyinchalik ham qozoq, qirg'iz xalqlari og'zaki ijodini to'plashga ham alohida e'tibor berdi. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish lozimki, u qirhiz xalqining qomusiy asari bo'lgan "Manas" eposining variantini birinchi marta ilmiy asosda o'rgandi va rus tiliga tarjima qildi. Uni tahlil qilib, "Cho'l iliadasi" deb baholadi. "Salibey" eposini "Burgutlar Odieyasi" deb ta'rifladi.

MUHOKAMA

Ch.Valixonov tomonidan yozib olingan “Manas”ning varianti fanda o‘ziga xos originalligi va yagonaligi bilan alohida ahamiyatga ega. Qisqacha mazmunini keltirgan bu variant quyidagidan iborat: Jaqin o‘g‘li Manasga suluv Xonikeyni olib berish uchun qoraxonnikiga sovchi bo‘lib boradi. Lekin qoraxon qizi Xonikeyni Jaqinning o‘g‘li Manasga berishni istamaydi. Tahqirlangan Manas Xonikeyni zo‘rlik bilan oladi. Ko‘katoynikida bo‘lgan munozara-tortishuvda zo‘rlik va adolatsizlik ko‘rsatgan qo‘ng‘irboy bilan Jo‘laylarni Manas o‘ldiradi. So‘ngra Manas ham kasal bo‘lib o‘ladi.

XIX asrning o‘rtalarida va XX asrning boshlarida turkiy xalqlar eposi yeng rivojlangan davr edi. Shuning uchun Ch.Valixonov yozib olgan og‘zaki ijod namunalari o‘zining o‘zining qadimiyligini saqlagan holda yetib kelganligi va o‘z vaqtida yozib olinganligi bilan qimmatlidir.

Ch.Valixonov “Manas” variantini yozib, bu variantning rus tilida Veselovskiy tomonidan qilingan tarjimasini hozircha yagona nusxa sifatida alohida ahamiyatga ega.

“Manas” eposi bilan bog‘liq ishlarida “Manas” eposining turkiy xalqlar orasida tutgan ahamiyatini alohida ta’kidlagani holda uning tarqalish jarayoni haqida ham qiziqarli faktlar bayon etadi. U Manas asosida qilinajak voqealarning bir qismi Toshkent, Andijon, Farg‘ona tomonlarda ro‘y berganligini aytadi. Shu bilan birga Andijon tarafda yashaydigan qirg‘izlar orasida “Manas” eposi keng tarqalganligi to‘g‘risida fikr yuritadi. Olimning bu fikri zamirida o‘zbek baxshilari repertuarida ham “Manas” eposining variantlari mavjud degan farazni ilgari suradi.

Ch.Valixonov qozoq xalqining “Ko‘zi Kurash” va “Boyonsuluv” eposidan parcha yozib olgan. Bu eposning 16 ta varianti mavjud yekanligi haqida qozoq olimlari ma’lumot beradilar. Lekin Valixonov yozib olgan variant o‘zining qadimiyligi bilan alohida ahamiyatga ega.

Ch.Valixonov tomonidan yozib olingan qozoq xalqi maqollari turkiy xalqlar donishmandligining yorqin namunasidir:

O‘tkir pichoq qinga xos

Shtrik so‘z jonga xos.

O'lgan arslondan

Tirik it yaxshi.

Shoshma qarg'a.

Tushasan jarga.

Uyqu jonning tinchi,

Imon (vijdon) jonning quvonchi.

Ch.Valixonov faqat xalq og'zaki ijodining to'plovchisigina bo'lib qolmay, bilimdon tadqiqotchisi hamdir. U qozoq poeziyasining formalari haqida fikr yuritib, ularni quyidagi qismlarga klassifikatsiya qiladi:

1. Jar;
2. Yig'lov;
3. Qaim – aytishuvning bir turi;
4. Qora o'lan – to'rtliklardan iborat bo'lib, turli tarixiy epizodlarni tashkil qiladi.
5. O'lan;

Olim xalq poeziyasining bu jihatlarining har biri haqida to'xtalib, ularni o'zlariga xos xususiyatlarini ko'rsatadi.

XULOSA

Xullas, Ch.Valixonov folklorshunos sifatida fan uchun g'oyatda qimmatli meros qoldirdi. Olim tomonidan to'plangan folklor asarlari turkiy xalqlar og'zaki ijodini eng rivojlangan va birinchi marta bir davrda yozib olinganligi bilan qimmatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Cho%CA%BBqon_Valixonov
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. –T: O'zbekiston, 2000 yil.
3. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi. –T: Sharq, 2010 yil.

TOHIR MALIK ASARLARIDA IJTIMOYIY CHEGARALANGAN LEKSIKA (JINOYAT LEKSIKASI MISOLIDA)

To‘rayeva Zarrina Abdimurot qizi

Termiz Davlat Universiteti 1-kurs magistranti

xurramovazarrina7@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada qo‘llanish doirasi chegaralangan leksikaning ekspressiv ma‘no xususiyatlari shuningdek, salbiy ma‘no ottenkasiga ega bo‘lgan Tohir Malik qalamiga mansub Shaytanat romanida keltirigan jinoyat leksikasi haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy chegaralangan leksika, sotsiolekt, argo, jargon, laqab.*

Ilmiy va o‘quv adabiyotlarda ijtimoiy dialektlar terminini ko‘plab uchratamiz. Odatda ijtimoiy dialektlar tilning shunday bir ko‘rinishiki, ular adabiy til va uning normalariga mos kelmaydi. Biroq ko‘pgina manbalarda ijtimoiy dialektlarni adabiy tilning u yoki bu jihatlarini ochib beruvchi, to‘ldiruvchi vositalar sifatida qarashlar ham mavjud. Ma‘lumki, ijtimoiy dialektlar umumxalq tilining ma‘lum bir qatlamini tashkil etadi.

Sotsiolingvistikada ijtimoiy chegaralangan leksikaga nisbatan sotsiolekt termini qo‘llaniladi. Sotsiolekt- umumiy ijtimoiy xususiyatlariga ko‘ra birlashgan ayrim guruhlarining lisoniy ehtiyojlarini qondirish uchun nutq amaliyotida ishlab chiqilgan til shakli. Sotsiolekt verbal xulq va ijtimoiy ahvolning muvofiqligini ifodalaydi. Sotsiolektlar kommunikatsiyaning butun bir tizimini ifodalamaydi. Uning asosini milliy tildan deyarli farq qilmaydigan lug‘at va grammatika tashkil qiladi. Sotsiolekt o‘z ichida ma‘lum bir tabaqalar nutqiga xoslangan “argo”, “jargon”, “sleng” kabi turlarga ajraladi. Jargon- biron ijtimoiy guruh vakillarining o‘z nutqi bilan

ko'pchilikdan ajralib turish maqsadida, o'zicha mazmun berib ishlatadigan so'z va iboralar. Masalan, oq (aroq), qizil (vino)-ichuvchilar nutqida. Tilshunoslikka oid aksariyat adabiyotlarda "jargon" bilan "argo" termini farqlanmasdan, aralashtirib yuborilgan. Argo- jargondan farqli ravishda, biron ijtimoiy guruh tomonidan boshqalar uchun atayin tushunarsiz qilib qo'llaniladigan u yoki bu darajadagi yashirin, yasama til. Masalan, o'g'rilar argosida shmon qilmoq, gopstop qilmoq iborolari "o'g'irlamoq" ma'nosida ishlatiladi. Argolar jargoga nisbatan o'zining yashirinlik xususiyati bilan ham ajralib turadi. Shuning uchun ular ko'proq jamiyatning yashirin tabaqalari hisoblangan josuslar, jinoyatchilar, o'g'rilar, giyohvandlar va h.k lar nutqida uchraydi.¹

Iste'dodli yozuvchi Tohir Malikning "Shaytanat" asarida jinoyat olamida taqdiri bir-biriga o'xshamagan, qiyofasi-yu fe'l atvori, dunyoqarashlari bir-biridan tubdan farq qiluvchi obrazlar tasvirlangan. Asarda ismlarga nisbatan ularga atab qo'yilgan laqablar nom o'rnida, ya'ni atoqli ot sifatida ko'p qo'llangan. Avvalo, bu so'zning ma'nosiga izoh beradigan bo'lsak, laqab arabcha so'z bo'lib, biror xususiyatiga ko'ra kishiga hazil qilib yoki masxaralab qo'yilgan nomni, taxalluslar, familiyalarni bildiradi². Masalan, Kesakpolvon, Chuvrindi, O'qilon, Suvilon, Bo'tqa, Xumkalla, G'ilay, Bo'ri, Qassob, Hovuz polvon va hokazo. Ma'lumki, laqablar insonning turli-tuman belgisi, xususiyatlariga qarab qo'yiladi. Shunga ko'ra ular kishilarning qaysi urug' yoki qabilaga mansubligini, ulardagi jismoniy kamchiliklarni, xarakter, fe'l-atvor, gapirish uslubi, kiyinishdagi biror kamchilik yoki o'zgachalikni, kasbini, millatini, kishilardagi shu kabi yaxshi hamda yomon xislatlarni, belgi-xususiyatlarni ko'rsatadi.

Bilamizki, laqab kishilarga tashqi ko'rinishiga nisbatan (Xumkalla, G'ilay), yoki xarakter xususiyatiga nisbatan ko'chma ma'noda (O'qilon, Suvilon), qilgan biror ishga bog'liqlik asosida (Kesakpolvon, Qassob) shaxsga nisbatan nomga aylangan. Demak, laqab - shaxsning tashqi ko'rinishi, mashg'uloti yoki biror xususiyatiga qarab beriladigan ikkinchi nom. Odatda, laqab ishlatilish o'rni va maqsadiga qarab ijobiy

¹ Sh. Usmanova., N. Bekmuxamedova., G. Iskandarova. Sotsiolingvistika. O'quv qo'llanma Toshkent-2014 B;16-17

² . Узбек тилининг изоҳли луғати. -Москва: Русский язык. 1981

yoki salbiy ma'noga ega bo'ladi. Misol uchun "Shaytanat" asarining 1-kitobida Haydar Asrorovga nisbatan Kesakpolvon laqabining qo'yilishi shunday izohlangan: "Qilich ikkinchi piyoladagi choyni ichib ulgurmay eshik ochilib, jussasi kichik, eti ustixoniga yopishgan, qaldirg'och mo'ylabi o'ziga yarashgan odam ko'rindi. Bu odamni yaxshilab tanib oling: Haydar Asrorov, laqabi Kesakpolvon. Asadbekning o'ng qo'l a'yon. Ozg'in, chayir bo'lgani uchun Kesakpolvon, deb atashgandir, desangiz yanglishasiz. Har bir jamoaning ichki tartibi, rasm-rusumi bo'lganidek, bu olamning ham o'ziga yarasha qonun-qoidasi bor. Shulardan biri - bu olamga qadam qo'ygan har bir tirik jonga laqab beriladi. Laqab osmondan olinmaydi, balki xatti-harakati, fe'liga qarab topiladi. Jussasiga qarab tanlanganida Haydar Kesak emas, Toshpolvon yoki Temirpolvon bo'lishi kerak". (1-kitob, 71-b) ...Haydar ikkita dehqonning iziga tushadi. Ularning belbog'ida pul bor deb o'ylaydi. Cho'ntak belbog' kesishda Haydardan o'tadigani yo'q edi... Xullas, belbog' kesildi...Panaroqqa o'tib qarasa, belbog'da sariq chaqa ham yo'q- besh-oltita kesak hafsala bilan terib qo'yilgan. Aslida dehqon shaharda "tahoratga kesak topiladimi, yo'qmi" deb har ehtimolga qarshi belbog'iga tugib olgan edi. O'shanda alamdan bo'zarib turgan Haydarga qarab turib Asadbek rosa kuldi. Laqab ham o'shanda tug'ildi (1-kitob, 72-b).

Asarda Asadbek boshchiligida uyushgan jinoiy to'da nutqida boshqalar uchun biroz tushunarsiz bo'lgan kriminalistik leksikon ya'ni jinoiy leksikaga oid so'zlarni tahlil qilamiz.

— Hofiz, Zelixon Xangriyev kimligini bilmasam yurgan ekanman-da «o'qilonman», deeb kerilib. Haddingdan oshma, bola. Har ishning o'z hadisi bo'ladi. Akademik — o'g'ri. O'g'rilikda unga teng keladigani yo'q (1-kitob, 225-b).

Yuqoridagi tahlillarimizda Akademik so'zini laqab sirasiga kiritmadik sababi bu so'z jinoyat olami vakillari uchun tajribali jinoyatchiga nisbatan qo'llaniladi va kriminalistik vikilug'atlarda ham *Akademik*- tajribali jinoyatchi, avtoritet, degan ta'riflar keltiriladi.

— O'zimning ishim bor. Agar hohlasang... men bilan ishlashing mumkin. Yaqinda katta ov bo'ladi (1-kitob, 328-b).

Asar qahramoni Fedya tomonidan aytilgan” ov boladi” so‘zi katta bir jinoyat sodir etilishiga ishora qiladi. Shuningdek, qahramonlar tilidan o‘ch olinishi kerak bolgan kimsaga nisbatan *o‘lja* so‘zi qo‘llaniladi.

— Bekor aytibsan, itvachcha! — dedi Elchin xirillab. U o‘ljasidan bu gaplarni kutmagan edi .

O‘lishi lozim bo‘lgan o‘ljasi, Noilasining nomini bulg‘ab qo‘ydi (1-kitob, 204-b).

— Bek aka, hammasi pishdi. Uyiga oborib qo‘ydim,—dedi Jamshid.

— Bilmadim... eshitishimcha, «Volga»sini shumon qilib ketishibdi (1-kitob, 141-b).

Jamshid tilidan aytilgan *hammasi pishdi* so‘zi ya’ni hammasi hal bo‘di degan ma’noda kelsa, *shumon qilmoq* o‘girlab ketilmoq ma’nolarini bildirib kelgan. Shuningdek, o‘ldirmoq so‘zini jinoyat olami vakillari turli hil tarzda *gumdon qilmoq, yo‘qotmoq, tinchitmoq* kabi shakllarini qo‘llaydi.

— Bratishka, hozir paxaningning og‘aynisinikiga borasan. Oti nimaydi, Hasanmi? Ha, Opoqingga aytasan: «Hasan amakimni bozorda mentlar tutib oldi, narsalarni gum qilar ekansiz», deysan (2-kitob,17-b).

Bezori to‘dalar, jinoyatchilar va o‘smir yoshlar nutqida uchraydigan *paxani* so‘zi shu guruhlarining eng kuchli ,hammani o‘ziga bo‘ysundira oladigan to‘daboshi yoki o‘g‘riboshiga nisbatan ishlatiladi ammo yozuvchi asarda bu so‘zni ota so‘zi o‘rnida qo‘llaydi. Asarda politsiyachilarni *mentlar, xitlar* deb atashadi va biror jinoiy ish ular tomonidan aniqlanganini sezishsa, *xitlashibdi* degan so‘zni qo‘llashadi. Quyida bunga misol keltiramiz;

— Ular tayyor, prokuror ozgina kavlashtirsin, birdan ro‘para qilsak, xitlashadi. Kecha sho‘pirni iziga tushishdi . Sho‘pir bugun Uchariqdan kelsa, tappa bosishadi. U og‘zidan gullaydi. Hammasini pishitib qo‘yanman. (2-kitob,110-b)

Uyushgan to‘da vakili Kesakpolvon tomonidan aytilgan *xitlashadi, tappa bosishadi, og‘zidan gullaydi, pishitib qo‘yanman* kabi so‘zlar to‘daning o‘zlari uchun tushunarli bo‘lgan nutqiga xosdir.

— Sharif qurug‘idan tortayotgan emish.(2-kitob,110-b)

Asardan olingan bu parchadagi *qurug'idan tortmoq* nasha chekmoq ma'nosida qo'llangan, shuningdek bu so'z ignaga o'rganib qolmoq, doriga o'rganmoq kabi shakllarda ham ishlatiladi.

Buyuk yozuvchi Tohir Malikning detektiv janrga mansub "Shaytanat" romanida jinoyatchilar olamining sir- asrorlari haqida so'z bo'ldi. Shunday ekan, ular o'zgarlar uchun tushunarsiz, o'zlari uchun tushunarli bo'lgan jargonlardan foydalanadi. Asarda jinoyat olamidagi voqealar fonida asosiy e'tibor asar qahramonlarining ruhiy dunyosini tahlil etishga qaratilgan. Romanda biz e'tibor qaratgan asosiy jihat, jinoyatchilar qo'llaydigan jargonlar bo'ldi. Rus tilshunoslari Boduen de Kurtene, V.M. Popov va ba'zi chet el tilshunoslarining izlanishlari natijasida yaratilgan o'g'rilar, firibgarlar va qamoqxona tilining kichik lug'atlaridan foydalanildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Usmanova., N. Bekmuxamedova., G. Iskandarova. Sotsiolingvistika. O'quv qo'llanma. - Toshkent: 2014 16-17-betlar.
2. Узбек тилининг изоҳли луғати. - Москва: Русский язык. 1981
3. T. Malik. Shaytanat. 5-jildlik, 1-jild. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
4. T. Malik. Shaytanat. 5-jildlik, 2-jild. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
5. М. Грачев, А. Гуров, В. Рябинин. Словар уголовного жаргона. 1991

FIZIKA O‘QITISHDA KOMPYUTER YORDAMIDA YANGI YONDASHUVLAR

Jurakulov Sanjar Zafarjon o‘g‘li

Osiyo xalqaro universiteti

„Umumtexnika fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

ANNOTATSIYA

Tez rivojlanayotgan fan va texnika, ta’lim va kadrlar tayyorlash sohasida yangi asbob-uskunalar, jihozlar va jihozlardan foydalanish imkonini berdi. Bular orasida kompyuterlar eng ko‘zga ko‘ringanidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu yangi texnologiya o‘quvchilar e’tiborini jalb qilish, o‘rganishni osonlashtirish va motivatsiyasini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Biroq, sohada yetarlicha dasturlar mavjud emasligi sababli, mamlakatimizda ushbu texnologik imkoniyatlarni qo‘llashda katta bo‘shliq mavjud.[1] Ushbu tadqiqotda ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga hissa qo‘shish va o‘z ichiga olgan yangi o‘quv dasturini eksperimental qo‘llab-quvvatlash maqsadida o‘rta maktab darajasida zamonaviy fizika fanlari; Yangi ishlab chiqilgan kompyuter muhitida Interfaol ekran tajribasi kiritildi. Ushbu dasturlar mavhum mavzularni konkretlashtirish va zamonaviy fizikaga kirishda ularni yanada tushunarli qilish uchun katta hissa qo‘shadi deb hisoblash mumkin.

Kalit so‘zlar: *Kompyuter yordamida ta’lim, Interfaol ekranli tajribalar, fizika ta’limi.*

Kirish: O‘rta maktabda qo‘llanilayotgan o‘qitish usullarini ko‘rib chiqsak, “o‘qituvchiga yo‘naltirilgan”, “qora doska” ta’limning hamon ustunlik qilayotganini ko‘ramiz. Bu usul odatda o‘qituvchi tomonidan boshqariladigan va boshqaradigan "bir tomonlama" o‘rganish uslubidir.[2] Biroq, ta’limning umumiy maqsadlaridan biri

o'quvchilarga "nimani va qanday o'rganishni" o'rgatishdir. Boshqacha qilib aytganda, bu "qanday o'rganishni o'rgatish". Chunki bizning davrimiz "bir umr o'rganishni" talab qiladi. Ta'lim hayotimizdan keyin biznes muhitiga kirganimizda ham, bilimlarimizni yangilash va yangilarini qo'shish tobora muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim texnologiyalarining ta'limdagi o'rni: Kerresga ko'ra; O'qituvchi nuqtai nazaridan ushbu texnologik imkoniyatlarning ba'zi funktsiyalarini quyidagicha sanab o'tish mumkin:

- Sinfda ma'lumotni taqdim etishda o'qituvchini qo'llab-quvvatlash
- An'anaviy ko'rgazmali usul bilan o'qitiladigan kurslarda muvaffaqiyatni oshirish uchun kurslarga tayyorgarlikda foydalanish.
- Muammoni hal qilishni qo'llab-quvvatlash va axborotning doimiyligini oshirish.

Bundan tashqari, qo'llanilayotgan texnologiyalar nafaqat yangi ma'lumotlarni o'rgatish jarayonini qo'llab-quvvatlash, balki o'quvchilar e'tiborini darsga jalb qilish, o'qitiladigan fanlarga qiziqish va ishtiyoqini oshirish uchun ham mos uslubdir. Shunday qilib, darslar turli xil qiziqish va qobiliyatlarga ega bo'lgan talabalarni o'ziga jalb qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ta'lim va o'qitishda texnologiyalardan foydalanish tubdan o'rganishni tez va osonlashtiradi.[3] Masalan, Germaniyada 1998 yilda Bertelsmann jamg'armasi ko'magida o'tkazilgan tadqiqotda quyidagi xulosalarga erishildi:

- Darslarning 90 foizi ta'lim texnologiyasini qo'llash bilan yanada jonli o'tmoqda
- 80% ta'lim texnologiyalari yordamida darslar qiziqarliroq o'tishini ta'kidladi
- 59% ta'lim texnologiyalari yordamida kurslar samaraliroq bo'lganini ta'kidladi.

Amalga oshirish orqali o'rganish Kompyuter ta'limi bo'yicha; O'rganilayotgan predmet va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir kompyuter foydalanuvchiga (talabaga) ta'lim jarayonida aralashish va o'quv jarayoniga yo'naltirish imkoniyatini berish orqali erishiladi. Issingning fikriga ko'ra, kompyuter va o'quvchi o'rtasida quyidagi shartlar bajarilgandagina o'zaro ta'sir bo'lishi mumkin:[4]

- O'quvchi birinchi navbatda ijodkor bo'lishi kerak. Shunday qilib, u o'rganishi kerak bo'lgan tarkibni tartibga solishi va uni mustaqil ravishda yaratishi mumkin.
- Kompyuter dasturi dinamik bo'lishi va o'quvchining harakatlariga javob bera olishi kerak.
- Ta'lim jarayonida o'quvchi o'z bilimini nazorat qilishi kerak.
- Dasturdan foydalanishda kerak bo'lganda dastur o'quvchiga yo'l-yo'riq ko'rsatishi kerak.[5]

Interfaol ekran tajribalari (IED): Interaktiv ekran tajribalari (IED) birinchi marta 1997 yilda Germaniyaning Berlin universitetida Kirshteyn va Rass tomonidan ishlab chiqilgan "Tirik fizika kitobi" loyihasi doirasida ko'p sonli talabalar ishtirokidagi xizmat kurslarida (Muhandislar uchun fizika) qo'llanilgan.[6] Ushbu tajribalarda interaktivlik (o'zaro ta'sir); Bunga foydalanuvchiga dastur tomonidan kompyuter ekranida bajariladigan tajribaga aralashish imkoniyatini berish orqali erishiladi. Videofilmlarda bo'lgani kabi, IED da ekranda paydo bo'ladigan tasvirlar "haqiqiy". Ya'ni, simulyatsiya dasturlaridagi kabi oldindan tayyorlangan va moslashtirilgan grafik va tasvirlar o'rniga; IEDlar raqamli kamera yordamida tajribaning har bir bosqichini suratga olish va ularni kompyuter muhitida birlashtirishdan iborat.

Xulosa : Ta'lim va ta'lim sohasida texnologik asbob va jihozlar sifatida tez-tez qo'llaniladigan kompyuter dasturlarining eng muhim xususiyatlari har qanday joyda ko'p vaqt talab qilmasdan osongina qo'llanilishi mumkin. Dasturlar CD yoki floppi disklarga yozilganligi sababli, ularni maktabda sinfda ham, uyda ham tinchroq muhitda bajarish va takrorlash mumkin. Shu tariqa o'quv muhitining maktabdan tashqarida tarqalishi yanada ortib bormoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

**YOSH BASKETBOLCHILARDA RAQIBNI YENGIB O‘TISHDA
CHALG‘ITUVCHI FINTLARNI QO‘LLAB RAQIBNI YENGIB
O‘TISH TEZLIGINI O‘RGANISH**

Ganiyeva Fatima Vaxabovna

O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Voleybol, basketbol
nazariyasi va uslubiyati kafedrasida dotsenti

ANNOTATSIYA

Tanlangan mavzuda basketbol bo‘yicha o‘tkazilayotgan mashg‘ulotlarda to‘pni o‘ng va chap tomonga urib yurish davomida turli chalgituvchi fintlarni qo‘llash texnikasi va ijro etish tezligi ko‘nikmalariga o‘rgatish hamda, fintlarni ham ikki tomonlama ishlata olish qobiliyatini shakllantirish mashqlarini muntazam qo‘llashga bag‘ishlangan.

***Kalit so‘zlar:** basketbol, sportchi, psixofiziologik, koordinatsion, modellashtirilgan.*

**ИЗУЧЕНИЕ СКОРОСТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ СОПЕРНИКА У МОЛОДЫХ
БАСКЕТБОЛИСТОВ, С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОТВЛЕКАЮЩИЕ
ФИНТЫ ПРИ ПРЕОДОЛЕНИИ СОПЕРНИКА**

Кафедра теории и методики волейбола, баскетбола Узбекистан, г. Чирчик,
улица спортивная 19 Узбекский Государственный
Университет физической культуры и спорта

АННОТАЦИЯ

Обучение технике и скорости выполнения различных отвлекающих финтов при ведении мяча вправо и влево в баскетбольных занятиях по выбранной теме, а также умению применять финты двусторонне, посвящено регулярному использованию формирующих упражнений.

Ключевые слова: баскетбол, спортсмен, психофизиологический, координация, смоделированный

STUDYING THE SPEED OF OVERCOMING AN OPPONENT IN YOUNG BASKETBALL PLAYERS, USING DISTRACTING FEINTS WHEN OVERCOMING AN OPPONENT

Department of Theory and Methods of Volleyball, Basketball Uzbekistan, Chirchik city, sports street 19 Uzbek State University of Physical Culture and Sports
fatima018662@gmail.com

ANNOTATION

Teaching the technique and speed of performing various distracting feints when dribbling the ball to the right and left in basketball lessons on a chosen topic, as well as the ability to use feints bilaterally, is devoted to the regular use of formative exercises.

Key words: basketball, sportsman, psychophysiological, coordination simulations

Ma'lumki, har bir sport turiga xos texnik – taktik ko'nikmalar o'ziga xos koordinatsion elementlar, turli variantli harakat usullari va ularni ijro etish bilan bog'liq sir – asrorlardan iboratdir. Shunday ekan, ularga o'rgatish va texnik – taktik mahoratni shakllantirish samaradorligi trenerning kasbiy tayyorgarligiga bog'liqdir. Bunday

noyob va murakkab harakat elementlari basketbolda ham keng qo'llaniladi. Ularni mahorat bilan ijro etish – demak raqib chalg'itib o'tildi, binobarin ochkoga yo'l ochildi deb hisoblash mumkin. Basketbolga xos bunday harakat elementlaridan biri – bu to'pni urib yugurish vaqtida qarshilik ko'rsatayotgan raqibga nisbatan qo'llaniladigan chalg'ituvchi fintlaridir. Masalan, to'pni raqibga qarshi urib harakatlanishda o'ngaqay basketbolchi faqat chap tomonga keskin qadam tashlab chalg'ituvchi fint qo'llaydi va o'z harakatini o'ng tomondan, ya'ni raqibning chap tomonidan davom ettiriladi. Bunday taktik fintni bilgan raqib to'p bilan harakatlanayotgan o'yinchiga nisbatan osongina to'siq qo'yib, uning yo'lini to'sib qo'yishi mumkin. Lekin bunday chalg'ituvchi fintlarga qanchalik erta yoshdan boshlab o'rgatilsa va ular muntazam shakllantirib borilsa ushbu fintlarni ijro etish mahorati shunchalik yuksak darajada sayqal topadi. Zamonaviy basketbolda to'pni urib zich qarshilik ko'rsatayotgan raqibni engib o'tish imkoniyati faqat turli chalg'ituvchi fintlarni mohirona qo'llay olish qobiliyatiga bog'liqdir.

Tadqiqotning maqsadi – yosh basketbolchilarda to'pni urib, harakatlanish davomida chalg'ituvchi fintlarni qo'llab raqibni engib o'tish soni va tezligini o'rganishga bag'ishlangan.

Tadqiqotning vazifalari – tanlangan mavzu bo'yicha tadqiqotning ilmiy-amaliy g'oyasini isbotlash, yosh basketbolchilarda to'lipsiz va to'p bilan fint qilishni rivojlantirish samaradorligini tadqiqot asosida o'rganish muhim deb topilib, o'rganish yuzasidan o'tkazilgan pedagogik tajriba quyidagi vazifalar asosida amalga oshiriladi:

1. Modellashtirilgan test mashqi yordamida to'pni fintsiz va fint bilan urib yugurish tezligini o'rganish.

2. To'psiz va to'p bilan fint qilish tezligini o'zgarishi tadqiqot asosida o'rganish rivojlantirishda texnikasi bir tartibda shakllantiruvchi ixtisoslashtirilgan mashqlar majmuasini ishlab chiqish va uni samaradorligini pedagogik tajriba asosida aniqlash.

Tadqiqotda qo'llanilgan uslub-testlar va ulardan foydalanish tartibi.

1. 2x14 m.ga to'pni fintsiz urib yugurish tezligini aniqlash testi.
2. 2x14 m.ga to'pni fint qo'llab urib yugurish tezligini aniqlash testi.

Yosh basketbolchilarda fint bilan to'pni urib yugurishga ijro etish tezligining o'zgarishi

T/r	Test mashqlari	O'rgatishdan oldin	O'rgatishdan so'ng	Ko'rsatkichlar farqi
1.	2x14 m.ga to'pni urib fishkani chap tomoniga fint qo'llab yugurish	11,5	7,3	4,2
2.	2x14 m.ga to'pni urib fintsiz fishkani o'ng tomoniga fint qo'llab yugurish.	13,7	10,2	3,5

Jadvalda qayd etilgan tadqiqot natijalaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, basketbolchilarda olib borilayotgan mashg'ulotlarda to'pni urib yugurish davomida fishkalar oldida chap tomonga qadam qo'yib fint ishlatish va o'ng tomonga o'ng qo'l bilan to'pni urib yugurish, shu harakatni aks tomonga bajarib harakatlanish texnikasiga taqdimiy hamda to'p bilan ijro etiladigan mashqlar yordamida muntazam o'rgatib borish natijasida shu harakatlar tezligi jadal o'sib borishi mumkin ekan. Jumladan, 2x14 m.ga to'pni urib fishkani chap tomoniga fint qo'llab o'ng tomonga to'p bilan yugurish tezligi o'rgatish mashqlaridan avval (dastlabki ko'rsatkich) 11,5 sek.ga teng bo'lgan edi. O'rgatish va takomillashtirish mashqlarini muntazam qo'llash natijalari ushbu ko'rsatkich 7,3 sek.ni tashkil etdi. To'pni urib harakatlanish va chap tomonga fint ishlatish, so'ng to'pni to'pni o'ng qo'l bilan urib o'ng tomonga harakatlanish tezligining o'sish sur'ati (farqi) 4,2 sek.gacha qisqardi.

2x14 m.ga to'pni urib fishkaning o'ng tomoniga qadam qo'yib fint ishlatish va to'pni chap qo'li bilan chap tomon bo'ylab harakatlanish tezligi avvalgi test natijasiga

qaraganda ancha sust bo'ldi va 13,7 sek.ni tashkil etdi. Mashg'ulotlar davomida yuqorida qayd etilgan chalg'ituvchi harakat fintiga maxsus mashqlar yordamida o'rgatish jarayoni yakunida ushbu harakat va chalg'ituvchi fintni bajarish tezligi 10,2 sek.gacha qisqardi. Demak, o'rgatish keyin natijasida to'pni urib yugurish va fintni bajarish tezligining o'sganlik farqi 3,5 sek.ni tashkil etdi.

Xulosa va takliflar

1.To'pni urib yugurish davomida chap va o'ng tomonlar bo'ylab fint qo'llash texnikasi hamda tezligini o'rgatishdan keyin mashg'ulotlar davomida shakllantirish shu harakatlarni ijro etish tezligini jadal o'sishiga olib keldi. Ana shu natijalar o'rganilayotgan usullar va fintlarni erta yoshlikdan boshlab muntazam shakllantirib borish zarurligiga e'tibor qaratadi.

2.Tadqiqot natijalari, qo'llanilgan uslub – testlar va ishlab chiqilgan o'rgatuvchi mashqlar basketbolchilar tayyorlash amliyotiga joriy etilishi taklif qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Ganiyeva F.V., Qdirova M.A., Xusanova D.T. Madaminov T. Basketbolda to'pni urib yugurish texnikasi va tezligini vaziyatli mashqlar asosida shakllantirish uslubiyati. // Ilmiy-uslubiy tavsiyanoma. T.: 2015. - 50b.

2. Ганиева Ф.В. Динамика функциональных параметров при обосновании игрового времени в соревновательной деятельности баскетболистов при воспитании выносливости. Fan-sportga ilmiy-nazariy jurnali. 2023 yil, 1-soni. 16-19 b.

3. Ганиева Ф.В. Турли тайёргарлик боскичларида шуғулланаётган ёш баскетболчиларда тўпни уриб югуриш тезлиги ва техникасини шаклланиш динамикаси. Sportda ilmiy tadqiqotlar jurnali. 2023 yil, 1-soni. 20-23 b.

5. Денисова У.Д., Ганиева Ф.В., Машарипова Р.Ю., Basketbol nazariyasi va uslubiyati. // o‘quv qo‘llanma// Kaleon Press, T. 2021, -178b.
6. Каримов Б.З., Теория и методика баскетбола.// Учебник для высших учебных заведений. Т: 2019. – 585 с.
7. Miradilov B.M. Basketbol nazariyasi va uslubiyati. // Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. T.: 2021. – 453 b.
8. Miradilov B.M., Karimov B.Z., Umbetova M.A. Sport pedagogic mahoratini oshirish (basketbol). // O‘quv qo‘llanma. T.: 2017. – 268 b.
9. M.A. Umbetova. SPORT TURLARINI O‘RGATISH METODIKASI METODIKASI (BASKETBOL) //- 2023. - B. 231
10. Pulatov A.A., Ganieva F.V., Miradilov B.M., Xusanova D.T., Pulatov F.A. Basketbol nazariyasi va uslubiyati. // Darslik. T.: 2017. – 351 b.
11. Ganiyeva F.V. Sport pedagogic mahoratni oshirish (Basketboi) [O‘quv qo‘llanma] O‘zDJTSU– Chirchiq: 2023y. 300 bet.

JIZZAX VILOYATIDAGI QURG‘OQCHILIKKA CHIDAMLI DARAXT VA BUTA TURLARI

Ихромов Улуг‘бек

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti,
Toshkent filiali O‘rmonchilik 22-32 guruh 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Jizzax viloyatining turli iqlimiga moslashgan daraxt va buta turlari bilan tanishish, ular haqida ma‘lumot olish, tarqalish hususiyati va nima uchun kamayib ketayotgani haqida qisqacha tanishamiz.

***Kalit so‘zlar:** Kserofitlar , atmosfera sirkulatsiyasi, Introduksiya, kontinental iqlim, ixota, tuproq, Aylant yoki Xitoy shumtoli, Sinuvchan tol, suv resurslari.*

DROUGHT-RESISTANT TREE AND SHRUB SPECIES IN THE JIZZAKH REGION

ABSTRACT

In this article we will briefly get acquainted with the types of trees and shrubs adapted to various climatic conditions of the Jizzakh region, learn about them, about the peculiarities of distribution and why they are declining.

ЗАСУХОУСТОЙЧИВЫЕ ПОРОДЫ ДЕРЕВЬЕВ И КУСТАРНИКОВ В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ

АННОТАЦИЯ

В этой статье мы кратко познакомимся с видами деревьев и кустарников, адаптированных к различным климатическим условиям Джизакской области, узнаем о них, об особенностях распространения и о том, почему они сокращаются.

O'zbekiston Respublikasining maydoni 78.8% ini tekisliklar, 21.2% ini tog'liklar va tog' oldi hududlarni o'z ichiga oladi. Xududining deyarli 5/4 qismi yarimcho'l va cho'lliklarni, qolgan qismi janubiy-sharqiy va sharqiy xududlarda baland tog'liklardan iborat. O'zbekistonda kontinental iqlimning paydo bo'lishida uning geografik o'rni, quyosh radiatsiyasi hamda atmosfera sirkulatsiyasi ta'sir etadi. Asosan uzoq qurg'oqchilik, issiq yoz, yomg'irli bahor va noustivor qishni tashkil etadi. Mamlakat hududiga turli havo oqimlarining kirib kelishi uchun juda oson hudud hisoblanadi. Shimol, shimoliy-g'arb va g'arbiy tarafdin atlantika va arktika havo oqimlari kirib keladi. Hozirgi vaqtga kelib yoz faslida havo harorati 30 °C dan yuqoriga qarab ko'tarilib bormoqda. 2023-yil Yanvar oyining o'rtacha havo harorati shimolda -8 °C gacha, janubda esa 0-4°C gacha yetdi. Bu o'z navbatida mamlakatning yashilliga turlicha taqsir qilmoqda.

Respublikada issiq hududlaridan biri bu Jizzax viloyati hisoblanadi. Ushbu hudud relyefi tog'lik, qir va tekisliklardan iborat. Shuning uchun ham ob-havosi, tabiati hamda ekollogiyasi ham bir biridan sezilarli darajada farq qiladi.

Tog'li hududlari asosan Baxmal, Zomin va Forish hududlari hisoblanadi. Tog'yon bag'irlarida yovvoyi jiyda, archa, bodom, yong'oq, na'matak kabilar o'sadi.

Jizzax viloyatining asosiy qismini tekistliklar va qir-adirliklar bo'lganligi uchun Qishloq xo'jaligida keng miqyosda foydalanadi. To'qayzorlar o'zlashtirilib ekin ekish uchun tayyorlangan. Iqlim issiqlika moil bo'lganligi uchun **kserofit** o'simliklar ham o'sadi. Qishloq xo'jalik ekinlarini tashqi muhitdan himoya qilish va aholi yashash joylari, qishloq, shahar, mahallalarni ko'kalamzorlashtirishda, shu hududda o'suvchi va shunga o'xshash hudud, mintaqa va joydan manzarali daraxt va butalar introduksiya qilingan yoki iqlimlashtirilgan. Ixotazorlar va daraxt plantatsiyalari yaratilgan.

Tekistlik va qir-adirliklarda tabiiy holda o'suvchi jiyda, chilonjiyda, tol, tut, sho'ra, saksovul, yulg'un, aylant kabi darxtilarga parvarish talab qilmaydi. Pista daraxti ham o'sishga moilligi bor lekin unga ko'proq parvarish talab qilinadi.

Markaziy Osiyoning issiq va quruq iqlimiga eman, shum, zarang, terak, oq akatsiya, katalpa, kariya, magnoliya, lola daraxti, jo'ka, qarag'ay, qoraqarag'ay, archa,

sarv, shamshod va boshqa ko‘plab daraxt va butalami iqlimlashtirishda F.N. Rusanov, T.I. Slavkina, N.F. Rusanov, A.U. Usmonov, G.P. Ozolin, V.P. Fimkinning xizmatlari beqiyosdir.

Qishloq xo‘jaligi ekinlari dala maydonlari chegaralarini ixotazorlashda Tut daraxtidan keng miqyosda foydalaniladi. **Tut (Morus) turkumining** bir nechta turi iqlimga moslasha olgan va madaniylashgan. Bularga misol qilib **Oq tut (Morus alba L.)** va **Qora tut (Moras nigra L.)**. Daraxtining ildizi, tanasi, shoxlarining baquvvatligi kuchli shamollarga ham dosh bera oladi. Tanasini tez tiklash qobiliyatiga ega. Ko‘chatlik davrida yerga yaxshi o‘rnashishi uning keyinchalik ekologik (iqlim, shamol, qurg‘oqchilikka) va biotik (hayvonlar va turli zararkunanda hashoratlar) omillarga qarshi turishida katta ro‘l o‘ynadi.

Oq tut (Morus alba L.). Ushbu tut turi tabiiy ravishda Markaziy Osiyo, keng tarqalgan va madaniylashtirilgan. Balandligi 15 metrgacha bo‘lib, tana diametri 80 sm gacha yetadi. 250 yilgacha yashashi aniqlangan..Oq tut barglari asosan pilla qurtini boqishda ozuqa manbai bo‘lib xizmat qiladi, o‘rmon melioratsiyasida ham foydalaniladi. Har yili hosil beradi, bitta daraxtdan 20—50 kg meva terish mumkin.

Qora tut (Moras nigra L.). Qora tut oq tutga nisbatan kam tarqalgan, asosan Eron, Markaziy Osiyo va Kavkazda o‘stiriladi. Uning barglari ipak qurti uchun kam ishlatiladi. Daraxti 10—15 m balandlikda bo‘lib, morfologik belgilariga ko‘ra oq tutda deyarli farq qilmaydi. Uning

mevalari oq tut mevalariga nisbatan qadirlanadi va oziq-ovqat sanoatida va vinochilikda bo‘yovchi sifatida ishlatiladi. Qora tutning xalq seleksiyasi mahsuli bo‘lgan shotut navi aholi tomonidan ko‘plab ekiladi. Asosan qalamchadan qimmatli navlari payvandlash yo‘li bilan ko‘paytiriladi.

Aylant yoki Xitoy shumtoli

O‘zbekistonda uning bitta vakili — yuksak aylant yoki Xitoy shumtoli (**Ailanthus altissima(MiU)-Swingle.**) introduksiya qilingan. Aylant daraxti yoshligida qish sovuqlariga chidash bersa, qurib qolmasa, u yirik daraxtga aylanadi, 20—30 m balandlikkacha o‘sadi. Sovuqqa chidamsiz, Markaziy Osiyoda keng tarqalgan,

qurg'oqchilikka, tutun-gazga chidamli. Mashina haraklanadigan yo'llarga trassa shaklida ekilmoqda. O'rmon melioratsiyasida jarliklar, qumlar, eroziyaga uchragan yerlarni mustahkamlashda katta samara beradi.

Tol (Salix) turkumi

Ushbu daraxt turkimi Jizzax hududida ko'p tarqalgan. Ular daryo va ko'l bo'ylaridagi nam yerlarda o'sadi. Namga talabchan bo'lganligi uchun uni ko'proq kanallar, zovurlar, ariq va doimiy suv yoki namlik ko'p joylarga ekiladi. Buning sababi quyosh issiqlikni oqibatida parlanayotgan suv bug'ini tol barglari o'zida ishlab qoladi va yana yer ostiga yuboradi. Tuproq tanlamaydi. Unimdor tuproqlarda juda yaxshi o'sadi. Xalq xo'jaligida daraxt shoxlaridan savat to'qishda, o'rtacha kattalikda shoxlardan dexqonchilik ish anjomlariga tayanch qism sifatida foydalaniladi Markaziy Osiyo florasida 70 turi bo'lib, ulardan 40 tasi mahalliy floraga oid, qolgan 30 tasi introduksiya qilingan turlardir.

Jizzax viloyatida ko'p tarqalgan turlari:

Sinuvchan tol (Salix fragilis L.),

Echkitol (Salix caprea L.)

Qorator (Salix australior L.)

Majnuntol (Salix babylonica L.)

Bulardan tashqari, turkumning **jung'or toli (Salix songorica Rgl.), turon toli (Salix tnratica Nas.), Tyan-Shan toli (Salix tianschanica Rgl.)** kabi turlaridan o'rmonchilikda va ko'kalamzorlashtirishda foydalaniladi.

JIYDADOSHLAR (ELAEAGNACEAE) OILASI

Bu oilaning vakillari daraxt yoki buta o'simliklaridir. Bular qurg'oqchilikka va tuproqning sho'rtobligiga chidamli bo'lib, o'rmonzorlarni melioratsiya qilishda ahamiyatga ega. Bir joyda to'p-to'p o'sishi yavvoyi hayvonlarga boshpana bolib ham hizmat qiladi. Oila tarkibidagi turkumlardan jiyda va chakanda juda keng tarqalgan bo'lib, xalq xo'jaligida katta ahamiyatga ega. Tanasi baquvvat, qattiq va tikon bilan qoplangan. **Non jiyda** aholi tomonidan ko'plab o'stiriladi, aynisa uning sho'rangan va

sizot suvlari tuproq yuzasiga yaqin joylarda o'suvchi ekotiplari o'rmonmelioratsiyasi uchun katta ahamiyatga egadir. Ko'kalamzorlashtirishda keng foydalaniladi, Non daraxti qurg'oqchilikka chidamsiz lekin sovuqqa chidamli. Daryo qirg'oqlarini, jarliklarni mustahkamlashda keng foydalaniladi.

Saksovul (Haloxylon) turkumi

Saksovul cho'l o'simligidir. Uning o'sish areali cho'llar va yarim cho'llar chegarasi bilan bog'liq. Qora yoki sho'rxok saksovuli (Haloxylon aphyllum) Taqir cho'llarda, sariq-sho'rxoq tuproqlarda, sho'rlangan qumli va bo'z tuproqlarda o'sadi. Tuproqni himoyalash, ko'chma qumlarni to'xtatish, cho'l yaylovlari saqlash kabi cho'ldagi muhim vazifalarni bajaradi. Bundan tashqari, qorasaksovulzorlar katta xo'jalik ahamiyatiga ega. Chunki Markaziy Osiyo mamlakatlari aholisi uchun ular mayda qurilish materiali hamda asosiy yonilg'ich manbasi bo'lib xizmat qiladi.

Sho'ra (Salsola) turkumi

Sho'ralar qumliklar va qurg'oqchil chollarda sho'rlangan tuproqlarda o'sadi. Qumni mustahkamlashda sho'ralardan foydalaniladi, shuningdek, sho'ralar cho'l va yarim cho'llar hududida ko'kalam-zorlashtirish ishlarida hamda ixotazorlar yaratishda va yashil massivlar hosil qilishda foydalaniladi.

Yulg'un (Tamarix) turkumi

Yulg'un yoki jing'il nomi bilan mashhur daraxt yoki buta turkumi. Ushbu tur Jizzax viloyatining tekistliklarida keng tarqalgan. Xalq xo'jaligida katta ahamiyatga ega. Cho'l hududlarida joylashgan asosiy massivlarning tuprog'ini muhofazalashda meliorativ ahamiyatiga ega. Bundan tashqari, terini oshlash sanoatida yulg'un bebaho va arzon xomashyodir. Po'stlog'ida, ko'k massasida bir yillik poyalari, barglari tarkibida 5—10 % oshlovchi moddalar mavjud. Mahalliy aholi azaldan terini oshlashda undan foydalangan. Xuddi boshqa cho'l o'simliklari singari, yulg'unlar ham issiqqa, qurg'oqchilikka chidamli, tuproqqa talabchan emas, ko'plari sho'rga chidamli. Tez o'suvchi, asal to'plovchi o'simlik. O'zining manzaraliligi tufayli

ko'kalamzorlashtirish ishlarida, ayniqsa, cho'l va yarim cho'llarning sho'rlangan tuproqlarida ekish uchun foydalanish mumkin.

Pista (Pistacia) turkumi

Turkum tarkibida 8 ta tur bo'lib, ular o'rta Yer dengizi mamlakatlarida, Xitoyda va Meksikada tarqalgan. MDH florasida 2 turi uchraydi. Xandonpista kichik daraxt bolib, Markaziy Osiyoda turkumning bitta xandonpista (**Pistacia vera L**) turi o'sadi. Uning novdalari yashil kulrang, shoxlari kulrang, jigarrang mayda yasmiqchalari bor. Uning barglari uch bo'lakli, po'sti qalin, har ikkala tomoni tiniq yashil, yaltiroq, bo'yi 20 sm gacha, bargchalari tuxumsimon, uchi to'mtoq, tubi notekis, bandsiz boiib, navbat bilan joylashadi. Mevasi juda mazali, iste'mol qilinadi va oziq-ovqat sanoatida foydalaniladi. Mag'zi tarkibida 60—70 % moy bor. Tanasidan smola olinadi. Tanasi, bargi va mevalarida xushbo'y efir moyi boiadi. Bargida tannid moddasi bor. Xandonpista Markaziy Osiyodagi tog' qiyaliklarida yowoyi holda o'sadi. U Markaziy Osiyoda, Kavkazortida va Qrimda ko'p ekiladi. Qurg'oqchilikka va issiqqa juda chidamli. Ko'p sug'orilsa yoki erda nam haddan tashqari ko'p bo "Isa, qurib qoladi. Xandonpista asosan urug'dan ko'paytiriladi.

Jizzax viloyati hududida daraxt va buta turlari juda ko'p, tepada keltirilgan daraxt turlari shu hududdagi asosiylari hisoblanib kelinadi. Daraxt va buta turlarining kamayib ketishiga abiotik va ekologik omillardan ko'ra ko'proq antropogen omillarning ta'siri kuchliroq.

Aholi yashash hududlarining ko'plari gaz bilan taminlanmaganligi oqibatida daraxt va yog'och maxsulotlaridan foydalaniladi. Tut daraxtini barglari pillachilikda ishlatilganligi uchun ommaviy ravishda shoxlari qirqiladi. Boshqa daraxtlardan issiqlik manbai sifatida ishlatiladi. Chorva hayvonlari boqilishi oqibatida yangi chiqqan novda va nihollar nobud boladi. Qishloq xo'jaligi ekinlari ko'p suv talab qilganligi uchun ochiq yerdagi daraxt va butalar suv yetib bormaydi. Nanga talabchan daraxtlar quruq va issiq ta'sirida unda transpiratsiya kuchayadi, ammo transpiratsiya uchun sarflanadigan zarur suvni darhol tuproqdan ololmaydi, natijada daraxt qurib qolishi mumkin. Shuning uchun ham daraxtlar kamayib ketmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Arifxanov K.T., Slavkina T.I. Dendrologiya Uzbekistana. tom.XI, Izd-vo FAN UzSSR. Tashkent. 1981.
2. Rusanov F.N. Dendrologiya Uzbekistana tom II. Izd-vo FAN UzSSR. Tashkent, 1968.
3. Rusanov F.N., Slavkina T.I. Dendrologiya Uzbekistana tom IV. Izd-vo FAN UzSSR. Tashkent 1972.
4. Rusanov F.N. Derevyia i kustamiki Botanicheskogo sada Akademii nauk UzSSR. Chast 1. Izd-vo AN UzSSR. Tashkent. 1955.
5. Xolyavko V.S. Globa-Mixaylenko D.A. Dendrologiya i osnovi zelenogo stroitelstva . Moskva, VO Agropromizdat, 1988.
6. Xanazarov A.A. Kayimov A.K. Lesnie resursi Uzbekistana. Tashkent, 1993.
7. Qayimov A.Q. Dendrologiya —T; «Ilm-ziyo».2007.
8. Yaskina L. V. Dendrologiya. —T; « O ‘qituvchi» 1980.
9. Google.com. Wikipediya 2023 y

HAZRAT NAVOIYNING ONA TILIMIZNING BUGUNGI KAMOLOTIGA QO'SHGAN KATTA HISSASI HAQIDA

Ochilova Fayyoza Mansurovna

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ona tilimizning bugungi kamolotida hazrat Navoiyning katta hissa qo'shgani va ul zotning birgina "Muhokamat-ul lug'atayn" asari turkiy tilning boshqa tillardan afzal xususiyatlarini ko'rsatishda muhim manba sanalishi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

***Kalit so'zlar:** adabiyot, masnaviy, dostonnavislik, timsol, ma'naviy, xamsanavislik, an'ana va o'ziga xoslik, badiiy mahorat, obraz, monografiya.*

Umuman olganda til haqidagi fanning shakllanishi, odatda, XIX asrning boshiga to'g'ri kelib, tilshunoslikning eng asosiy, tub muammosi, jumladan so'z turkumi va gap bo'lagi, tilning tabiati, til belgisining ma'noda aloqadorligi, mantiqiy, gramatik va boshqa hodisa munosabati va hatto, til, lison va nutq munosabati, tilning sistemaviy xarakteri, sistema ekanligi, yaxlit strukturadan iborat ekanligi kichik sistemaning katta sistema tarkibiga kirishi, ular o'rtasida juda zich aloqa mavjudligi, bu aloqasiz, strukururasiz yaxlitlikning, yani tilning o'zi bo'lmasligi hamda unga yondashuvda ham doimo qadimdan boshlab sistema sifatida yo'l tutilganligi, shuningdek, tilning kelib chiqishi qamrab olinadigan bo'lsa, tilshunoslik fanining shakllanishi uzoq tarixga borib taqaladi.

Ma'lumki, Navoiyga qadar siyosat, ilm-fan va adabiyotda arab va fors tillarining mavqei turkiy tilga nisbatan ancha yuqori edi. Shu sababli turkiy qavmga mansub kishilar davlat ishlarini, olimlar ilmiy asarlarini, shoirlar she'rlarini asosan forsiyda bitishgan. Hatto Navoiy ham ilk ijod namunalarini shu tilda bitgan. Ammo, keyinchalik

asosiy e'tiborni ona tilda ijod qilishga qaratgan buyuk mutafakkir tilimizning g'oyatda ulug' va betakror ekanligini anglab yetadi.

Navoiy dunyodagi tillarning xilma-xilligini hayrat ila bayon etadi."Yetti iqlimning har birida qancha-qancha mamlakat, har bir mamlakatda qancha shahru qishloq, har bir dashtda, har bir orol yoki sohillarda qancha-qancha qabilalar istiqomat qiladi. Har bir toifa o'z tili va lahjasida so'zlaydi".

Shundan so'ng muallif arab, fors, hind va turk tillarini eng qadimiy, asl tillardan ekanini ta'kidlab, har birining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatib o'tadi. Boshqa tillarning ildizi shu uch tilga borib taqalishini aytadi.

Navoiy tilga olgan bu gipoteza bugungi antropologiya va irqshunoslik fanlari nuqtai nazariga ham qaysidir ma'noda mos keladi. Ilmiy nazariyaga ko'ra, dunyo aholisining 90 foizdan ortiqrog'ini yevropeoid, mongoloid va negroid irqi vakillari tashkil qiladi.

Navoiy e'tiborini bevosita turkiy va forsiy tillar muhokamasiga qaratadi. Garchi o'sha davrda forsiy til mavqey jihatdan ustun bo'lsada turkiy tilning imkoniyatlari ancha keng bo'lgan. Navoiy bunga juda ko'p misollar keltiradi. Jumladan, ulug' mutafakkir turkiy tildagi yuzta fe'lni keltirib o'tadiki, ularni forsiyda ifodalash imkoni bo'lmagan. Bu fe'llarning aksariyati zamonaviy tilimizda keng ishlatiladi. Masalan: quruqshamoq, ixranmoq, aylanmoq, ovunmoq, qiynamoq, qo'zg'almoq, sovrulmoq, chayqalmoq, qizg'anmoq, siylanmoq, tanlamoq, qimirlamoq, sig'inmoq, yalinmoq, indamoq, sipqormoq, chidamoq, tuzmoq, qadamoq, bichmoq, ko'ndirmoq va hokazo. Forsiy tilda bu fe'llar ma'nosini ifodalash uchun bir qancha so'z yoki arabiy lafzlardan foydalanish talab etiladi.

Shuningdek, Navoiy birgina yig'lamoq fe'lining tilimizda bir qancha shakli (siqtamoq, yig'lamsinmoq, ingramoq, singarmoq, o'kirmoq) borligini aytib, ularning biriga she'riy misollar keltiradi. Shoir qovoq (ko'z va qosh orasi), chaqmoq (chaqin), ildirim (momoqaldiraq), meng (xol) singari so'zlarni ham forsiy muqobili yo'qligini aytadi. Shuningdek, turkiy tilda qarindoshlar nomi ham xilma-xil. Masalan, turkiy

tildagi og‘a va ini (aka-uka) Forschada “birodar”, egachi va singil (opa-singil) “hohar” deyiladi.

Navoiy tildagi bu tafovutlar haqida so‘z yuritarkan, o‘z tili qolib o‘zga tilni afzal ko‘ruvchi shoiru fozillarga qarata “turk tilining jomiiyati muncha daloil bila sobit bo‘ldi, kerak erdikim bu xalq orasidin paydo bo‘lg‘on tab’ ahli salohiyat va tab’larni o‘z tillari turg‘och, o‘zga til bilan zohir qilmasa erdi va ishga buyurmasalar erdi” deya ularga dashnom bergan bo‘ladi. U forsiy tilda ijod qilgan Abulqosim Firdavsiy, Xusrav Dehlaviy, Hofiz Sheroziy, Sa‘diy Sheroziy singari ulug‘ shoirlar ijodidan bahramand bo‘lgani, buyuk fors-tojik shoiri Abdurahmon Jomiy bilan yaqin munosabatda bo‘lganini iftixor bilan qayd etadi.

Shoirning bu risolani bitishdan maqsadi bir tilni ikkinchisidan ustun qo‘yish emasdi. Aksincha, fors va arab tillari soyasida qolib, hatto turkiy qavmga mansub shoiru hukmdorlar tomonidan ham yetarlicha e‘zozlanmagan, kamsitilgan ona tilining qadru qimmatini yuksaltirmoq edi va bunga musharraf bo‘ladi.

ADABIYOTDA NAVOIY ASARLARINING FORS – TOJIK ADABIYOTIGA TA’SIRI

XVI asr fors-tojik adabiyotining ko‘zga ko‘ringan namoyandasi Badriddin Hiloliy Sharq masnaviychiligi, dostonnavisligi tarixida o‘ziga xos o‘ringa ega. Uning “Shohu gado”, “Sifot ul-oshiqin” va “Layli va Majnun” dostonlarida fors-tojik mumtoz adabiyotining masnaviy ustalari qatorida Alisher Navoiy dostonlarining ham muayyan darajada ta’sirini kuzatish mumkin. Xususan, shoirning “Layli va Majnun” dostonidagi Layli timsoli aynan Alisher Navoiy yaratgan obrazga yaqin turishi Hiloliy ijodini monografik planda tadqiq etgan K. Ayniy ishlarida ham qayd etiladi. Olimning ta’kidlashicha, salaflar ijodidagi talqindan farqli o‘laroq, Hiloliy talqinida Layli o‘z muhabbatini shunchalik qattiq himoya qiladiki, unga uylanmoqchi bo‘lgan yigit niyatidan voz kechishga majbur bo‘ladi. Ushbu epizodni qiyosiy tahlil etish asnosida olim quyidagicha xulosa chiqargan[1]: (Butimsol faqat Navoiyning Laylisigagina nisbatan yaqindir. Zero u (Navoiy yaratgan Layli timsoli) Ibn Salomga nasib etmaslik uchun o‘ziga xanjar urishga ham tayyor. Navoiy va Hiloliy qahramonlarini

yaqinlashtiradigan xususiyat o‘z yoriga bo‘lgan ishq va sadoqati yo‘lida qahramonlik ko‘rsatishga tayyor ekanligidir). Demak, Badriddin Hiloliyning “Layli va Majnun” dostoni muqaddimasida shu mavzuda qalam tebratgan ijodkorlar qatorida Alisher Navoiy va uning dostoni alohida tilga olinmagan bo‘lsa-da, Layli obrazining xarakter chizgilarini yaratishda muallif aynan Alisher Navoiy yaratgan obraz va uning tabiatidan ijodiy ta’sirlanganligini qayd etish mumkin.

XVI asr fors-tojik adabiyotida xamsanavislik an’anasining taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shgan ijodkorlardan biri safaviylar sulolasi vakili Shoh Tahmasp davrida yashab, Abdiy va Navidiy taxalluslari bilan ijod etgan forsiyzabosh shoir Abdibek Sheroziydir. O‘z ijodiy faoliyati davomida uchta “Xamsa”, aniqrog‘i, uchta beshlik yaratgan shoir Abdiyning dastlabki “Xamsa”si Nizomiy Ganjaviy va Amir Xusrav Dehlaviy asos solgan adabiy an’ana qonuniyatlariga muvofiq ijod etilgan.

Ganjaga jonbaxsh she’r (nazm) jo‘natdim, bu bilan go‘yo Nizomiyni qayta tiriltirdim. Bunday jozibador va yangicha so‘zlar bilan Dehlida Xusrav (Dehlaviy) maqtoviga sazovor bo‘lsam (ajab emas). Bu (asarlar) ma’nolar gulzori bo‘lgan Xurosonga ham tuhfadir. Shoirning deyarli barcha dostonlarida Nizomiy Ganjaviy, Amir Xusrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, ba’zi asarlarida Abdulloh Hotifiy kabi xamsanavis shoirlarga yuksak ehtirom ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, uning asarlarida Alisher Navoiy shaxsiyati va ijodiga ham murojaat etilganligi e’tiborga loyiq holatdir.

Abdiyning «Mazhar ul-asror» («Sirlarning namoyon bo‘lishi») dostoni o‘n beshinchi maqoloti ilm va johillik haqida bo‘lib, unga Shayboniyxonning Xurosonni qo‘lga kiritganligi haqidagi hikoyat ilova qilinadi.

Hikoyatda aytilishicha, Muhammad Shayboniyxon Xuroson va Hirotni qo‘lga kiritib, Sulton Husayn taxtiga o‘tirgach, Hirotning eng mohir hunar egalari, olimlari, shoirlari asarlarini olib kelishni buyurdi. Xattotlar sultoni Sulton Ali Mashhadiyning kitobatlari, Kamoliddin Behzodning suratlari hamda Alisher Navoiyning asarlarini unga olib kelishadi. Biroq u dunyo madaniyatining durdona asarlariga qalam tekkizish, isloh qilishga kirishadi:

She'ri Navoiy chu rasidi ba go'sh,
Xosti az ta'nazijonashxuro'sh.
Kardaashisloh dar on anjuman,
Soxtaashchunsuxanixeshtan.

Navoiyning she'rlari qulog'iga yetgach, ta'nadan joniga iztirob soldi. U anjumanda, majlisda (Navoiy she'rlarini) isloh qilishga kirishdi. Bu bilan u (Navoiy she'rlarini) o'zinikiga o'xshatib qo'ydi. Hikoyatda Alisher Navoiyning turkiy she'riyatda tengsiz ijodkor ekanligi e'tirof etiladi. Bu borada, ayniqsa, shoirning xulosasi e'tiborga molik:

Zog' chu dar bog'baroradxuro'sh,
Nag'maibulbulnatavon kard go'sh.
Zog' bog'da qichqirishni boshlasa,
bulbul navosini eshita olmaydi.

Navoiy she'riyatining bulbul navosiga qiyoslanishi bejiz emas, albatta. Mazkur e'tirof ikki jihatdan ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, bu misralar Alisher Navoiy iste'dodi, ijodiy mahorati nafaqat turkiy zabon, balki forsiy zabon xalqlar orasida ham XVI asrdayoq katta shuhrat taratganligiga yana bir dalil. Ikkinchidan, Abdibek Sheroziy Alisher Navoiy ijodi bilan yaxshi tanish bo'lib, o'z «Xamsa»sini yaratishda Nizomiy, Amir Xusrav, Jomiy, Hotifiy asarlari singari Alisher Navoiy «Xamsa»sidan ham ma'lum darajada ilhomlangan.

ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. MAT. 20 tomlik. 8-tom. – T.: Fan, 1991. 47-bet.
2. Ragimov A. Jizn i tvorchestva Abdi-beka SHirazi // Abdi-bek SHirazi. Madjnun i Layli. – M.: Nauka, 2016. S.4.
3. Ayni K. BadriddinXiloli. – Stalinabad:Tadjikgosizdat, 2017, str. 138.
4. Tursunov U. O'rinboyev B. "Alisher Navoiy va o'zbek adabiy tili tarixi" Samarqand.

BOG‘LIQSIZ HOLDA BUTSTREP BAHOLASH

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisi

Solijonova Mavluda

ANNOTATSIYA

Bu maqolada bog‘liqsiz holda butstrep baholashni statistik masalalarni tasodifiy jarayonga asoslanishda, bog‘liqlik turini aniqlash va statistikaning taqsimotini hisoblash masalasiga yordam beradi

Kalit so‘zlar: *Butstrep metodi, butstrep baholash, tasodifiy jarayon, tanlanma, statistika, bog‘liqsiz bir xil taqsimlangan tasodifiy jarayon.*

Butstrep bu kompyuter intensiv metod bo‘lib, u keng turdagi statistik masalalarni tasodifiy jarayonga asoslanib hosil qilingan qat‘iy strukturaviy farazlarsiz yechishga imkon beradi. 1979-yilda Efron tomonidan tanishtirilgandan beri butstrep o‘zining amaliy tatbiqlarini ko‘plab statistik masalalarda topdi. Ko‘plab statistik masalalarda, masalan bog‘liqlik turini aniqlashda $T_n = T_n(X_1, \dots, X_n)$ statistikaning taqsimotini hisoblash masalasiga duch kelinadi. Agar ma‘lumotlar chiziqsiz bo‘lsa masala juda ham murakkab tus oladi. Shuning uchun parametrsiz hollarda blok butstrep metodi keng qo‘llaniladi.

Efronning bog‘liqsiz bir xil taqsimlangan metodining formulasini kiritishdan boshlaymiz. X_1, X_2, \dots umumiy F taqsimotga ega bo‘lgan bog‘liqsiz bir xil taqsimlangan tasodifiy miqdorlar ketma-ketligi bo‘lsin. Faraz qilaylik, berilgan ma‘lumotlar $X_n = (X_1, \dots, X_n)$ hosil qilsin va $T_n = t_n(X_n, F)$ biz qiziqtirayotgan tasodifiy miqdorlar bo‘lsin. Unutmash kerakki, T_n olingan ma‘lumotlar va noma‘lum taqsimot F ga bog‘liq. Oddiy misol sifatida normallashtirilgan T_n tanlanma o‘rta qiymati $T_n \equiv n^{1/2}(\bar{X}_n - \mu)/\sigma$ studentlashtirilgan taqsimotga keltirish mumkin: $T_n \equiv n^{1/2}(\bar{X}_n - \mu)/s_n$ bu yerda, $\bar{X}_n = n^{-1} \sum_{i=1}^n X_i$,

$$s_n^2 = n^{-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X}_n)^2, \mu = E(X_1) \text{ va } \sigma^2 = D(X_1)$$

G_n T_n tasodifiy miqdorning tanlanma taqsimoti bo'lsin. Maqsad T_n ning noma'lum taqsimotini yoki ayrim umumiy xaraktrestikalari misol uchun T_n ning standart chetlanishini aniq aproksimatsiyalashdir. Efronning[2] butsrep metodi F model haqida hech bir tasavvursiz bu masalalarga yondashishga effektiv yo'lini ta'minlaydi. X_n berilgan, X_n ning m tasini qayta joylashtirish orqali

$X_n^* = \{X_1^*, \dots, X_m^*\}$ oddiy tasodifiy tanlanmani hosil qilamiz. Shuningdek, X_n , $\{X_1^*, \dots, X_m^*\}$, $P_*(X_1^* = X_i) = \frac{1}{n}$, $1 \leq i \leq n$ ega shart ostidagi bog'liqsiz bir xil taqsimlangan tasodifiy miqdorlar. Bu yerda P_* X_n ning shartli ehtimolligi. Shuning uchun X_i^* larning umumiy taqsimoti empirik taqsimoti ko'rinishida berilgan $F_n = n^{-1} \sum_{i=1}^n \delta_{X_i}$ bo'lib, bu yerda δ_y y ga birlik massa qo'yilgan ehtimollik o'lchovi. Odatda qayta tanlash $m = n$ ko'rinishida amalga oshiriladi. Shunga qaramasdan bir nechta boshqa usullar mavjud, bularga misol Athreya(1987), Arkones va Giyn(1989,1991), Bikkel, Gudze va Zvet(1997), Fukuchi(1994) va boshqalar.

Keyingi o'rinda biz butsrep versiyasi T_n ning $T_{m,n}^*$ ni ko'ramiz, qaysiki X_n ni X_m^* F ni F_n bilan almashtirib hosil qilingan

$$T_{m,n}^* = t_m(X_n^*; F_n)$$

X_n da berilgan $\hat{G}_{m,n}$ $T_{m,n}^*$ ning shartli taqsimoti deb faraz qilamiz. U holda butstrep prinsipi $\hat{G}_{m,n}$ T_n ning noma'lum tanlanma taqsimot G_n ning bahosi deb ta'kidlaydi. Agar biz G_n o'rniga T_n ayni bir tanlanma taqsimot funksionali bo'lgan $\varphi(G_n)$ baholamoqchi bo'lsak, xuddi G_n uchun $\hat{G}_{m,n}$ butstrep bahosi bo'lganidek, $\varphi(G_n)$ uchun $\varphi(\hat{G}_{m,n})$ butstrep bahosi bo'ladi. Misol uchun agar

$\varphi(G_n) = D(T_n) = \int x^2 dG_n(x) - (\int x dG_n(x))^2$, butstrepning $D(T_n)$ uchun $\varphi(\hat{G}_{m,n}) = D(T_{m,n}^* | X_n) = \int x^2 d\hat{G}_{m,n}(x) - (\int x d\hat{G}_{m,n}(x))^2$ bo'ladi. X_n miqdorlar kuzatib bo'lingach X_i^* larning umumiy taqsimoti F_n ma'lum bo'ladi va shuning uchun $\hat{G}_{m,n}$ shartli taqsimot va butstrep bahosi bo'lgan $\varphi(\hat{G}_{m,n})$ ni berilgan ma'lumotlar asosida topish (kamida nazariy jihatdan mumkin). Amaliyotda shunga qaramasdan

aynan $\hat{G}_{m,n}$ ni topish judayam qiyin masala hattoki o'rtamiyona tanlanmalar uchun. Bu X_m^* mumkin bo'lgan aniq qiymatlar soni $O(n^m)$, $n \rightarrow \infty$ va $m \rightarrow \infty$ da bog'liqsiz bir xil taqsimlangan butstrep shartida judayam tez o'sganligi uchun. Natijada $T_{m,n}^*$ ning shartli taqsimoti Monto-Karlning situmulyatsiyalari orqali yanayam aproksimatsiyalandi. Asosiy g'oyani ko'rsatish yana eng oddiy misol bo'lgan $T_n = \sqrt{m}(\bar{X}_n - \mu)/\sigma$ markazlashtirilgan va normalashgan o'rtachani ko'rib chiqamiz. Bu yerda $\mu = EX_1$, birinchi darajali parametr. Yuqorida berilgan tasniflashga ko'ra T_n ning $T_{m,n}^*$ butstrep versiyasi quyidagicha:

$$T_{m,n}^* = \sqrt{m}(\bar{X}_m^* - E_*X_1^*)/(D_*(X_1^*))^{1/2}$$

berilgan X_n da butstrep o'rtachasi $\bar{X}_m^* = m^{-1} \sum_{i=1}^m X_i^*$ E_* va D_* X_1^*, \dots, X_m^* larning shartli matematik kutilmasi va shartli dispersiyasi bo'ladi. Har qanday $k \geq 1$ lar uchun

$$E_*(X_1^*)^k = \int x^k dF_n(x) = n^{-1} \sum_{i=1}^n X_i^k \quad (1)$$

o'rinli. Boshqacha aytganda, bu ko'rsatadiki, $E_*(X_1^*) = \bar{X}_n$ va

$D_*(X_1^*) \equiv s_n^2 = n^{-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X}_n)^2$. Shuning uchun biz mos ravishda \bar{X}_n ni \bar{X}_n^* va μ va σ^2 ni $E_*(X_1^*)$ va $D_*(X_1^*)$ bilan almashtirish orqali $T_{m,n}^*$ ni ta'riflaymiz. Shuning uchun T_n ning butstrep versiyasi

$$T_{m,n}^* = \sqrt{m}(\bar{X}_m^* - \bar{X}_n)/s_n \quad (2)$$

bo'ladi. Agar misol uchun bizni biror $\alpha \in (0,1)$ uchun T_n ning α - kvantili bo'lgan $\varphi_\alpha(G_n)$ ni baholash qiziqтира $\varphi_\alpha(G_n)$ ning butstrep bahosi $\varphi_\alpha(\hat{G}_n)$ $T_{m,n}^*$ ning shartli taqsimotining α - kvantili bo'ladi. Yuqorida ta'kidlanganidek $\hat{G}_{m,n}$ ni aniqlash unchalik ham oson masala emas, shunga qaramasdan $EX_1^2 < \infty$ da va $m = n$ da bizda quyidagi natija mavjud. Eslatib o'tamiz d.m bilan deyarli muqarrar yaqinlashishni va $\Phi(\cdot)$ bilan R da standart normal taqsimot funksiyasini belgilaymiz.

1 – Teorema: Agar X_1, X_2, \dots dispersiyasi $\sigma^2 = D(X_1) \in (0, \infty)$ bo'lgan bog'liqsiz bir xil taqsimlangan miqdorlar bo'lsin. U holda

$$\sup_x |P_*(T_{n,n}^* \leq x) - \Phi(x/\sigma)| = o(1) \quad n \rightarrow \infty \text{ da d.m} \quad (3)$$

Markaziy Limit Teoremadan (MLT) ma'lumki, $T_n \sim N(0,1)$ taqsimotga ham taqsimot bo'yicha intiladi. Shuning uchun quyidagi

$$\hat{\Delta}_n \equiv \sup_x |\hat{G}_{n,n}(x) - G_n(x)| = \sup_x |P_*(T_{n,n}^* \leq x) - P(T_n \leq x)| = o(1) \quad (4)$$

$n \rightarrow \infty$ da d.m (4) o'rinli, ya'ni bog'liqsiz bir xil taqsimlangan butstrep metodi orqali hosil qilingan $T_{n,n}^*$ ning shartli taqsimoti $\hat{G}_{n,n}$, T_n ning tanlanma taqsimoti G_n uchun asosli aproksimatsiya bo'ladi. Ba'zi qo'shimcha shartlar ostida Singh(1981) $\hat{\Delta}_n = O(n^{-1}(\log \log n)^{1/2})$ $n \rightarrow \infty$ da d.m ligini ko'rsatgan. Shu sababli, $P(T_n \leq \cdot)$ uchun butstrep aproksimatsiyasi klassik normal aproksimatsiyadan ancha aniqroq. Butstrep aproksimatsiyasining o'xshash optimallik xossalari ko'plab muhim masalalar uchun shakllantirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Efron, B. 'Bootstrap methods: Another look at the jackknife', The Annals of Statistics 7, 1-26.1979
2. Hall, P. The Bootstrap and Edgeworth Expansion, Springer-Verlag, New York, 1992
3. Lahiri, S.N Resampling Methods for Dependent Data. Springer Series in Statistics, 2003

XOLISTIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIYA FANLARINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Rahmatullayeva Sabohat Sa'dullayevna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

rakhmatullayevasabohat@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tabiiy fanlarni o'qitish metodologiyasi haqida ma'lumot berilgan. Bundan tashqari tabiiy fanlarni xolistik yondashuv asosida o'qitish uchun nimalar qilish kerak degan savollarga javob berilgan. Maqolada tavsifiy metoddan foydalanilgan.

***Kalit so'zlar:** Xolistik yondashuv, biosfera, hikoya usuli, ta'riflash, xarakterlash, tabiat*

Bugungi kunda har qanday fanni metodologiyasi o'sib- rivojlanib ketmoqda. Metodlar zamonaviy texnologiyalarga mos tarzda o'zgaradi. Shunday ekan tabiiy fanlarni o'qitishda ham yangi metodlarni ishlab chiqish ahamiyatlidir.

Tabiiy fanlar biosferaga oid ilmiy tadqiqotdir. Tabiatshunoslar odatda tajriba o'rniga kuzatuvdan foydalanishadi. Tabiiy fanlar hayot shakllarining kelib chiqishi va yashash tarzi haqidagi ma'lumotlarni to'playdi va tizimga soladi. U biologiyaning ost sohasi bo'lib, botanika, zoologiya bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir va paleontologiya, ekologiya, biokimyó, geologiya va iqlimshunoslik kabi fanlar bilan aloqadadir.¹

Tabiiy fanlar - tabiat haqidagi fanlar tizimi, tabiiy fanlar majmui. Tabiatning inson ongidagi aksi bo'lgan tabiiy fanlar jamiyatning rivojlanishi bilan mukammallashadi.

¹ Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. T.: «Cho'lpon» -2005 y

Tabiiy fanlarning maqsadi - tabiat hodisalarining mohiyatini aniqlash, tabiat qonunlarini bilish hamda ulardan amalda foydalanish imkoniyatlarini ochib berish. Tabiiy fanlar, asosan, fundamental fanlar bo'lgan mexanika, fizika, kimyo va biologiyadan tashkil topgan. Astronomiya, geologiya, tibbiyot fanlari, qishloq xo'jaligi. fanlari, ekologiya kabi ko'plab bilim tarmoqlari shu fundamental fanlardan kelib chiqqan. Metodlar bilan metodik uslublarni farqlash muhimdir. Metodik uslub- bu metodning unsurlaridan biri, uning tarkibiy qismidir (ko'rgazma vositalarni, kinofilm fragmentlarini, diafilm, diapozitiv ko'rsatish, doskada sxema rasmlardan foydalanish, tajribalarni namoyish qilish, maktab o'quv-tajriba uchastkasidagi amaliy ishlar vaqtida turli xil faoliyat ko'rsatish va hokazo).

Metod va metodik uslublar o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, bir-biriga o'tishi mumkin. Masalan, o'quvchilarning turli xil tajribalari metod hisoblanadi, lekin o'qituvchi hikoya qilayotgan paytda tajribani namoyish qilinishi metodik uslubdir. Hikoya davomida o'qituvchining diafilm namoyish qilishi metodik uslubdir. Metod va uslublar kompleks holda qo'llaniladi, ular bir-birini to'ldiradi, tabiatshoslik tushunchalarini to'g'ri shakllantirishga xizmat qiladi.¹

Metodlarni qo'llashda o'qituvchi o'quvchilarga asosan so'zlar vositasida, zarurat bo'lsa mavzu mazmuniga mos ko'rgazmali qurollarni ko'rsatish bilan bilim beradi. Bu paytda o'quvchilarning yangi bilim olishlari uchun asosiy manba so'zlar (og'zaki nutq) hisoblanadi. Og'zaki metodning asosiy turlaridan biri - hikoyadir. Hikoya o'qituvchining jonli so'zidir. U kitob o'qish, jism va hodisalarni namoyish qilish, texnika vositalardan foydalanish, badiiy adabiyotlar o'qish va boshqalar bilan uyg'unlashadi. Hikoyada izchilikka qat'iy hikoya qilinadi. Tabiiy fanlar mashg'ulotlarida hikoyaning aytib berish yoki ta'riflash, xarakterlash, tushuntirish, muhokama qilish kabi turlari qo'llaniladi. Aytib berish - unda konkret fakt, voqea, jarayon harakatlar haqida gapirib beriladi. Hikoya shohid (sayyoh, yosh tabiatshunos, sayyohatchi, kashfiyotlar ishtirokchisi) nomidan olib boriladi. Ta'riflash - borliq jismlar va hodisalarning (foydali qazilmalar, o'simliklar, hayvonot dunyosi, biror

¹ Grigoryants, A.G. va b. «Tabiatshunoslik» 4-sinf uchun darslik. T.:«Cho'lpon» 2002 y

tabiiy zona iqlimi xususiyatlarini) izchil bayon qilishda qo'llaniladi. Xarakterlash - ta'riflashning bir turidir, u jism yoki hodisaning belgi va xususiyatlarini sanab o'tishdan iborat (tog', daryo va tabiiy zonalar harakteristikasi). Tushuntirish - unda yangi tushunchalar, atamalar, ma'nosi ochib beriladi, sabab, oqibat bog'lanishi, u yoki bu narsaning mantiqiy tabiati (nima uchun tundrada uzun tun va qisqa kun bo'ladi, nima uchun kun va tun, yil fasllari almashib turadi) ochib beriladi. Undan barcha darslarda foydalaniladi, u muhokama qilish bilan uyg'unlashadi.

Muhokama qilish - bayon qilish asosida bo'lib, unda o'quvchilarni xulosaga olib keluvchi qoida va isbotlarning izchil rivojlanishi bilan bog'liq. Hikoyaning bu turida o'rganilayotgan hodisani (masalan, tirik mavjudotning o'zgarishiga iqlimning ta'siri, suv, metallning xususiyatlari) tahlil qilish zarurati tug'ilganda foydalaniladi.¹

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, tabiiy fanlarni o'qitishda og'zaki tavsiflash metodidan foydalanish yaxshi samara beradi. Tabiiy fanlarni o'qitishda o'qituvchilar xolistik yondashuv asosida ya'ni yaxlit o'qitishga e'tibor berish va metodologiyasini rivojlantirish zarur. Buning uchun tabiiy fanlarga oid ma'lumotlarni ma'lum mezonlar asosida tasif qilish lozim. So'ng shunga moslab, metodlar tayyorlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Isayeva Nodira Rixsibayevna. Boshlang 'ich sinflarda tabiiy fanlarni og'zaki o'qitish. Maqola.
2. Nuriddinova M.I. Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi. T.: «Cho'lpon» -2005 y.
3. Grigoryants, A.G. va b. «Tabiiy fanlar» 4-sinf uchun darslik. T.:«Cho'lpon» 2002 y

¹ Isayeva Nodira Rixsibayevna. Boshlang 'ich sinflarda tabiiy fanlarni og'zaki o'qitish. Maqola

**TALABALARNI PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA KONGRUENTLIK
SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH
(BOSHLANG'ICH TA'LIM IXTISOSLIGI MISOLIDA)**

Kamalova Dilobar Tairovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Kamalovadilobar@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalarda kongruentlik sifatlarini rivojlantirishning ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan. Bundan tashqari kongruentlik sifatining o'zi ham tushuntirilgan. Maqolada tavsifiy metoddan foydalanilgan. Maqola oxirida xulosa mavjud.

***Kalit so'zlar:** kongruentlik, motivatsiya, "real Men", "ideal Men tushunchalari, depressiya, o'ziga ishonmaslik.*

Kongruentlik¹-bu muvofiqlik. Bundan shuni anglatadiki, o'qituvchi qanday bo'lsa, aynan shunday bo'lishi lozim. Bundan tashqari, u boshqa odamlarga bo'lgan munosabatini bilishi kerak. Bu shuningdek, uning haqiqiy his-tuyg'ularini qabul qilishini anglatadi. Bunday xislatli o'qituvchi, u o'z shogirdlari bilan muloqotda ochiq bo'ladi. U o'ziga yoqadigan narsaga qoyil qolishi va uni qiziqitirmaydigan mavzularda suhbatlar paytida zerikishi mumkin. U g'azablangan va sovuq yoki aksincha, sezgir yoki hamdard bo'lishi mumkin. U o'z his-tuyg'ularini o'zinikidek qabul qilganligi sababli, ularni o'quvchilariga bog'lash yoki ular ham xuddi

¹ Kongruent (lot. songruens) -mutanosib, mos keladigan, mos keluvchi (Chet el so'zlari lug'ati. M., Rus. yaz., 1989) yoki "Muvofiqlik" atamasi Karl Rojers tomonidan inson hayotidagi "ideal men", "Men" va "tajriba" o'rtasidagi muvofiqlikni tavsiflash uchun kiritilgan

shunday his qilishlarini talab qilishlari shart emas. U tirik inson, dastur talablarining shaxssiz timsoli yoki bilimlarni uzatish uchun uzatish kamari emas. U hamkasblari bilan bir xil sharoitda ishlab, talabalar bilan muloqot qilishda, ular uchun muvaffaqiyat va rivojlanish vaziyatini yaratishda o'zining mavjudligidan maqsadni aniq tushunadi. Bunday o'qituvchilar o'z kasbida uyg'unlik namunasi. ¹

Kongruentlikni boshlang'ich sinf o'qituvchilarida qanday rivojlantirish kerak va bu xususiyat nima uchun kerak, degan savollarga javob berish maqolaning dolzarb vazifasidir. Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga ko'tarinki ruh, motivatsiya nihoyatda kerak hisoblanadi. Chunki pedagog o'qituvchilar ongida model, qolip hisoblanib, ulardan namuna olishadi. Bu sifatlarning poydevori ham kichik sinflarda yaratiladi.

Kongruentlik quyi darajasi sifatida o'ziga ishonmaslik, depressiya holatlarini sanashimiz mumkin. Bu holatlar o'qituvchining miyasida bloklar ketirib chiqaradi va kelajakda kasb tanlashda va hayotiy murakkab vaziyatlarda o'qituvchi qiynaladi.

Shaxs to'kisligini "real Men" va "ideal Men" o'rtasidagi kongruentlik ta'minlaydi. Ular o'rtasidagi nisbat birga yaqin bo'lishi lozim. Shaxs to'kisligi – o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarayotgan shaxsning asosiy sifatidir. Tarbiya mazmuni va shaxs korreksiyasi uning to'kisligini ta'minlashdan iborat. To'kis shaxs, [birinchidan](#), o'z yaqinlari va do'stlari bilan qoniqarli psixologik aloqa o'rnatishga harakat qiladi, o'z his-tuyg'ularini oshkor qilishdan qo'rqmaydi, sir-sinoatlari hisobda mavjud [emasligi bilan ajralib turadi](#); ikkinchidan, aslida kim ekanini (real Men) va kim bo'lishini (ideal Men) [aniq biladi](#); uchinchidan, yangi tajribani o'zlashtirishga maksimal darajada ochiq va hayotni "ayni damda va shu yerda" qanday bo'lsa [shundayligicha qabul qiladi](#); to'rtinchidan, barcha odamzotga shartsiz ijobiy munosabatni namoyon qiladi; beshinchidan [boshqa odamlarni tushunishga](#), o'zida empatiyani rivojlantirishga, olamga o'zga odam nigohi bilan qarashga intiladi.

Har bir o'qituvchi talaba yoshlar bilan ishlaganda ularga qobiliyatsiz, omadsiz, baxtsiz insonlar bo'lmasligi balki shunchaki, o'z qobiliyatlarini namoyon qila

¹BO'LAJAKO'QITUVCHILARDAKONGRUENTLIKSIFATLARINISHAKLLANTIRISHNINGILMIYAHAMIYAT
ISardor Mirzayev.Maqola.

olmaydigan, o'zini «omadsiz» deb hisoblaydigan, baxtni his qila olmaydiganlar bo'lishini anglashga yordamlashish lozim. Hamma ham orzu qila olishi mumkin, lekin, uni maqsadga aylantira olish har bir insonning o'ziga va o'zligini anglashga bog'liqligi, eng muhimi har bir inson qanday yashash kerakligini bilishi emas balki, nima uchun yashayotganligini anglashdir. Ma'naviy yo'lda birinchi qadam o'ziga ishonch hosil qilishdir. Ishonch bo'lmasa, hech narsaga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ularga ichki ovozga ishonch, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqmaslik, o'zini-o'zi tinglay olish, o'ziga ishonish, boshqalar bilan raqobatlashmaslik kabi sifatlarni shakllantirish lozim.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, kongruentlik sifati o'qituvchi uchun nihoyatda muhim sifat hisoblanib, u o'quvchilarni o'ziga ishonchini, qiyin vaziyatlardan chiqib ketish imkoniyatini beradi. Shuning uchun ham bu sifatni rivojlantirish metodikasi ishlab chiqilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Карякин Ю.В. КОНГРУЭНТНОСТЬ КАК ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА // Современные наукоемкие технологии. –2007. –No 3. –С. 36-37;

2. Карякин Ю.В. Сантьягская теория познания как фактор перестройки образования/ Фундаментальные исследования 2/2005, с. 110-112. Международный симпозиум, 2004. Потаи (Тайланд).

3. Карякин Ю.В. Высшее образование: XXI век. Учебный процесс как предмет науки/ Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров: Межвузовский сборник научных трудов. -Вып. 8/ Под. ред. Д.Ф.Ильясова. - Челябинск: Изд-во «Образование», 2005. С. 191-209.

CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA MILLIY XARAKTER

Fayzullayeva Sevara Sayfullayevna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

"Boshlang'ich ta'lim" kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanidagi obrazlar xarakteri, ularning dunyoqarashi tadqiq etiladi. Ijtimoiy muhitning qahramonlar ruhiyatiga ularning ichki kechinmalariga ta'siri yuzasidan so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: obraz, xarakter, ijtimoiy-psixologik roman, poetik vosita, roman dilogiya.

Har bir milliy adabiyotning zamirida qahramonlar xarakterining rang-bararangligi; ijobiy va salbiy jihatlari aks ettiriladi. Xarakter badiiy asardagi xususiy belgilari mukammal tasvirlangan va o'zida fe'l-atvor, ichki kechinma, xatti-harakatlarni mujassamlashtirgan muallifning asosiy konsepsiyasini ifodalagan inson obrazi.

XX asr birinchi choragi haqiqiy ma'noda o'zbek adabiyoti uchun taraqqiy etish, izlanish davri bo'ldi. Bu davrda ijod etgan barcha ijodkorlar ijodida adabiyotimiz rivojlanishi, yuksalishi shakl va mazmun jihatidan boyiganini guvohi bo'lamiz. Bu xususiyatlarning barchasi Cho'lpon ijodiga ham xosdir. Cho'lpon o'z ijodiy faoliyatida ham mumtoz adabiyotimiz davomchisi sifatida an'anaga sodiq qolganligini, ham jahon adabiyotiga xos poetik vositalarni o'zbek adabiyotida qo'llaganligini guvohi bo'lamiz. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani esa o'zbek adabiyotida birinchi roman dilogiya sifatida e'lon qilindi. Roman yaratilishida yozuvchining maqsadi milliy ruhni, hayotni badiiy talqin etishni, davr muhitini qahramonlar ruhiyati orqali ko'rsatishdan

iborat edi. Cho‘lponshunos olim Dilmurod Quronov “Kecha va kunduz” romani ustida yaratgan tadqiqotida quyidagi fikrlarni keltirgan edi: “Kecha va kunduz” o‘zbek nasridagi ilk ijtimoiy-psixologik roman sifatida dunyoga kelgan¹.

“Kecha va kunduz” romani xalqimizning og‘ir, qiyinchilik kunlaridan hikoya qiladi. Bu roman qahramonlari ruhiyatida, ularning xarakterida o‘z ifodasini topadi. Romandagi haqiqiy o‘zbek milliy xarakterini aks ettirgan obraz Zebi obrazidir. Zebinisa ismi jismiga monand maftun qiluvchi, o‘ziga rom etuvchi qiz. Zebi Razzoq so‘fidek ziqna, pastkash, o‘zining asl insoniylik mohiyatini unutgan kishining xonadonida tabiat in‘om etgan mo‘jiza kabidir. Roman boshlanishida yozuvchi peyzaj san‘ati orqali bahor tasvirining ifodalashi, tabiatdagi jonlanish, hayot va yashashga bo‘lgan ishtiyoq nafasi qiz ko‘nglidagi hislar bilan uyg‘unlik kasb etadi: “Zebi (Zebinisa)ning qish ichi siqilib, zanglab chiqqan ko‘ngli bahorning iliq hovuri bilan ochila tushgan, endi, ustiga poxol to‘shalgan aravada bo‘lsa ham, allaqaylarga – tola qirlarga chiqib yayrashni tusay boshlagan edi”². Yozuvchi Zebining kechinmalarini, his-tuyg‘ularini, istak-u intilishlarini, qalbining eng chuqur qatlamlaridagi tuyg‘ularini mahorat bilan tasvirlagan. Zebi o‘z istaklarini otasiga aytishda onasidan foydalanadi. Zebiga tabiat yosh-u qarini lol qoldira oladigan go‘zal ovozni in‘om etgan. Ammo u uyidan boshqa joyda kuylash huquqiga ega emas. U shunday otaning qizikim uning qo‘lida har qanday kuchli mayllarni ham parchalamoqqa, ko‘nglining har bir havas va tilagini ko‘ringan joyida bo‘g‘ib tashlamoqqa qodir. Chunki Zebi shunday qilishga o‘rganib qolgan. Zebi erki o‘z qo‘liga bo‘lmagan, o‘z xohish istaklariga qarshi bora oladigan o‘zbek ayoli timsoli.

Romanda asosiy bo‘magan, Zebi obrazi atrofida harakatlanayotgan Salti(Saltanat), Enaxon, uning onasi, kelinbibisi obrazlari xarakterida ham o‘zbek millatiga xos bo‘lgan xarakter jihatlarini ko‘rishimiz mumkin. Shahardan Saltilarni kelishini eshitgan Enaxon mehmonlarni qanday kutib olishni o‘ylab o‘zini qo‘yarga joy topa olmaydi. “Mehmon ko‘rki - dasturxon” deganlaridek Enaxon mehmonlarni

¹ Quronov D. Ruhiy dunyo tahlili. – Toshkent: Xazina, 1995. b-3.

² Cho‘lpon Kecha va kunduz. – Toshkent.: Akademnashr,2016. b-4.

risolagidek kutib olishni xohlaydi. Ammo bu yo'qsul oilaning daromadi arang kun kechirishga yetar edi. Shunday bo'lsa ham bu oila shahardan kelayotgan mehmonlarni yaxshi kutib olish uchun kengashib o'z bisotlaridagi borlarini o'rtaga qo'yadilar: - "O'ylab-o'ylab qo'limdan kelgani shu bo'ldiki, o'limligimga atalgan narsalardan bir ozroq ajratdim. Endi, Ena, sen ham bisotingda boridan bir-ikki narsa ajrat, kelin siz ham bir narsa qo'shing, ertalab bitta- yarimtani bozorga tushiraylik shularni sotib ulbul olib kelsin¹". Taklif barchaga ma'qul tushib rozi bo'ladilar. Cho'lpon o'zbek oilalaridagi bu kabi qadriyatlarni me'yoriga yetkazib tasvirlaganki, bu orqali o'qirman asar qahramonlari xarakteridagi milliy qadriyatlarga hurmat, insoniylik jihatlarini ham tezda ilg'ay oladi. O'lmasjon qizlarni shahardan olib kelganidan bir necha kundan so'ng ham qishloqdan keta olmaydi. Chunki u Zebining ovoziga nafaqat ovoziga balki o'ziga ham oshiq bo'lib qolgan edi. Ziyofatlarning birida u Zebining ovozini eshitish uchun Xolmatlarnikiga keladi:

– Zebinisaning ovozini aytaman Xolmat aka ... - dedi u, o'zi shu so'zni aytganidan keyin negadir bir oz qizara tushib yerga qaradi.

– Chakki emas! –dedi Xolmat. So'ngra so'radi: - Oti Zebinisami?

–Ha, Zebinisaxon!²

O'lmasjonning shu "xon" degan qo'shimchasi zamirida "mening Zebinisam degan ma'no bor edi.

Xulosa qilib aytganda, Cho'lpon har bir obraz xatti-harakatida, so'zida obrazlarning ijtimoiy-psixologik jihatdan tasvirlab berdi. Har bir obraz zamirida kitobxon o'zbek millatiga xos insonlar xarakterinin ilg'ay olishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Quronov D. Ruhiy dunyo tahlili. – Toshkent: Xazina, 1995.
2. Quronov D. Cho'lpon nasri poetikasi. – Toshkent: "Sharq", 2004.
3. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent.: Akademnashr,2016.

¹ Cho'lpon Kecha va kunduz. – Toshkent.: Akademnashr,2016. b-33.

² Cho'lpon Kecha va kunduz. – Toshkent.: Akademnashr,2016. b-37.

KONSTITUTSIYADA DUNYOVIY DAVLAT TUSHUNCHASI VA UNING TAHLILI

Akmalov Hamid Akmalovich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Yuridik fakulteti 3-bosqich talabasi

e-mail: hamidakmalov999@gmail.com

ANNOTATSIYA

Barchamizga ma'lum, joriy yilning 1-may sanasidan mamlakatimizda xalq referendumi asosida qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya kuchga kirdi. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasiga kiritilgan o'zgartirishlardan kelib chiqqan holda dunyoviy davlat tushunchasi hamda uning tahliliga to'xtalib o'tilgan.

***Kalit so'zlar:** Konstitutsiya, demokratik tamoyillar, davlat hokimiyati, milliy qonunchilik, dunyoviy davlat, huquqiy davlat, referendum.*

O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat.

Davlatning “O'zbekiston Respublikasi” va “O'zbekiston” degan nomlari bir ma'noni anglatadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasi.

Yangilangan konstitutsiyamizning mazkur moddasida O'zbekiston davlatining siyosiy-huquqiy maqomiga suveren va demokratik davlat tushunchalaridan tashqari yangi uchta, ya'ni “huquqiy davlat”, “ijtimoiy davlat” va “dunyoviy davlat” tushunchalari qo'shimcha qilindi. Xo'sh, ushbu yangi qo'shimchalar qanday ma'noni

anglatadi? Biz sodda va oddiy tilda ushbu moddada belgilangan dunyoviy davlat tushunchasini tahlil qilishga harakat qilamiz.

Dunyoviy davlat – davlat hokimiyati va boshqaruvdan din ajratilgan, boshqaruv diniy qoidalar bilan emas, balki qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solinadigan, qarorlar qabul qilishda diniy asoslarga tayanilmaydigan davlatdir. Shuningdek, hech qanday din va mafkura davlatning majburlov kuchi bilan o‘rnatilmasligini, ularning davlatdan ayri ekanligini tavsiflaydi. Shuni alohida ta’kidlash zarurki, dunyoviy davlatda din davlatdan va siyosatdan ajratilsada, jamiyatdan ajratilmaydi. Dunyoviy davlatda millati, tili, e’tiqodidan qat’i nazar, barcha fuqarolar teng va ular uchun bir xil sharoit yaratiladi. Din, diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan hamda davlat hokimiyatidan ajratilgan bo‘ladi. Davlat boshqaruvi diniy qoidalar bilan emas, balki Konstitutsiya va qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solinadigan, qarorlar qabul qilishda diniy asoslar bosh mezon hisoblanmaydi [1].

Dunyoviy davlatda barcha din vakillari qonun oldida teng bo‘ladi. Bu tamoyil davlatni diniy qarashlardan ajratishni nazarda tutadi, ya’ni, dunyoviy davlatda din davlatdan va siyosatdan ajratilsada, jamiyatdan ajratilmaydi. Dunyoviy davlatda davlat diniy masalalarda rasman betaraf bo‘ladi yoki diniy masalalarga aralashishdan o‘zini tiyadi. Dunyoviy davlat o‘z fuqarolariga dinidan qat’i nazar, teng munosabatni ta’minlaydi va insonlarga ularning diniy e’tiqodi, mansubligiga ko‘ra hech qanday imtiyoz bermaydi. Boshqacha aytganda, dunyoviy davlatda dinni siyosiy lashtirishga yo‘l qo‘yilmaydi, biroq ayni paytda diniy tashkilotlar va konfessiyalarning rivojlanishiga ko‘mak ko‘rsatiladi, ularning ichki ishlariga aralashilmaydi, dindorlarga diniy ehtiyojlarini qondirishlariga to‘sqinlik qilinmaydi.

Dunyoviy davlatning muhim xususiyatlaridan biri turli din vakillarining bag‘rikenglik va tinch-totuvlikda yashashidir. Jamiyatda turli tuman din va madaniyatlar vakillari mavjud bo‘lgan holda, davlat boshqaruvi va siyosati albatta bir mafkuraga yoki diniy qarashga asoslana olmaydi. Bunday sharoitda eng adolatli va to‘g‘ri yo‘l dunyoviy davlat bo‘lib, ushbu prinsip barcha dinlar hamda turli qarashlarni teng hurmat qilish, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligini ta’minlaydi.

O‘zbekistonda 16 ta diniy konfessiyaga mansub 2337 ta diniy tashkilot faoliyat yuritmoqda. Turli diniy e’tiqodga mansub aholiga ega davlatda e’tiqod erkinligining kafolatlanishi siyosiy va huquqiy ahamiyat bilan birga ijtimoiy ahamiyatga ega. Shu bois, har bir inson xohlagan dinga e’tiqod qilishi yoki hech qaysi dinga e’tiqod qilmasligi huquqiga egaligi, diniy qarashlarni majburan singdirishga yo‘l qo‘yilmasligi belgilangan bo‘lib, shaxsning diniy e’tiqodi bo‘yicha unga qo‘shimcha huquq yoki majburiyatlar yuklanmaydi. Dunyoviy davlat tamoyili dunyoga va dunyoviy islohotlarga yo‘l ochadi. Ma’rifatparvar jadid bobomiz Mahmudxo‘ja Behbudiy ta’kidlaganidek, “Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur”. Dunyoviylik ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot ehtiyojlariga hamohang bo‘lib, modernizatsiya jarayonlarini harakatlantiruvchi kuchdir. U jamiyat ilmiy salohiyatining uzluksiz oshib borishi, texnologik taraqqiyotning davomiyligi, iqtisodiy hayotning ratsionallashuvi, madaniyatning yuksalib borishi kabi muhim jarayonlar bilan uyg‘un ravishda takomillashib boradi.

Dunyoviylik demokratiyaning muhim sharti bo‘lib, erkinlikni va uning muhim qismi bo‘lgan diniy erkinlikni, jamiyatda boshqacha fikrlaydigan, diniy qarashlari o‘zaro mos kelmagan insonlarga nisbatan bag‘rikenglikni nazarda tutadi. Boshqacha qilib aytganda, odamlar o‘zlarining vijdon va din masalalarida erkin bo‘lishini istashsa, boshqacha qarashlar ham borligini va ularning ham haq-huquqlari borligini tan olishlari va ularning tanloviga hurmat bilan munosabatda bo‘lishlari talab qilinadi [2].

Dunyoviylik ateizm, dinsizlik yoki dahriylik degani emas. Dunyoviylik tushunchasini diniylik bilan mutlaq qarama-qarshi qo‘yish to‘g‘ri emas. Ular dunyo va inson hayotining mohiyatiga turlicha qarash usullaridir. Dunyoviylik tushunchasida diniy tashkilotlarni siyosiy tashkilotlardan ajratish va diniylikni barcha uchun asos qilib olmaslik tamoyili turadi. Dunyoviy taraqqiyot yo‘lini tutgan davlatlarda garchi din davlatdan ajratilgan bo‘lsada, jamiyatdan ajratilmaydi, diniy tashkilotlarning o‘z faoliyatlarini amalga oshirish hamda mamlakat va jamiyat hayotida faol ishtirok etishlari uchun barcha shart-sharoit yaratib beriladi. Xususan, o‘tgan qisqa davrda

Toshkentda O‘zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi, Buxoroda Mir Arab oliy madrasasi, Termizda Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Samarqandda Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Hadis ilmi maktabi hamda Kalom va Hadis, Buxoroda Tasavvuf, Qashqadaryoda Aqida, Farg‘onada Fiqh ilmiy maktablari tashkil etildi. Birinchi marta vertikal diniy ta’lim tizimi yaratilib, islom fanlari bo‘yicha falsafa doktori hamda fan doktori ilmiy darajalarini berishni nazarda tutuvchi tayanch doktorantura va doktorantura yo‘nalishlari joriy etildi. O‘zbekiston musulmonlari idorasi huzurida “Vaqf” xayriya jamoat fondi tashkil etildi. Haj va Umra ziyoratiga belgilangan kvotalar bir necha karraga oshirildi. Boshqa diniy konfessiyalarga oid diniy tashkilotlar soni ham sezilarli oshdi [3].

O‘zbekiston xalqining 2023-yil 30-aprelda referendumdagi tarixiy qarori bilan mamlakatimiz o‘zining taraqqiyot yo‘lini, ya’ni dunyoviy demokratik yo‘lni tanladi. Yangilangan Konstitutsiyada dunyoviy davlat prinsipining belgilab qo‘yilganligi dunyoviy taraqqiyot, turli din va mazhablar o‘rtasidagi bag‘rikenglikka asoslangan o‘zaro tushunib yashash turmush tarzi, diniy birlashmalarga mustaqil va erkin faoliyat, din va e’tiqod erkinligi, tenglik, ijtimoiy tinchlik va barqarorligimizni asrab-avaylash uchun muhim huquqiy kafolat bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Konstitutsiyadagi yangi normalar va ularning tahlili. F.Q.Qutlimuratov, H.A.Akmalov. (Metodik qo‘llanma) -Nukus; 2023-yil, -84b.
2. Dunyoviy davlat. URL: <http://meningkonstitutsiyam.uz> (ko‘rilgan sana: [1.12.2023](http://meningkonstitutsiyam.uz)).
3. Yangilangan Konstitutsiyada O‘zbekiston dunyoviy davlat ekanligi qat’iy belgilab qo‘yildi. URL: <https://xabar.uz> (ko‘rilgan sana: [2.12.2023](https://xabar.uz)).

BIOGAZLAR

Muydinova Madina Alisherovna

Andijon davlat pedagogika instituti

“Fizika va texnologik ta’lim kafedrası dotsenti

Toshpo‘latova Gulnoza Fayzullo qizi

Raximova Mahliyo Baxtiyorbek qizi

“Aniq fanlar” fakulteti , Fizika va astronomiya 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Biogazlar oziq-ovqat chiqindilari, qishloq xo‘jaligi chiqindilari va kanalizatsiya kabi organik moddalarning parchalanishi natijasida hosil bo‘ladigan qayta tiklanadigan energiya turidir. Biogazning asosiy komponentlari metan va karbonat angidrid bo‘lib, u issiqlik va elektr energiyasi manbai yoki avtomobil yoqilg‘isi sifatida ishlatilishi mumkin. Biogaz ishlab chiqarish energiya ishlab chiqarishda organik chiqindilarni boshqarishning barqaror va ekologik toza usuli hisoblanadi.

Kalit so‘zi: *Biogazlar bu organik moddalarning fermentatsiyasi natijasida hosil bo‘lgan va tarkibida metan va karbonat angidrid kabi gazlar, shuningdek, vodorod, azot, vodorod sulfidi, ammiak va suv bug‘lari kabi oz miqdorda moddalar bo‘lgan gaz aralashmalari. Ular biologik chiqindilarni (masalan, organik chiqindilar, hayvonlar chiqindilari, o‘simlik chiqindilari) bakteriyalar yordamida fermentatsiyalanishi natijasida hosil bo‘ladi. Biogaz energiya ishlab chiqarish uchun ishlatilishi mumkin. Umuman olganda, bu gaz biogaz qurilmalarida elektr va issiqlik ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, biogaz oqava suvlarni tozalash inshootlarida metan hosil qiluvchi loyni tozalash uchun ishlatiladi. Biogaz barqaror energiya ishlab chiqarish va chiqindilarni boshqarish nuqtai nazaridan muhim manba hisoblanadi.*

Kirish. Biogaz bu organik chiqindilarning fermentatsiyasi natijasida hosil bo'lgan metan va karbonat angidrid gazlari aralashmasidan iborat gaz. U biologik parchalanadigan organik chiqindilar (qishloq xo'jaligi chiqindilari, hayvonlar chiqindilari, oziq-ovqat chiqindilari va boshqalar) fermentatsiyasi natijasida hosil bo'ladi. Bu gazlar odatda biogaz qurilmalarida ishlab chiqariladi va energiya ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. Biogaz qayta tiklanadigan energiya manbai va ekologik toza, chunki u organik chiqindilarni qayta ishlash orqali olinadi. Shuningdek, u issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va chiqindilarni boshqarishni yaxshilashga yordam beradi. Biogazdan foydalanish sohalariga elektr energiyasi ishlab chiqarish, isitish, sovutish va avtomobil yoqilg'isi kiradi. Biogazning afzalliklari arzon va barqaror energiya manbai bo'lib, organik chiqindilarni yo'q qilishga yordam beradi va energiya mustaqilligini oshiradi. Shu bilan birga, biogaz ishlab chiqarish va undan foydalanish uchun tegishli ob'ektlar tashkil etilishi va ishlatilishi kerak. Bundan tashqari, biogazni saqlash va tashish ba'zi texnik qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Bu, shuningdek, energiya ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan chiqindilarni boshqarishni yaxshilaydigan va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishga yordam beradigan ekologik toza energiya manbai. Shuning uchun biogazdan foydalanish barqaror energiya ishlab chiqarish va chiqindilarni boshqarish uchun katta imkoniyatlarga ega. Kelajakda biogazdan kengroq foydalanish va rivojlantirish orqali energiya ishlab chiqarishning xilma-xilligini oshirish va qazib olinadigan yoqilg'iga qaramlikni kamaytirishimiz mumkin. Bu atrof-muhitga ham, energiya sohalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biogaz bu tabiiy muhitda yoki maxsus qurilmalarda hosil bo'lgan gaz. Bu organik moddalarning biologik parchalanish reaksiyalari mahsulidir. Ular odatda poligonlarda ishlab chiqariladi, chunki barcha yotqizilgan organik moddalar parchalanadi. Aytilgan organik moddalar tashqi ta'sirga uchraganda, metanogen bakteriyalar (kislrod bo'lmaganida paydo bo'ladigan va metan gazi bilan oziqlanadigan bakteriyalar) kabi mikroorganizmlarning ta'siri va uni boshqa omillar buzadi. Kislrod mavjud bo'lmagan va bakteriyalar organik moddalarni iste'mol

qiladigan ushbu muhitda ularning chiqindisi metan gazi va CO₂ hisoblanadi. Shuning uchun biogazning tarkibi bu 40% va 70% metandan va qolgan CO₂ dan tashkil topgan aralash. Bundan tashqari, u vodorod (H₂), azot (N₂), kislorod (O₂) va vodorod sulfid (H₂S) kabi boshqa kichik gazlarga ega, ammo ular asosiy emas. Lotin Amerikasida biogaz Argentinada o'liklarni davolash uchun ishlatiladi. Stillage - bu shakarqamish sanoatida ishlab chiqariladigan va anaerob sharoitda parchalanadigan va biogaz hosil qiluvchi qoldiq. Dunyoda biodigestrlar soni hali aniq emas. Evropada faqat 130 biodigestr mavjud. Biroq, bu quyosh va shamol kabi boshqa qayta tiklanadigan energiya sohasi kabi ishlaydi, ya'ni texnologiya kashf etilishi va rivojlanishi bilan ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va biogaz ishlab chiqarish ishonchligi yaxshilanadi. Shuning uchun ular kelajakda keng rivojlanish sohasiga ega bo'lishiga ishonishadi. Biogazni qishloq joylarida qo'llash juda muhim bo'lgan. Birinchisi, daromadlari kam bo'lgan va an'anaviy energiya manbalaridan foydalanish qiyin bo'lgan chekka hududlardagi fermerlar uchun energiya va organik o'g'itlar ishlab chiqarishga xizmat qildi. Qishloq joylar uchun eng kam xarajat bilan ishlaydigan va oson parvarish qilinadigan ovqat hazm qilish vositalariga erishishga qaratilgan texnologiya ishlab chiqilgan. Ishlab chiqarilishi kerak bo'lgan energiya sha joylarda bo'lgani kabi emas, shuning uchun uning samaradorligi yuqori bo'lishi shartli emas. Bugungi kunda biogaz ishlatilayotgan yana bir yo'nalish Bu qishloq xo'jaligi va agrosanoat sohasida. Ushbu sohalarda biogazning maqsadi energiya bilan ta'minlash va ifloslanish oqibatida kelib chiqadigan jiddiy muammolarni hal qilishdir. Biodigestrlar yordamida organik moddalarning ifloslanishini yaxshiroq nazorat qilish mumkin. Ushbu biodigestrlar ko'proq samaradorlikka ega va ularni qo'llash yuqori boshlang'ich xarajatlardan tashqari, texnik xizmat ko'rsatish va ekspluatatsiya tizimlariga ham ega. Kogeneratsiya uskunalarining so'nggi yutuqlari hosil bo'lgan gazdan samarali foydalanishga imkon berdi va fermentatsiya texnikasining uzluksiz rivojlanishi ushbu sohada barqaror rivojlanishni ta'minlaydi. Ushbu turdagi texnologiya kiritilganda, shaharlarning kanalizatsiya tarmog'iga tushiriladigan mahsulotlar majburiydir faqat organikdir. Aks holda, oshqozon-ichak traktining

ishlashiga ta'sir ko'rsatishi va biogaz ishlab chiqarish qiyin bo'lishi mumkin. Bu bir necha mamlakatlarda sodir bo'lgan va biodigestrlardan voz kechilgan. Dunyo bo'ylab juda keng tarqalgan amaliyot bu sanitariya chiqindixonasi. Ushbu amaliyotning maqsadi yirik shaharlarda hosil bo'lgan katta miqdordagi chiqindilarni yo'q qilish va shu bilan zamonaviy texnika yordamida metan gazini qazib olish va tozalash mumkin va bundan o'nlab yillar oldin bu jiddiy muammolarni keltirib chiqardi. Kasalxonalar yaqinidagi o'simliklarning nobud bo'lishi, yomon hidlar va portlashlar kabi muammolar. Biogazni qazib olish texnikasining rivojlanishi dunyoning ko'plab shaharlarida, masalan Santyago-Chili, biogazdan foydalanishga imkon berdi. tabiiy gaz tarqatish tarmog'idagi quvvat manbai sifatida shahar markazlarida. Biogaz kelajakdan katta umidlarni kutmoqda, chunki u qayta tiklanadigan, toza energiya bo'lib, ifloslanish va chiqindilarni qayta ishlash muammolarini engillashtiradi. Bundan tashqari, u qishloq xo'jaligiga ijobiy hissa qo'shadi, mahsulot sifatida hayotiy tsiklga va ekinlarning hosildorligiga yordam beradigan qo'shimcha mahsulot sifatida organik o'g'itlar beradi.

FOYDALANUVCHI ADABIYOTLAR

1. "Yangi dunyo". Biogazdan sayohat. Toshkent 2010 y. (Jurnal)
2. BIOGAZ-ENERGIYA: EKOLOGIYA VA ORGANIK UGIT. SH.IMOMOV
Irrigatsiya va melioratsiya 2015
3. Biogaz texnologiyalari energiya samaradorligini oshirish usuli sifatida.
O.U.Alimov, SH.J.Imomov, Z.M.Madaliyeva, K.E.Usmonov. Energiyani tejash,
4. BIOGAZ-ENERGIYA: EKOLOGIYA VA ORGANIK UGIT. SH.IMOMOV
Irrigatsiya va melioratsiya 2015
5. Biogaz texnologiyalari energiya samaradorligini oshirish usuli sifatida.
O.U.Alimov, SH.J.Imomov, Z.M.Madaliyeva, K.E.Usmonov. Energiyani tejalash

SUYUQ KRISTALLAR

Muydinova Madina Alisherovna

Andijon davlat pedagogika instituti

“Fizika va texnologik ta’lim kafedrası dotsenti o‘qituvchisi

Rasulova Shodiya Anvarjon qizi

Imyaminova Dilnura Dilmurodjon qizi

“Aniq fanlar” fakulteti , Fizika va astronomiya 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Suyuq kristallar bu suyuqlik va kristallarning xususiyatlariga ega bo‘lgan moddaning holati. Bu moddalar ma’lum yo‘nalishlarda kristall kabi tartiblangan molekulalardan iborat, lekin boshqa yo‘nalishlarda suyuqlik kabi oqishi mumkin. Suyuq kristallar turli xil ilovalarga ega, jumladan televizorlar va smartfonlar kabi elektron qurilmalar uchun displeylarda.

***Kalit so‘zlar:** Suyuq kristallar suyuqlikning ham, qattiq kristall jismlarning ham xossalarini ko‘rsatadigan moddaning holatidir. Ular suyuqliklar kabi oqish qobiliyatiga ega, ammo kristall qattiq moddalar kabi ma’lum darajada orientatsiya tartibini namoyish etadilar. Xususiyatlarning bu noyob birikmasi suyuq kristallarni turli ilovalarda, jumladan, LCD displeylar kabi elektron qurilmalardagi displeylarda foydali qiladi.*

Kirish: Suyuq kristallar suyuqlik va qattiq jismlarning xususiyatlarini ko‘rsatadigan moddaning holatidir. Ular qattiq jismning tartibli tuzilishiga ega, ammo suyuqliklarda joylashgan molekulalarning harakatchanligi. Bu noyob kombinatsiya ularning molekulalarining ma’lum darajada tartib va hizalanishini saqlab qolgan holda suyuqlik kabi o‘qishiga imkon beradi. Suyuq kristallar odatda televizorlar, kompyuter

monitorlari va smartfonlar kabi elektron qurilmalar uchun displeylarda qoʻllaniladi. Ular, shuningdek, elektr maydonlari, harorat va boshqa ogohlantirishlarning oʻzgarishiga javob berish qobiliyati tufayli baʼzi harorat sensorlari, yorugʻlik modulyatorlari va optik qurilmalarda qoʻllaniladi. Suyuq kristallar suyuqlik va qattiq kristallarning xususiyatlarini birlashtirgan moddaning holatidir. Suyuq kristalldagi molekulalar odatdagi suyuqliknikiga qaraganda ancha tartibli joylashgan, lekin qattiq kristalldagidek qattiq emas. Ular suyuqlik kabi oqish qobiliyatiga ega, ammo kristall kabi maʼlum darajada hizalanish yoki tartibni saqlaydi. Suyuq kristallar turli xil displey texnologiyalarida, masalan, LCD (suyuq kristall displey) ekranlarida keng qoʻllanilishini topdi, bu erda tasvirlarni ishlab chiqarish uchun suyuq kristallarning hizalanishi va oqim xususiyatlarini nazorat qilish mumkin. Ular optik qurilmalar, sensorlar va materialshunoslik kabi boshqa sohalarda ham qoʻllaniladi. Suyuq kristallar - bu suyuqlik va qattiq kristallarning xususiyatlarini koʻrsatadigan moddaning holati. Ular oʻziga xos molekulyar tuzilishga ega boʻlib, ular suyuqlik kabi oqishi va qattiq kristallar kabi maʼlum darajadagi tartibni saqlab turishga imkon beradi. Suyuq kristallar odatda televizorlar, kompyuter monitorlari va boshqa elektron qurilmalar uchun suyuq kristalli displeylar (LCD) kabi displey texnologiyalarida qoʻllaniladi. Ularning elektr signallariga javoban orientatsiyani oʻzgartirish qobiliyati ularni keng koʻlamli zamonaviy qurilmalarda maʼlumotlarni koʻrsatish uchun foydali qiladi. Suyuq kristallar suyuqlik va kristallarning xususiyatlarini koʻrsatadigan moddaning holatidir. Suyuq kristallda molekulalar kristallarga xos tartibli tarzda joylashtirilgan, ammo ular suyuqlik kabi erkin oqishi mumkin. Moddaning bu noyob holati odatda LCD (suyuq kristall displey) kabi displey texnologiyalarida qoʻllaniladi, bu erda tasvirlarni ishlab chiqarish uchun suyuq kristal molekulalarining hizalanishini nazorat qilish mumkin. Suyuq kristallar, shuningdek, termometrlar, optik qurilmalar va biologik tadqiqotlar kabi boshqa sohalarda ham qoʻllaniladi. Suyuq kristallar suyuqlikning ham, qattiq kristall jismlarning ham xossalari koʻrsatadigan moddaning holatidir. Ular molekulalarning aniq yoʻnalishi va tartibiga ega, ammo ularning molekulalari suyuqlikdagi kabi bir-birining yonidan oqib oʻtishi mumkin. Suyuq kristallar LCD

(suyuq kristall displey) kabi displey texnologiyalarida, shuningdek, turli sanoat va ilmiy dasturlarda keng qoʻllaniladi. Suyuq kristallar suyuqlikning ham, qattiq kristall jismlarning ham xossalarini koʻrsatadigan moddaning holatidir. Bu materiallar suyuqlik kabi oqadi, lekin ularning molekulari kristalldagi kabi tartiblangan. Ular yorugʻlik ni tekislash va boshqarish qobiliyati tufayli LCD displeylar kabi displey texnologiyalarida keng qoʻllaniladi. Bundan tashqari, suyuq kristallar sensorlar, optik qurilmalar va boshqa texnologiyalarda turli xil ilovalarga ega. Suyuq kristallar suyuqlik va kristallarning xususiyatlarini koʻrsatadigan moddaning holatidir. Ular suyuqlik kabi oqishi bilan birga, ular maʼlum darajada tartibga ega va qattiq kristallarning baʼzi optik xususiyatlarini namoyon qilishi mumkin. Suyuq kristallar elektr maydonlariga javoban optik xususiyatlarini oʻzgartirish qobiliyati tufayli smartfonlar, planshetlar va televizorlar ekranlari kabi displey texnologiyalarida keng qoʻllaniladi. Ular, shuningdek, termometrlar, kayfiyat halqalari va yorugʻlik filtrlash qurilmalarining ayrim turlarini oʻz ichiga olgan boshqa turli xil ilovalarda qoʻllaniladi. Suyuq kristallar suyuqlik va kristallarning xususiyatlarini koʻrsatadigan moddaning holatidir. Ular kristallarga oʻxshash maʼlum darajada tartib va hizalanishga ega boʻlgan molekulalardan iborat boʻlib, suyuqliklar kabi oqishi va idishining shaklini olish qobiliyatiga ega. Suyuq kristallar odatda kompyuter monitorlari, televizorlar va boshqa qurilmalarda joylashgan LCD displeylar (suyuq kristall displeylar) kabi elektron displeylarda qoʻllaniladi. Ularning elektr yoki magnit maydonlariga javoban tekislash va yoʻnalishini oʻzgartirish qobiliyati ularni samarali va moslashuvchan displeylarni yaratish uchun qimmatli qiladi. Suyuq kristallar suyuqlik va kristalli qattiq moddalarning xossalariga ega boʻlgan moddaning holatidir. Ular suyuqlik kabi oqishi mumkin, lekin kristall qattiq moddalarga oʻxshash tartib va hizalanishga ega. Xususiyatlarning bu noyob birikmasi suyuq kristallarni turli ilovalarda, jumladan LCD televizorlar, kompyuter monitorlari va smartfonlar kabi elektron qurilmalardagi displeylarda foydali qiladi. Suyuq kristallar suyuqlik va kristallarning xususiyatlarini koʻrsatadigan moddaning holatidir. Ular kristallar kabi uzoq masofali tartibga ega, lekin ayni paytda suyuqlik kabi oqish qobiliyatiga ega. Suyuq kristallar odatda LCD

displeylar (suyuq kristall displeylar) kabi zamonaviy elektron displeylarda topiladi, bu erda ularning o'ziga xos xususiyatlari tasvirlarni yaratish uchun yorug'lik bilan manipulyatsiya qilish imkonini beradi. Ular, shuningdek, optik qurilmalar, sensorlar va boshqa texnologiyalarda ilovalarga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Levich V.G. Nazariy fizika kursi. I jild - M., Nauka, 1969.
2. Levich V.G., Vdovin Yu L, Myamshn V.A. Nazariy fizika kursi. II jild - M., Nauka, 1971.
3. Landau L.D., Lifgiiu E.M. Statistik fizika. Darslik nafaqa. - M., Nauka, 1976.
4. Bazarov I.P. Termodinamika. - M., Oliy. maktab, 1991.
5. Rumer Yu.B., Ryvkin M.S. Termodinamika, statik fizika va kinetika. Darslik nafaqa. M., Nauka, 1976.
6. Boydedayev A. Nomuvozanatli statistik fizika asoslari. O'quv qo'llanma. - T., O'qituvchi, 1992.
7. Boydadayev A. Klassik statistik fizika. O'quv qo'llanma. - T., O'zbekiston, 2003.
8. Terletskiy Ya.P. Statistik fizika. - M., Oliy maktab, 1973.
9. Kornel E.A., Wiman K.E. Noyob gazda Bose-Eystein kondensatsiyasi. Birinchi 70 yil va oxirgi bir necha tajribalar. (Fizika bo'yicha Nobel ma'ruzalari - 2001)

TEKNOLOGIK TA'LIMDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINI JORIY ETISH METODIKASI

Baxtiyorova Sobiraxon Ixtiyor qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim"
kafedrası o'qituvchisi

Ganjayeva Ziyoda Omonboy qizi

BuxDPI "Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabasi.

ANNOTATSIYA

Ta'lim tizimi natijasida olib borilayotgan islohotlar natijasida xalqaro baholash tizimiga oid qonun va qarorlar, xalqaro baholash dasturlari pisa, timss, EGE, Tals kabi xalqaro baholash tizimlarining qisqacha tahlili vazifalari topshiriq turlari va baholash tizimlaridan foydalanishning imkoniyatlari haqida so'z boradi.

Tayanch so'z: baholash, ta'lim tizimi, PISA, TIMSS, PIRLS, kategoriya.

МЕТОДОЛОГИЯ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЫ ОЦЕНИВАНИЯ В ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Бахтиёрова Сабирхан

Преподаватель кафедры «Технологическое образование»
Бухарского государственного педагогического института.

Гянджаева Зиёда

Студентка отделения «Технологическое образование» БуксДПИ.

АННОТАЦИЯ

В результате проведенных в результате реформ системы образования, законы и решения о системе международного оценивания, программы международного оценивания, краткий анализ международных систем оценивания, таких как пиза, тимсс, ЕГЭ, Талс, задания, виды задачи и возможности использования систем оценивания.

Ключевые слова: *оценивание, система образования, PISA, TIMSS, PIRLS, категория.*

METHODOLOGY OF IMPLEMENTING THE INTERNATIONAL ASSESSMENT SYSTEM IN TECHNOLOGICAL EDUCATION

Bakhtiyorova Sabirakhan

Teacher of the "Technological education"
department of the Bukhara State Pedagogical Institute

Ganjayeva Ziyoda

Student of BuxDPI "Technological Education" department

ABSTRACT

As a result of the reforms carried out as a result of the education system, laws and decisions on the international assessment system, international assessment programs, a brief analysis of international assessment systems such as Pisa, Timss, EGE, Tals, tasks, types of assignments and the possibilities of using assessment systems are discussed.

Key words: *assessment, educational system, PISA, TIMSS, PIRLS, category.*

As a result of the reforms implemented in our country in recent years, huge economic growth indicators are being achieved, increasing the demand for qualified

personnel and mature specialists in all fields. Control of the quality of education under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan by the decision of the Cabinet of Ministers "On measures to organize international studies in the field of education quality assessment in the public education system" dated December 8, 2018 No. 997 As a result of the establishment of the National Center for the Evaluation of the Quality of Education under the State Inspectorate, it led to fundamental changes in the education system. will make a great contribution to raising the education system in my country to higher levels and improving the quality of education.

PISA (The Program for International Student Assessment) is an international program for assessing student achievement in the field of education, the main goal of the program is to evaluate the reading literacy, mathematical literacy and natural sciences of 15-year-old students. consists in evaluating literacy levels in the form of various tests. These projects aim to evaluate the creative and critical thinking of students, their ability to apply the knowledge they have acquired in life, and encourage them to develop these skills later. This program was introduced in 1997 and is held every three years, for the first time in 2000. The PISA program is a program that serves as a basis for motivating, persuading, and strengthening the knowledge of students in their preparation for life. One subject is preferred every three years, and almost 50% of the total test set belongs to this subject. PISA tests use four different test methods:

1. One-answer tests;
2. Multiple answer tests;
3. Short or detailed answer questions.
4. The student's opinion on the solution of a problem (usually in such questions, the examiner has general answers, the student's answer is not required to exactly match the answer of the test maker, the student's creativity is supported

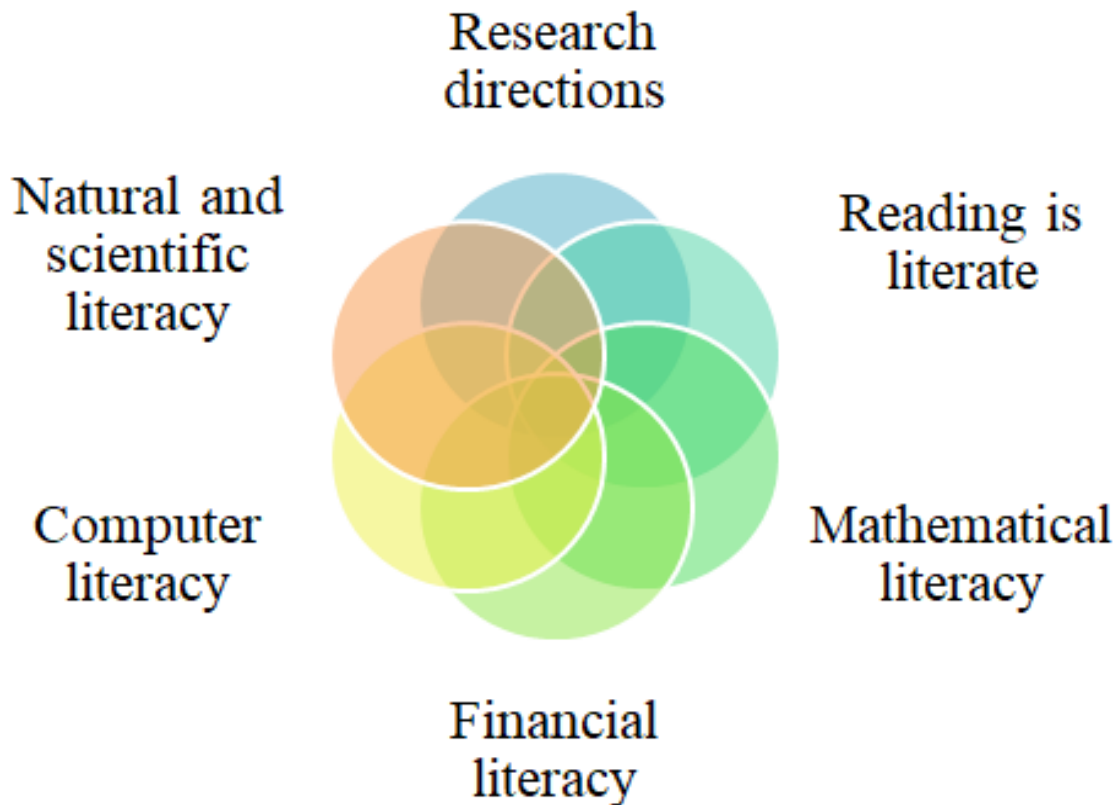

Figure 1. Assessment of knowledge in areas in the PISA program.

What are the interactive tasks of PISA: in 2012, the participants of the first public tests were offered to include special types of tasks, that is, interactive tasks. Interactive - requires the student to conduct an independent study of a new difficult system without prior knowledge of its characteristics, through direct practical cooperation with the system, it reveals (imaginary) hypotheses, tries to test them experimentally, tries to verify the object, and is classified according to the following categories :

- competence
- natural-scientific type of knowledge
- context
- cognitive level, and in this case, pisa serves to assess the level of knowledge 15 year-old students.

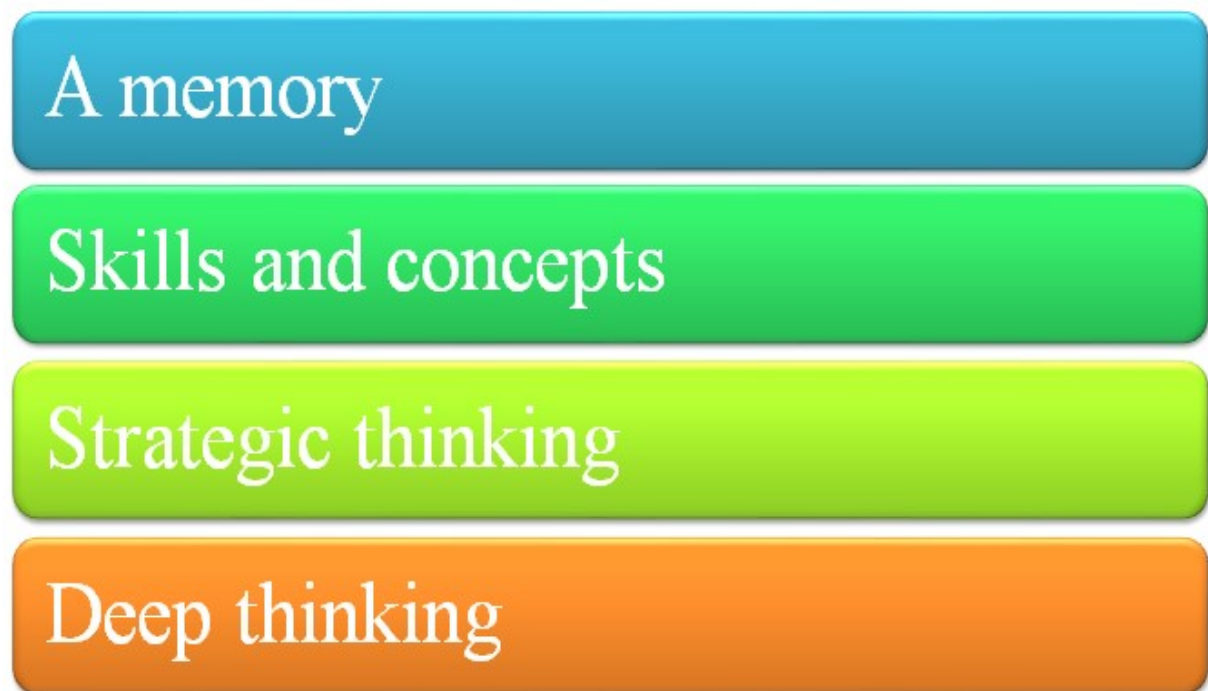

Figure 2. The essence of the PISA international assessment system.

The results of the research conducted in our country will serve to improve the results of international research, target training of teachers and effective development of teaching methods in the educational process, and to improve the quality of professional education in the country.

The fact that the president and the government set specific tasks for the education system, which is not just to monitor the state of education, but also to provide information about the state of the education system, help to improve the quality of education and make it more competitive. we can be sure that it has been made clear to everyone that this is the direction to take.

In short, this PISA international assessment program will undoubtedly serve to further increase the intellectual potential of our country's youth.

REFERENCES

1. S.I. Baxtiyorova, X.Y. Hamroyeva. “Methods of Teaching Materials Science on the Basis of Innovative Educational Technologies”. Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Peer Reviewed International Journal.2022.Amerika.133-136pg
<https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/1309>

2. S.I. Baxtiyorova. “Использование программного обеспечения в преподавании материаловедения”. “Наука, техника и образование” научно–методический журнал № 2(77) / 2021 г. Россия, Москва 80-83 с.
<https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-programmnogo-obespecheniya-v-prepodavanii-materialovedeniya>

3. Kakhhorov S.K., Zhuraev A.R. Method of application of virtual stands in teaching subjects of electrical engineering, radio engineering and electronics // LXII International correspondence scientific and practical conference (Boston. USA. September 22-23). 2019. – P. 44-47.

4. Jo‘rayev A.R. [Выбор оптимизированного содержания трудового образования и методика его обучения \(5A112101–Методика трудового обучения\)](#). Tashkent – 2014 g. s 107.

5. Zhuraev A.R. Research and methodology background to the optimization of labour and professional training curriculum in general secondary education // International scientific journal. № 7 (35) / Russia Volgograd. International scientific journal. № 7 (35) / «Science and world» – 0.325. 2016. – P. 70-71.

6. Zhuraev A.R. Using Electronic Teaching Materials for Training Future Teachers // “Eastern European Scientific Journal”. Auris Kommunikations – und Verlagsgesellschaft mbH. Journal ausgabe 1 – 2019. Germany. Pg, 432-435.

Electronic educational resources

1. www.ziyonet.uz

2. www.ziyonet.uz

**5 SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA “MATERIALLARGA ISHLOV
BERISH BO‘LIMI” NI INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR
ASOSIDA O‘QITISH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Baxtiyorova Sobira Ixtiyor qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Texnologik ta’lim” kafedra o‘qituvchisi

Jo‘rayeva Dilorom Bafo qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Texnologik ta’lim” yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Ta’limda ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o‘quv mashg‘ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo‘llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma’naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Umumta’lim maktablarida texnologiya fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, texnologiya fanini yanada rivojlantirish, 5 sinf “Materiallarga ishlov berish bo‘limi” bo‘yicha ta’lim jarayonida zamonaviy o‘qitish metodikasini takomillashtirish va ta’lim jarayonida qo‘llay olish bir nechta tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar: *Ilg‘or texnologiya, texnologik xarita, pedagogik texnologiyalar, innovatsiya, interfaol metodlar.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ “ОТДЕЛУ ОБРАБОТКИ МАТЕРИАЛОВ” НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ 5 КЛАССА НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Бахтиярова Собира Ихтияровна

Преподаватель кафедры “технологическое образование ”

Бухарского государственного педагогического института

Джураева Дилором

Студент бухгни по направлению "технологическое образование"

АННОТАЦИЯ

Внедрение прогрессивных педагогических и новых информационных технологий в образование не только повышает эффективность обучения, но и через практическое применение достижений науки приобретает важное значение в воспитании самостоятельной и логически мыслящей, всесторонне развитой высокодуховной личности. Использование инновационных педагогических технологий при преподавании предмета технология в общеобразовательных школах, дальнейшее развитие предмета технология, совершенствование современной методики преподавания в образовательном процессе 5 класса “кафедра материаловедения” и возможность применения в образовательном процессе разработаны несколько рекомендаций.

***Ключевые слова:** передовая технология, технологическая карта, педагогические технологии, инновации, интерактивные методы.*

**IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING THE "MATERIAL
PROCESSING DEPARTMENT" ON THE BASIS OF INNOVATIVE
PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN 5 GRADE TECHNOLOGY CLASSES**

Bakhtiyorova Sobira

Teacher of the Department “technological education”
of the Bukhara State Pedagogical Institute

Jurayeva Dilorom

Student of the direction “technological education” bukhdpi

ABSTRACT

The implementation of advanced pedagogical and new information technologies in education not only increases the effectiveness of training, but is also important in the upbringing of an independent and logically thinking, comprehensively competent high-morale person by applying the achievements of Science in practice. Several recommendations have been developed on the use of innovative pedagogical technologies in teaching technology in secondary schools, the further development of Technology Science, improvement of modern teaching methodology in the educational process on the 5th grade “material processing department” and the ability to apply it in the educational process.

Base words: *advanced technology, technological map, pedagogical technologies, innovation, interactive methods.*

The role of the education system in accelerating the socio-economic development of our country and ensuring its economic security is incomparable. Among the global trends such as the internationalization of education, the international mobility of students, the rapid change of the educational program, the issue of ensuring the quality of education is gaining special importance. Modern socio-economic conditions and the high demands placed on the spiritual-ethical, intellectual and professional potential of future specialists put the task of training quality personnel who can meet international

requirements before educational institutions. In order to fulfill these tasks, it is necessary to use innovative pedagogical technologies in education.

Pedagogical technology is a system of modern organization of the educational process, which ensures the necessary quality of education and meets the requirements of accelerated scientific and technical development, aimed at the improvement of educational forms, teaching processes with techniques and It is a consistent method of creation and implementation in human factors, through their joint actions. The use of innovative pedagogical technologies in the educational process is the demand of the times.

Innovation (English) means innovation, innovation, technology is derived from the Greek words "technos" - art, skill and "logos" - science, innovative pedagogical technology is the forms and methods of education. and includes a new approach to methods.

Innovative technologies - by increasing the activity between students and the teacher in the educational process, serve to activate the learning of students and develop their personal qualities. The use of interactive methods helps to increase the efficiency of the lesson and is divided into the following criteria, the criteria that serve to increase the efficiency of the lesson have been developed:

- the opportunity to conduct informal discussions, to express and express this material freely, the number of lectures is small, and the number of seminars, on the contrary, is large, to create opportunities for students to take initiative;

- giving tasks for working in small and large groups, as a class team, completing written works and applying them to the educational process is one of the urgent issues of today. Innovative technologies are the pedagogical process and the introduction of innovations and changes in the activities of teachers and students. Any reforms, innovations, and investments in the education system are undoubtedly aimed at improving the effectiveness of education and making it fully responsive to modern educational requirements.

During the past years, "Technology" lessons have been taught for a long time, that is, from the first grade to the last grade. "Technology" classes in general education schools are organized in three stages, the purpose of which is to properly develop students from the physical side, to familiarize them with the world of work and its people, tools and practices, the main areas of production and professions, used to use work tools, create work skills related to making simple items, orient them to consciously choose a profession, today, on the contrary, a modern system of education has been developed in general education schools.

The basis of the modern education system is a high-quality and high-tech environment. Its creation and development is technically complex, but such an environment serves to improve the educational system, to introduce innovative information and communication technologies in the educational process, and to develop science and technology. Basic knowledge of the properties of wood, their planing, alignment, sawing, drilling, tools, new techniques and progress A number of topics are discussed, such as the fundamentals of technology, basic knowledge of the properties of metals, planning, processing, finishing works, and the creation and use of technological maps.

Therefore, in the technology lessons taught in general education schools, students are explained the production process, production areas, the equipment and mechanisms-machines used in it, their types and use on the basis of innovative pedagogical technologies, and different views The process of making items is taught step-by-step based on the available multimedia programs. As a result of this, it is planned to acquire knowledge, skills and qualifications for guiding young people to the profession, and to form the ability to apply them in life.

The organization of classes in technology classes based on modern innovative pedagogical technologies, the availability of modern-looking equipment designed for the performance of certain types of work in modern-looking educational workshops leads to a higher result of the quality of education possible.

Figure 2. Educational workshop "Technology" in innovative education.

As a result of the reforms carried out in any educational system, the teaching of technology lessons taught in general education schools on the basis of electronic resources, software educational tools, and modern educational technologies has a good effect. The 5th grade forms students innovative knowledge, necessary skills and various component skills based on the teaching of the material processing section of the technology science.

In short, the wide use of innovative pedagogical technologies in technology classes, computer classes, subject samples, for example: subject models and layouts, technological maps, tools prepared in multimedia programs, didactic materials on a large scale, in the course of the lesson, will improve the quality of the lesson process. and ensures that it is effective.

References

1. S.I. Baxtiyorova, X.Y. Namroyeva. “Methods of Teaching Materials Science on the Basis of Innovative Educational Technologies”. Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Peer Reviewed International Journal. 2022. Amerika. 133-136 pg. <https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/1309>

2. S.I. Baxtiyorova. “Использование программного обеспечения в преподавании материаловедения”. “Наука, техника и образование” научно–методический журнал № 2(77) / 2021 г. Россия, Москва 80-83 с. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-programmnogo-obespecheniya-v-prepodavanii-materialovedeniya>

7. Kakhhorov S.K., Zhuraev A.R. Method of application of virtual stands in teaching subjects of electrical engineering, radio engineering and electronics // LXII International correspondence scientific and practical conference (Boston. USA. September 22-23). 2019. – P. 44-47.

8. Jo‘rayev A.R. [Выбор оптимизированного содержания трудового образования и методика его обучения \(5A112101–Методика трудового обучения\)](#). Tashkent – 2014 g. s 107.

9. Zhuraev A.R. Research and methodology background to the optimization of labour and professional training curriculum in general secondary education // International scientific journal. № 7 (35) / Russia Volgograd. International scientific journal. № 7 (35) / «Science and world» – 0.325. 2016. – P. 70-71.

10. Zhuraev A.R. Using Electronic Teaching Materials for Training Future Teachers // “Eastern European Scientific Journal”. Auris Kommunikations – und Verlagsgesellschaft mbH. Journal ausgabe 1 – 2019. Germany. Pg, 432-435.

Electronic educational resources

1. www.lex.uz
2. www.ziyonet.uz

YANGI O‘ZBEKISTONNING YANGI KONSTITUTSIYASI – MAMLAKAT HUQUQIY ASOSI

Yernazarova Gulnaz Puxarbayevna

TAQU assistenti

Tuyg‘unova Navbahor Noryigit qizi

TAQU talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda joriy yilda qabul qilingan yangilangan Konstitutsiyasining ayrim masalalariga oid muhokamalar olib boriladi.

Kalit so‘zlar: *Konstitutsiya, qonun, huquq, metod, himoya.*

KIRISH

2023 yil O‘zbekistonning yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi referendum orqali xalqimizning ehtiyojlaridan kelib chiqib qabul qilindi, unga ko‘ra moddalar 128 tadan 155 taga, normalar soni 275 tadan 434 taga oshdi. Ya’ni, Asosiy qonunimiz matni qariyb 65 foizga ortdi. Konstitutsiyada O‘zbekiston – suveren, demokratik, huquqiy va **Ijtimoiy davlat** ekani qat’iy belgilab qo‘yildi. Tariximizda ilk bora O‘zbekiston – ijtimoiy davlat, deb belgilandi. Ya’ni, insonga e’tibor hamda g‘amxo‘rlik – davlat va jamiyatning eng asosiy sifatida mustahkamlanib bormoqda. Bu boradagi normalar Konstitutsiyada 3 barobar ko‘paytirildi.

ASOSIY QISM

2023 yil “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” deb, e’lon qilinishining zamirida ham bugungi va ertangi porloq hayotni ko‘zlab qilinayotgan sa’y-harakatlardan biri bo‘lib, jamiyat oldiga yanada faollik, tashabbuskorlik kabi talablarni qo‘ymoqda. Shu

maqsadda 2021-2030 yilgi rivojlanishning yangi harakat strategiyasi va dasturiy vazifalari belgilanib, fuqarolik jamiyatini shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini yanada tezlashtirmoqda. Fuqarolarning qonuniy huquqlari va erkinliklarini muhofaza etish, ularni qo‘llab-quvvatlash har qachongidan ham hozirgi kunda yanada faollashganligi kuzatilmoqda. Shuningdek, hozirgi paytda yoshlarning huquq va manfaatlari davlatning asosiy e‘tiborida bo‘lib, ularning ta‘lim olishi, ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinliklarining belgilanishi, umumiy o‘rta ta‘lim uzluksizligini ta‘minlash, imkoniyati cheklangan yoshlarning inklyuziv ta‘lim asosidagi o‘qishi, jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida ishtirokini ta‘minlaydi. Ta‘lim olish huquqi va imkoniyati kengaytirildi, eng quvonarlisi, o‘qituvchilar huquqi konstitutsiyaviy maqomga ega bo‘ldi.

O‘zbekiston Konstitutsiyasida yoshlarga oida 5 ta eng muhim yangiliklar kiritilganligi ham ta‘kidlash o‘rinlidir. Jumladan,

1. Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoyalinishini ta‘minlaydi.

2. Davlat yoshlarning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantiradi.

3. Davlat yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.

4. Davlat yoshlarning ta‘lim olishga, sog‘lig‘ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchunshart-sharoitlar yaratadi.

5. Davlat va jamiyat yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishni, vatanparvarlik va Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘ularini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi.

Bu bilan yangi tahrirdagi Konstitutsiya yanada o‘zining afzallik tomonlarini namoyon etadi va huquqiy kafolatlaydi Inobatga olinayotgan eng asosiy maqsad ham aholini farovonligini ta‘minlash, huquq va manfaatlarini, erkinliklarini ruyobini

amalda kuchaytirish bilan hamohangdir. Yuqoridagi 4 bandda ta'kidlaganimizdek, yoshlarni ish bilan ta'minlash, bandlik masalasini bugun hayotning o'zi taqozo etmoqda. Ayniqsa, hozirgi tahlikali davrda, ishsizlar va ortiqcha ishchi kuchlarini, birinchi navbatda, texnikum, litsey, kollej va oliygohlarni tamomlab, bo'sh yurgan talabalarning hayoti va tarbiyasi eng dolzarb masalalardan biri sifatida barchaning diqqat e'tiborida bo'lmog'i lozim. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Aholini ish bilan ta'minlash, biz uchun nafaqat iqtisodiy, ayni paytda katta ijtimoiy ahamiyatga egadir. Hokimliklar, vazirlik va idoralar, ish beruvchi tashkilotlar bilan bir qatorda bank mussasalari ham bu ishga yanada faol jalb etilishi kerak".

Jamiyatning ijtimoiy yoki ijtimoiy-siyosiy tizimi o'ziga xos tashkiliy, institutsional xususiyatlarga va boshqa tizimlar bilan aloqalarga ega. Shuning uchun u keng ijtimoiy hayot va munosabatlar majmuida mavjuddir. Jamiyatdagi mafkura, axloqiy va huquqiy me'yorlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, tarixiy-madaniy tajriba ijtimoiy-siyosiy tizimga ustqurma sifatida ta'sir etadi. Biroq, jamiyatning bu ijtimoiy unsurlari tizimi bilan ijtimoiy-siyosiy tizimlar o'rtasida mudom farq saqlanib qoladi. Demak, ijtimoiy-siyosiy tizim ustqurma ta'sirida bo'lsa-da, aynan uning o'zi emas, balki o'zining institutsional, funksional, regulyativ va aksiologik jihatlari bilan boshqa ijtimoiy tizimlardan farq qiladi. Ushbu farq ijtimoiy-siyosiy tizimning ichki tartibi, tashkiliy jihati, hech bo'lmaganda, minimal darajadagi siyosiylikida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy-siyosiy tizim avvalo tashkilot yoki institutsionallashtirilgan birlikdir. Ushbu tashkilotga muayyan bir tartibda tashkil etilganlik va faoliyat ko'rsatish, rasmiy-yuridik tashkil qilinganiga dalil bo'luvchi Nizom va boshqa ta'sis hujjatlariga, o'ziga xos maqsad va vazifalariga ega bo'lish, ijtimoiy hayotda qabul qilingan ma'lum tamoyillarga muvofiq faoliyat ko'rsatish, ichki va tashqi faoliyatni boshqarish organlarining tuzilgani, mavjudligi xosdir. Ammo ijtimoiy-siyosiy tizimning barcha qismlari ham bir xil mavqe, huquq va funksiyalarga ega emas. Ijtimoiy-siyosiy tizimning qismlari — tuzilmaviy bo'g'inlari siyosiy, ijtimoiy va kam darajada

siyosiy lashgan institutlarga bo‘linadi. Siyosiy institutlarga — davlat, siyosiy partiyalar va siyosiy harakatlar; ijtimoiy institutlarga — kasaba uyushmalari, yoshlar ittifoqi, tadbirkor xotin-qizlar assotsiatsiyasi, jamg‘armalar, ijodiy uyushmalar; kam siyosiy lashgan ijtimoiy-siyosiy institutlarga — fuqarolarning u yoki bu madaniy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ixtiyoriy uyushmalari, to‘garaklari, birlashmalari kiradi.

Xullas, ijtimoiy-siyosiy tizimga institutsional yondashuv, birinchidan, ushbu tizimning ichki tashkiliy va funksional xususiyatlarini to‘laroq ochib berish, ikkinchidan, uning tashqi muhit, jamiyat va boshqa tizimlar bilan barcha turdagi aloqalarini keng qamrab olish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib aytadigan bo‘lsak, ijtimoiy-siyosiy tizim o‘zining tashqi va ichki xususiyatlariga ega ijtimoiy institutdir. Uni ma’lum ma’noda maqsadga yo‘naltirilgan ijtimoiy faoliyat va ijtimoiy munosabatlarni tashkil etish mexanizmi deyish mumkin. Shu bois, ijtimoiy institutda o‘rnatilgan xulq-atvor, tartib-qoida va me‘yorlarni qo‘llab-quvvatlash, individlarning hatti-harakatlarini ularga muvofiq boshqarish muhim ahamiyatga egadir.

O‘zbekistonda demokratik islohotlar muqarrar tus oldi va hech kim, hech qanday kuch bizni o‘z tanlagan yo‘limizdan qaytara olmaydi. Bu – bugungi hayot, bugungi zamon talabi. Bu – ko‘p millatli, bag‘rikeng, mehnatkash va olijanob xalqimizning xohish-istagi. Va biz xalqimizning tub manfaatlari, uning ezguorzu-intilishlarini ifoda etadigan ana shunday siyosatni jadal davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki uni yangi, yanada yuksak bosqichga ko‘taramiz. El-yurtimiz, jahon hamjamiyati bizga katta ishonch bilan qaramoqda. Ana shu yuksak ishonchga har tomonlama munosib bo‘lib, qat’iyat bilan olg‘a intilib, ko‘zlagan ulug‘ maqsadlarimizga birgalikda albatta yetamiz”

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaga sharhlar. Toshkent., 2023y – 5
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o‘rganish. Toshkent., 2022y – 48
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy huquqi. Toshkent., 2022y – 112
4. O‘zbekistonda parlament taraqqiyotining yangi bosqichi. Toshkent., 2022y-25
5. LEX.UZ, glotr.uz, norma.uz, google schjlar.com

**SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNI BOSHQARUV
JARAYONIGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH
(BOSHLANG‘ICH TA’LIM)**

Boyqobilova Nilufar

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

boyqobilovanilufar@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqola yangi yondashuvlardan biri sinergetik yondashuv haqida ma’lumot berilgan. Maqolada tavsifiy metoddan foydalanilgan. Maqola oxirida xulosa berilgan.

***Kalit so‘zlar:** bugungi kunda zamon bilan hamnafas o‘qitishning yangi metodologik nazariyalari kirib kelmoqda. Ana shunday yondashuvlardan biri sinergetik yondashuvdir.*

Sinergetika bugungi kunda talaba-yoshlarning yangi dunyoqarashini shakllantirishning asosiy jihatlaridan biri sifatida qaralmoqda. Talaba-yoshlarning yangi tendensiyalar asosida ishlashga bo‘lgan qiziqishlari yana bir dolzarb vazifalardan biri sifatida kun tartibida turibdi. Ijodiy va prognostik fikrlash talaba-yoshlarga o‘z-o‘zini tashkil qilish tizimi sifatida ishlashga yordam beradi. Yangi o‘ziga xos uslubni to‘g‘ri ishlab chiqish o‘quv jarayoniga katta hissa qo‘shadi. Ochiqlik, chiziqli bo‘lmaganlik kabi sinergetik mexanizmlar, mulohazalar talaba-yoshlarni o‘qitish va tarbiyalashning zamonaviy atamalarini yaratishda, ularni o‘ziga xos tizim sifatida belgilashda yetakchi hisoblanadi. Sinergetika talaba-yoshlarni o‘qitish va tarbiyalashning zamonaviy atamalarini yaratishda katta yordam berishi mumkin. Sinergetik yondashuv - bu rivojlanayotgan, tizimli tashkil etilgan tizimlarning ilmiy sohasi bo‘lib, unga yosh mutaxassis kadrlarni kasbiy tayyorlash tizimini ham kiritish

mumkin. Ushbu yondashuv ko'p o'lovchilik, murakkablik va bilish jarayonlarining muqobilligi doirasida talabayoshlarning o'zini-o'zi tashkillashi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Sinergetik yondashuv ta'lim faoliyatida o'z-o'zini tarbiyalash, o'zini o'zi tashkil etish va o'zini o'zi boshqarish ustunligiga asoslanadi va o'z-o'zini ochib berish va takomillashtirish, o'z-o'zini anglash maqsadida mavzuga ta'sirni rag'batlantirish yoki rag'batlantirishdan iborat. Shunday qilib, "pedagogik sinergetika" pedagogik bilimlarning yangi yo'nalishi paydo bo'ldiki, bu ta'lim tizimlarini o'z-o'zini tashkil etish va rivojlantirish qonuniyatlari asoslanadi.¹

Bugungi kunda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari o'z ishiga kasbiy yondashuvchi, fan, texnika, san'at, ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga bog'liq. Shunga ko'ra, jamiyat taraqqiyoti talabalaridan kelib chiqqan holda har bir o'quvchini sharqona ruhida tarbiyalash muhim va zarurdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu davr obrazli tafakkur qilish asosida intellektual rivojlanish davridir. Bu asosan o'quv-biluv jarayonida amalga oshadi. Bu o'quv-biluv jarayonida shaxsning boshqa jihatlari rivojlanmaydi degan xulosaga kelish uchun asos bo'la olmaydi. Biz boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yetakchi bo'lgan rivojlanish yo'nalishini asoslashga harakat qilamiz. Bu davrda rivojlanish jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining identifikatsiyasi, ya'ni aynan o'xshatilishi, tenglashtirilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Intellektual rivojlanishda o'z-o'zini hurmat qilishning asosini o'quvchilarning shaxsiy ijobiy tajribasi tashkil qiladi. Bu o'quv-biluv jarayonida namoyon bo'ladi. Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatmoqdaki, aksariyat boshlang'ich sinf o'quvchilarida bunday tajriba mavjud emas. O'z faoliyati natijasidan qoniqmaslikning o'zigina o'quvchilar o'z-o'zlarini hurmat qilishlarining asosini tashkil eta olmaydi. Bu yo'nalishda muhim o'rin egallaydigan qonuniyatlardan biri – boshlang'ich sinf o'quvchilarida muayyan o'quv vaziyatlarida bilish faoliyatining rivojlanishi, shaxsiy

¹ SENERGETIK YONDASHUV-YOSHLARNING YANGI DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY JIHATLARIDAN BIRI SIFATIDA Muxiddin Abdurashidovich Tajibayev, Jalol Tursunmuratovich Axmedov.

tenglik hamda o'z-o'zlarini hurmat qilishlaridir. Pedagogik hamkorlik, ya'ni sinergetika yangi tushuncha sifatida pedagogikaga kirib kelar ekan, u bevosita falsafa va sotsiologiya bilan bog'lanadi. Chunki, insonning hamkorlikdagi faoliyati muayyan jamiyat hayoti bilan bog'liq tarzda amalga oshadi. Bu shuni anglatadiki, jamiyat hayotida inson uchun hamkorlikda faoliyat ko'rsatish quvvati bilan bir qatorda, hamjihatlikda rivojlanish imkoniyati ham mavjud. Pedagogik hamkorlik doirasida o'z qiyofasini o'zgartirish tushunchasi ham amal qiladi. Agar yangicha ijtimoiy davr shaxsning o'z-o'zini saqlashi, yangi sharoitga moslashishi g'oyasiga asoslansa, zamonaviy inson o'zining yangicha mohiyati va mavqeiga asoslangan holda faoliyat ko'rsatadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mas'uliyat hissini shakllantirish jarayoni ongli ravishda sodir bo'lishi juda muhimdir. Bundan tashqari, bolaning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish uchun sabablar bo'lishi muhimdir. Motivning paydo bo'lishi sifatga munosabatni keltirib chiqaradi, bu esa o'z navbatida ijtimoiy hissiyotlarni shakllantiradi¹.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, sinergetik yondashuv bugungi kundagi samarali usul hisoblanib, uning yangi metodologiyasini ishlan chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Oyturaxonovna, I. S. (2023). SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MAS'ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISH. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects, 113-115.

2. Siddiqov, B. S., & Mexmonaliyev, S. N. (2022). PEDAGOGIK AMALIYOTNING BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY TAYYORGARLIK FAOLIYATIDA TUTGAN O'RNI. Academic research in educational sciences, 3(1), 10-16.

¹ Ibragimova Shaxloxon Oyto'raxonovna. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA SHAXS SIFATIDA SHAKLLANTIRISH SHART-SHAROITLARI. Maqola.

3. Ibragimova, S. (2023). TA'LIM TARBIYA JARAYONIDA SINERGETIK YONDASHUVNING BOLA SHAKLLANISHIGA TA'SIRI. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(6), 9-11.

4. Ibragimova, S. (2023). SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(6), 5

КЎК ГУМБАЗ МАСЖИДИНИНГ ТЕХНИК ҲОЛАТИНИ ТЕКШИРИШДА ЛАЗЕРЛИ СКАНЕРЛАШНИ КЎЛЛАШ НАТИЖАЛАРИ

Утегенова Маҳлия Ахмад қизи

Тошкент архитектура қурилиш университети, катта ўқитувчи

mahliyautegenova@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бино ва иншоотларнинг техник ҳолатини текширишда ва кузатишда лазерли сканерлашдан фойдаланиш авфзалликлари ва камчиликлари таҳлил этилган.

Лазерли сканерлашнинг қўллашнинг амалий аҳамияти Қашқадарё вилояти Шаҳрисабз шаҳри атрофида жойлашган Кўк гумбаз масжидининг техник ҳолатини текширишда қўллаш натижалари мисол тариқасида келтирилди. Унинг техник самарадорлиги кўрсатилган.

Калит сўзлар: лазерли сканерлаш, техник ҳолат, тархий обида, текшириш, натижа, объект, мониторинг.

КИРИШ. Маълумки бино ва иншоотларнинг техник ҳолатини текшириш асосан икки босқичдан иборат бўлиб, дастлабки кузатув ва кейинги инструментал асбоблар ёрдамида ҳақиқий кучланиш-деформация ҳолатини аниқлашдан ташкил топади. Ўтказиладиган текширишлардан олинадиган натижаларнинг аниқлигини ошириш учун замонавий юқори технологияларга асосланган асбоблардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ, чунки унинг ишончилиги яратиладиган лойиҳа ҳужжатларининг асоси бўлиб хизмат қилади. Уларнинг жумласига лазерли сканерлаш мисол тариқасида келтириш мумкин [1, 2, 3].

Лазерли сканерлашдан фойдаланиш қуйидаги соҳаларда катта имкониятлар беради:

- ишлаб чиқариш коҳоналарда;
- архитектура ва қурилишда;
- йўл қурилиши ва таъмирлашда;
- тоғ ишларида;
- бино ва иншоотлар мониторинги ва бошқаларда.

Шу ўринда лазерли сканерлаш усули ҳақида айрим маълумотларни келтириб ўтиш мумкин.

Лазерли сканерлашнинг мақсад ва вазифалари:

Лазерли сканерлаш (қофиялаш) юқори сифатли даражада автоматлаштиришга асосланган ҳолда қуйидаги турли вазифаларни ечишга ёрдам беради:

- Кўчмас объектнинг уч ўлчамли кадастрини яратиш.
- Топографик съёмка ва саноат бино ва иншоотини, инфраструктура объектларини лойиҳалашда.
- Биноларнинг ташқи ва ички фасадларини ўлчаш.
- Меъморий мерос ҳақида мукамал маълумот олиш.
- Бино ва иншоотларнинг вертикал қирқимини деворлар, ораёпмалар қалинлиги ҳақидаги тўлиқ маълумотлар билан тузиш.
- Биноларнинг қаватма-қават режаларини яратиш.
- Мураккаб геометрияга эга бўлган аркалар, нишаблар ва бошқа элементлар билан биргаликда хоналарни режалаштириш;
- Қурилаётган ёки эксплуатациядаги объектларнинг нуқсон ва деформацияларини ўрнатиш;
- Режали таъмирлаш, қайта қуриш ёки биноларнинг қурилиши учун маълумотлар тўплаш.

Лазер технологиясини қўллаш инсон омилини қатнашишини камайтиради, бажариладиган ишларнинг хавфсизлиги ва аниқлигини таъминлайди.

Усулнинг хусусиятлари

Лазер сканерларининг ишлаш принциплари юқори частоталик нурларни текшириладиган объектга йўналтиради ва унга бориб тегиб қайтаради. 3D сканер буни қайд қилади ва нурнинг қайтиш вақтини, аниқ масофаларни ўлчайди. Шу билан нуқталар жамламаси (тумани) яратилади. Технологиянинг муҳим жиҳатидан бири – бу бир вақтнинг ўзида кўп миқдордаги нурларни тарқатиб объектнинг катта ҳажмидан маълумот олиш қобилиятига эгаллиги.

Лазер тавсифлаш контактсиз ва тўлиқ автоматлаштирилган усул ҳисобланади. Асбобнинг ўлчаш қисми вертикал ва горизонтал йўналишлардаги натижаларни автоматик тарзда айлантиради. Ҳамма ўлчовлар бир қўзғалмас нуқтадан юқори аниқлик билан бажарилади.

3D сканерлаш турлари

Бино ва иншоотнинг техник хусусиятлари, ўлчамлари ва мураккаблигига қараб қуйидаги 3D тавсифларини бажаради:

- биноларни ердаги лазер тавсифи;
- мобил тавсифлар;
- ҳаводан туриб биноларни тавсифлаш.

Ҳар бир тўр бўйича бинонинг ва унинг ҳар бир элементи бўйича ягона координат тизимига боғланган ҳолда фазовий натижаларни олишга имкон беради. Лазер тавсифлаш оддий усуллар билан бино ва иншоотларнинг мураккаб геометрик юзали қисмларини уларни техник текшириш ва тадқиқот ўтказишда жуда қўл келади.

Лазер тавсиф жиҳозлари тез ва самарали тарзда ҳар хил йўналишдаги масалаларни ҳал қилади:

- биноларни лойиҳалаш ва қуриш жараёнини назорати;
- интерьерни лойиҳалашда аниқ 3D моделини яратиш;
- бино ва иншоотларнинг техник ҳолатини текшириш;
- махсус бино ва иншоотларни тавсифлашда улардаги муҳандислик коммуникацияларини аниқ белгилаш;
- тарихий обидалар ва бино фасадларини тавсифлаш;
- бино ва иншоотларни таъмирлаш ва қайта қуришда лойиҳаларни яратиш учун ижро сьемкаларини амалга ошириш;
- топографик режа ва муҳандислик қидирув ишларини ўтказиш анча тез бажарилади;
- археология ёдгорликларини 3D моделини яратиш.

Афзалликлари:

- сьемкаларнинг юқори аниқлиги таъминланади;
- олинадиган маълумотларнинг тўлиқлиги;
- уч ўлчов ўлчашлар ҳақида натижаларга тез эга бўлиш;
- хавфсиз ва самарали;
- инсон омилисиз автоматлашган ҳолда бажариш.

Камчиликлари:

- кўп моделлар фақат ижобий ҳарорат вақтида ишлашга мўлжалланган;
- мураккаб меъморий шаклга эга бўлган объектлардан маълумотларни компьютер дастурига ўтказиш мураккаброк.

3D лазерли сканерлаш анъанавий ўлчаш усуллари ёрдамида амалга ошириб бўлмайдиган, контурланган юзалар ва мураккаб геометрияларни ўлчаш ва текшириш фойдаланилади. Тадқиқот ишида фойдаланилган лазерли сканер тури

FARO FOCUS M70 (1-расм).

FARO FOCUS M70 лазерли сканери 70 м гача бўлган масофадаги объектларни рўйхатга олиш имкониятига эга. Сканерлаш тезлиги секундига 488 000 пунктга этади, бу эса тез суратга олиш ва юқори сифатли натижаларни таъминлайди. Компакт ўлчамлари ва вазнининг енгиллиги фойдаланиш ва ташиш қулайлигини кафолатлайди. Тўплам нуқта булутли файлларни кўриш, бошқариш ва тахрирлаш учун Faro Scene дастурини ўрнатиш лицензияси билан бирга келади.

FARO FOCUS M70 лазерли сканернинг афзалликлари сканерлаш тезлигини созлаш имкониятининг мавжудлиги, аниқликнинг ± 3 мм ва кўриш бурчагининг $-360^{\circ}/300^{\circ}$ эканлиги, навигация сенсорининг ўрнатилганлиги, HDR сурат олиш имконияти, сенсорли экранни бошқариш ва IP54 ҳимоясининг мавжудлиги.

FARO FOCUS M70 3D сканери 60 см дан 70 м гача бўлган ўлчов диапазониغا эга. Бу сизга тез-тез станция ўзгартирмасдан катта бўшлиқлар ёки объектларни суратга олиш имконини беради. Чизиқли ўлчовларнинг аниқлиги ± 3 мм, бурчак - 19° .

Лазерли сканернинг асосий афзаллиги - ўлчамлари 230 x 183 x 103 мм, батарея билан оғирлиги эса 4,2 кг дан ошмайди. Қурилмани ташиш осон, сақлаш учун қулай, корпус кўп жой эгалламайди. Максимал сканерлаш тезлиги секундига 488 000 балл. Агар керак бўлса, қиймат 122000 ёки 244000 балл/сек гача камайиши мумкин. Камера 165 мегапикселгача тиниқликда суратга олиш имкониятига эга. Юқори динамик диапазон технологияси HDR тасвирнинг барча жойлари бир текис ёритилишини таъминлаш орқали сурат сифатини оширади. Шундай қилиб, тасвирнинг равшанлиги ва кўриниши ортади.

FARO FOCUS M70 лазерли сканерининг қўшимча функциялари.

Ўрнатилган навигация сенсори GPS ва ГЛОНАСС тизимларида ишлайди. Қабул қилгич геореференция учун ишлатилади, бу эса сканерлашнинг кейинги тикув ва жойлашишини осонлаштиради.

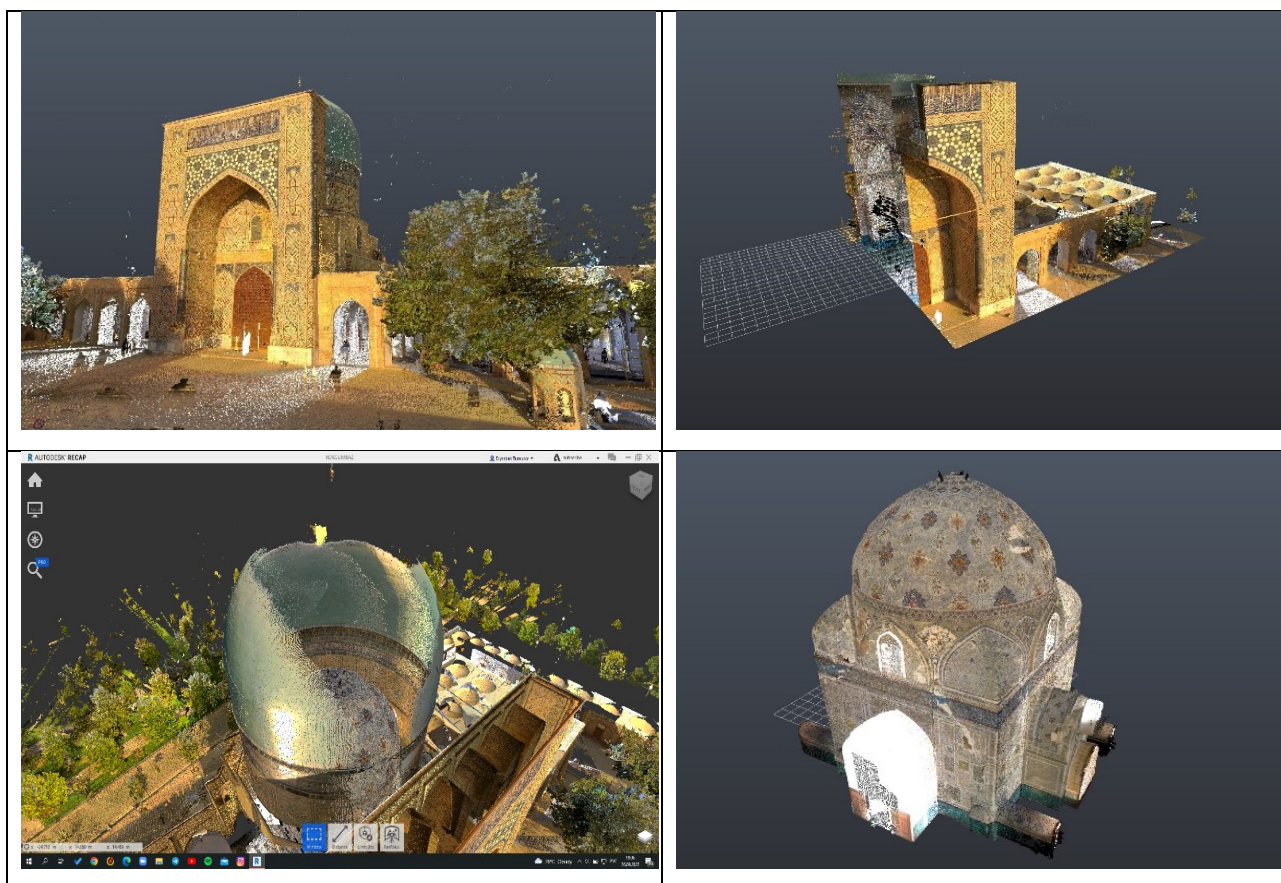
Қўшимча ускуналар учун - порт сканернинг узоқ муддат ишлашини таъминлайди. Янги функциялар ва имкониятлар пайдо бўлганда, керакли модулни сотиб олиш ва уни улаш кифоя. Тизим аксессуарни автоматик равишда танийди.

Маълумотлар 32 ГБ ҳажмдаги СД-картада сақланади. Сканер дала контроллерларига, жумладан HTML 5 форматида маълумотларни узатиш учун Wi-Fi билан жиҳозланган.

Лазерли сканер хусусиятлари. Ишлаш ҳарорати оралиғи $+5$ дан $+40^{\circ}$ С гача. IP54 чанг ва намликка чидамлилиги жуда чангли муҳитда, шунингдек, чайқалаётган сув ва энгил ёмғир остида фойдаланиш имконини беради. Бу омиллар биргаликда FARO FOCUS M70 сканери билан оғир шароитларда электроника ва оптикага зарар етказмасдан ишлаш имконини беради. Батареяси Li-Ion 6750 мА/соат сиғимга эга ва 4,5 соат давомида узлуксиз ишлашини таъминлайди. Зарядлаш мосламаси тўпламга киритилган.

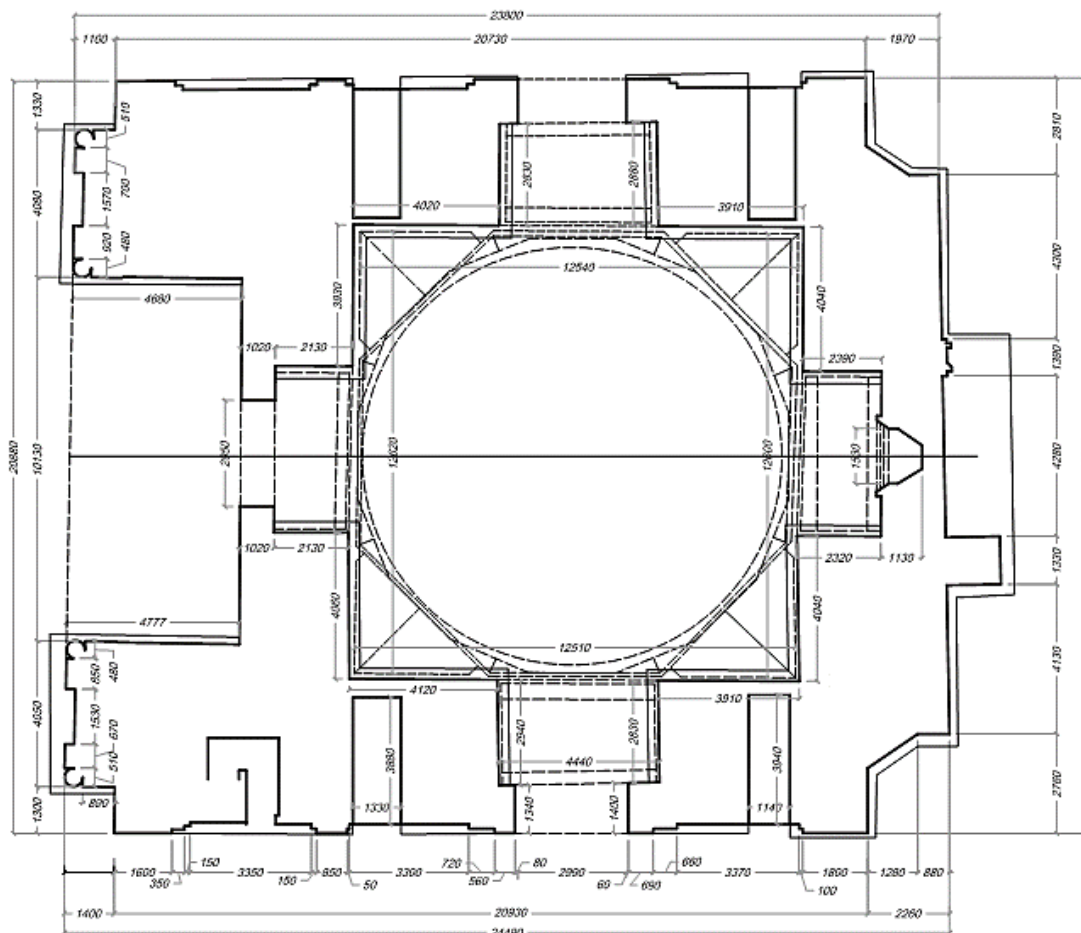
Масжид биноси 24 та нуқтадан (2-расм) сканердан ўтказилди. Масжид биноси ташқи томондан, асосий зал ичидан, масжидга туташ бўлган галереяларни том ёпма қисмидан ва масжид биноси том қисмидан олинган.

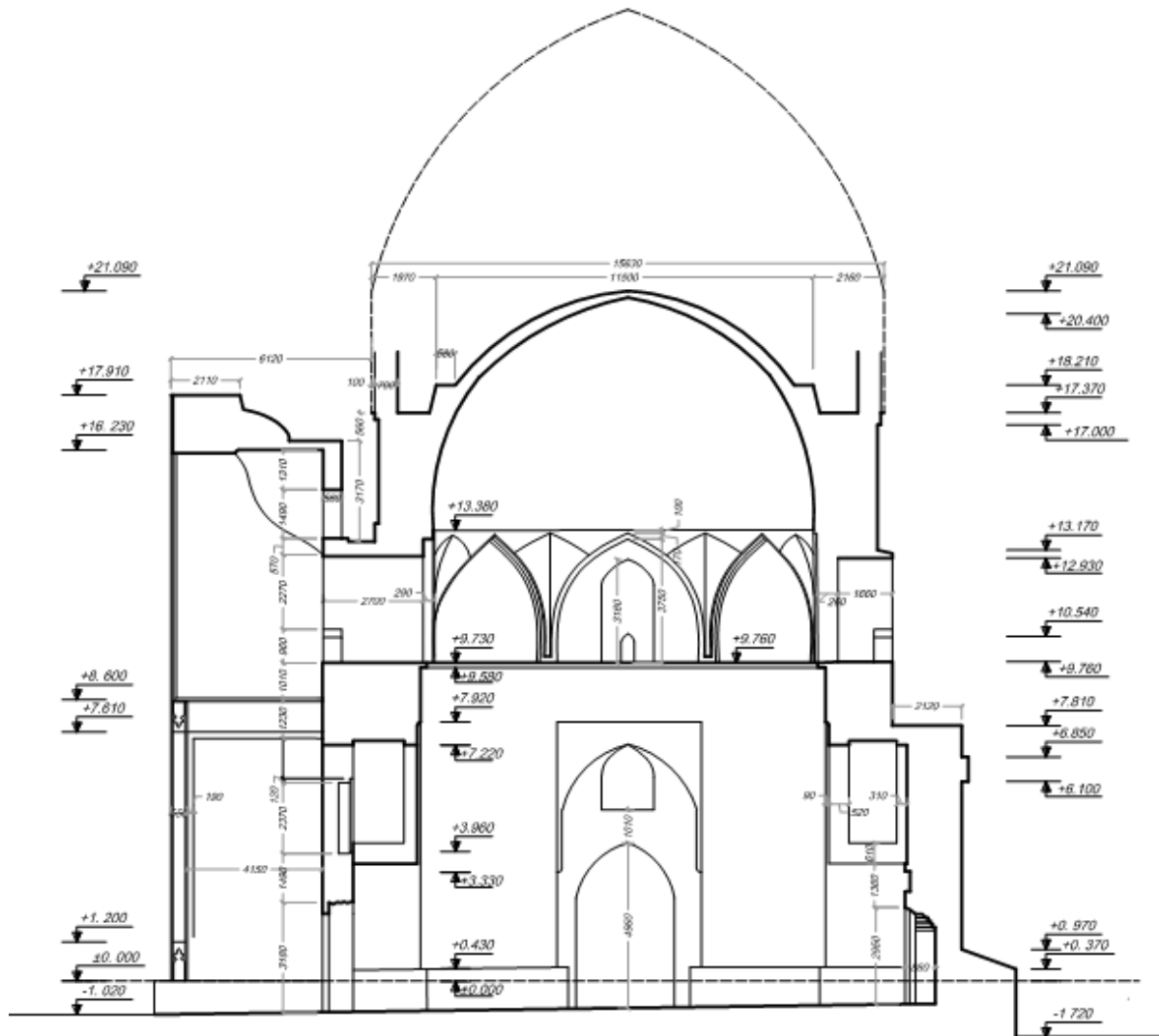
2-расм. FARO FOCUS M70 лазерли сканер ёрдамида объектни ўлчаш

Бу масжид буюк юлдузшунос олим ҳуқумронлиги даврида, яъни 1437 йилда қурилган. Тархдаги кўриниши квадрат шаклига эга бўлиб, ўлчамлари 21x24 м, хонанинг ички ўлчамлари 12,5x12,5 м., барча деворларда ўлчамлари 4,6x4,6 м, чуқурлиги 3,0 метрга яқин дарчалар мавжуд (3-расм). Масжид кириши пештоқли қилиб лойиҳаланган. Кириш пештоғининг умумий баландлиги 22,38 м. Масжид том ёпмасы “қўшгумбазли”, яъни ички ва ташқи гумбазли қилиб лойиҳаланган бўлиб, у ўз навбатида ички гумбазнинг диаметри 13,5 метр, ташқи гумбазники эса 16,92 м. Обиданинг умумий баландлиги (ташқи гумбазнинг энг юқори нуқтаси) – 31,65 метрга тенг [4].

3-расм. Кўк гумбаз масжидининг тархи

Асосий кириш пештоғи ички арка орқали енгиллаштирилади. Масжид шарқий томондан асосий кириш аркали ва шимолий ва жанубий томонларидан иншоот ёнидаги айвонларга уланиш учун кириш аркали қилиб лойиҳаланган. Масжиднинг том қисмини ёпилиши аркалар системасига асосланиб, унинг ички гумбазни 16 та асосий ва ёрдамчи аркалар қўйилган. Бу аркалар ташқи гумбазнинг куббаси (барабан) учун ҳам асос вазифасини бажаради. Кубба устига диаметри 16,92 метр бўлган устки Гумбаз қурилган (4-расм). Гумбазнинг ташқи томони мовий рангдаги кошинлар билан қопланиб, унинг кубба (барабан) билан бирикиш жойлари шарқона услубдаги жозибадор муқарнаслар билан безатилган.

4-расм. Кўк гумбаз масжидининг қирқими.

Ёдгорлик марказий хонасида 4 та томонида аркалар мавжуд. Шарқий арка масжидга асосий кириш жойи бўлиб ҳисобланади. Жанубий ва шимолий аркалардан масжиднинг галереясига чиқилади. Шимолий ва жанубий аркаларнинг тарзида масжид ўқиға жойлашган аркачалар мавжуд бўлиб, улар ҳам масжидга кириш жойи ҳисобланган, қиска қилиб айтганда масжид уч томондан кириш аркали қилиб лойиҳаланган. Уларнинг ёнида аркада тор ва унчалик баланд бўлмаган кириш жойлари мавжуд. Улар орқали масжиднинг шимолий ва жанубий томларига лойиҳаланган галереялар томи ва майдончаларига чиқилади. Шимолий ва жанубий тарзларнинг деворлари

тепасида бузилган галерея аркаларини излари қолган. Улар тарзда перпендикуляр ҳолатда жойлашган, томининг уланган жойлари излар ўрни қолган.

Ҳозир асосий бино (мақсура) мавжуд бўлиб, сирти кенг саҳнли кўчага қараган холда, алоҳида салобат бахш этиб турибди. Ёдгорликнинг асосий хажми куб шаклига яқинроқ. Тўртбурчакли ҳонақоҳ ички ва ташқи гумбазлар билан ёпилган. Ички гумбаз саккизта равоқ кўринишидаги қанос асосига тикланган бўлиб, улар оралиқ ромб шаклидаги қалқонсимон қанослар билан жипслаштирилиб, равоқ кўринишида ўн олтита таянчиққа бирлаштирилган, шу асосда гумбаз асоси айлана шаклига яқинлаштирилган. Бино деворларидаги чуқур таҳмонлар масжиднинг тузилишига кесишган кўриниш беради. Галереянинг ён таҳмонларидаги кенг равоқ орқали ўтилади. Ҳозир улар беркитиб қўйилган. Қалин ғишт деворлар бурчакларига тўртта айланма зина ишланган бўлиб, улар галереяларнинг томига олиб чиқади. Ташқи тоmidан катта кўринган ички гумбаз ҳажми унча катта бўлмаган пойгумбаз (чамбарак) билан тўсилиб, унинг устига ташқи кошинкор гумбаз ўрнатилган [5].

ХУЛОСА. Лазерли сканерлашни бино ва иншоотларнинг техник ҳолатини текшириш ишларида қўллаш объектнинг уч ўлчамли моделини куришдан ташқари, шу соҳадаги бошқа мураккаб масалаларни ўрганишга имкон яратади.

Лазерли сканерлаш орқали тарихий обидаларнинг техник ҳолатини мониторинг қилиш кўп афзалликларга эга ҳисобланади, чунки унинг ёрдамида бундай биноларнинг ички ўлчамларини аниқ белгилаш мумкин ҳамда вақт давомида қайта ўлчашлар билан бино ва унинг конструкциялари деформацияларининг ўзгаришини кузатиб бориш (мониторинг) мумкин бўлади. Олинган натижалар бундай биноларнинг реконструкция ва реставрация қилиш лойиҳа ва ишчи ҳужжатларни яратишда асос бўлиб хизмат қилади.

Лазерли сканерлаш технолгияси охириги вақтларда турли бино ва иншоотларнинг техник ҳолатини текширишда кенг қўлланилмоқда, жумладан тарихий обидаларни ҳам, чунки унинг имкониятлари жуда кенг.

Шуларни тасдиқи сифатида Кўк гумбаз масжидида ўтказилган техник тадқиқотларда лазерли сканерлашдан самарали фойдаланилди ва унинг имкониятлари амалий тадбик этиш билан исботланди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Оленьков В.Д. и др. Технология лазерного сканирования в реставрации памятников архитектуры. // Строительство и экология: Теория, практика, инновации: Сборник докладов I – международной научно-практической конференции. – Челябинск. – 2015. с. 81-84.

2. Каношин Н.В. и др. Применение лазерной съемки при строительстве линейных сооружений. // Бюллетень результатов научных исследований. -2012.- Выпуск 4(3). – с. 160-165.

3. Брынь М.Я. и др. Возможности применения лазерного сканирования на стадии изысканий при реконструкции искусственных сооружений. // Бюллетень результатов научных исследований. -2020.- Выпуск 1. – с. 43-53.

4. Маньковская Л.Ю. Архитектурные памятники Шахрисабза. Ташкент, издательство "Узбекистан", 1986, 40 с.

5. Маньковская Л.Ю. Неизвестные памятники XVI XIX вв. в Кашкадарьинской области. // Строительство и архитектура Узбекистана, №11. Ташкент, 1969, с. 31.

BADIIY MATN QAHRAMONLARI NEYROLINGVISTIK TAHLILI (NAZAR ESHONQULNING “URUSH ODAMLARI” QISSASI MISOLIDA)

Otaqulova Adiba Olimovna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, filologiya fakulteti
lingvistika (o‘zbek tili) mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada psixolingvistika va neyrolingvistika sohalariga doir tadqiqotlardan umumiy xulosalar keltirilgan. Neyrolingvistikaning muhim jihatlariga e’tibor qaratilib, badiiy matn obrazlari misolida neyropsixologik holatlar ochib berilgan. Nazar Eshonqulning “Urush odamlari” qissasi bosh qahramoni-Normatning neyropsixik holatlari tahlil qilingan.

***Kalit so‘zlar:** neyron, nutq patologiyasi, afaziya, alaliya, neyrolingvistika, psixolingvistika, nutqiy buzilish*

Bugungi zamonaviy tilshunoslikning diqqat markazida lingvistik kommunikatsiya, nutqiy faoliyat subyekti, ya’ni shaxs turibdi. Endilikda tilshunoslik faoliyatdagi, harakatdagi til bilan bog‘liq jarayonlarga e’tibor qaratib, tilni o‘z egasi bilan birga tadqiq etishni taqozo etmoqda. Azaldan mavjud bo‘lgan, ammo atama sifatida qayta ko‘z ochgan yangi sohalardan biri – psixolingvistika ham inson va uning nutqiy faoliyati bilan bog‘liq masalalarni tadqiqot obyekti sifatida o‘rganmoqda. Psixolingvistikada inson miya faoliyati va nutqiy jarayoni hamisha bir- biri bilan bog‘liq hodisa sifatida qaraladi. Miya mexanizmlarining til sistemasi bilan aloqadorligi, miya jarohatining nutqiy faoliyat bilan bog‘liq tomonlari psixolingvistikaning yana bir tarmogi - neyrolingvistika sohasi doirasida o‘rganilib, bu soha nutqiy buzilishning miya faoliyati bilan ajralmas tomonlariga asosiy e’tiborni qaratadi.

Neyrolingvistikaning ildizlari Gippokrat, sharq olimlari: Ibn Sino va Beruniy ilmiy faoliyatlarida ko‘zga tashlansa-da, bu sohaga jiddiy qadamlar XIX asrdan boshlab qo‘yila boshladi. Boduen de Kurtene, R.Yakobson, V.A. Bogoroditskiy kabi olimlar tadqiqotlarida neyropsixolingvistik jihatlar e‘tiborga olingan. M.Dyuron, R. Yussion ishlarida nutqiy buzilish omillari lingvistik va fiziologik oqibatlar natijasi sifatida ko‘rsatilib, neyrolingvistik tahlillar olib borilgan. Shuningdek psixolingvistlar: L.S.Vigotskiy, I.P.Pavlov, A.R.Luriyalar nutq patologiyasi, afaziyaning psixolingvistik jihatlari, nutqiy buzilishning turli shakllariga e‘tibor qaratgan. Neyrolingvistikaning fan sifatida rivojlanishi A.L.Luriya ilmiy ishlari bilan bog‘liq bo‘lib, “Neyrolingvistika muammolari” kitobi ilk neyrolingvistik manba sifatida o‘rganilmoqda. Bu soha fan sifatida E. Krouell Trager, A. Xeker kashfiyotlarida 1950-yillarda shakllandi. 1970-yilda AQShda Garri Uitaker tomonidan neyrolingvistika sohasi yana-da rivojlantirildi va buning natijasida 1974- yilda “Brain and language” jurnali yaratildi. Bugungi kunda tilshunoslar neyrolingvistika sohasi paydo bo‘lishida A.L.Luriya, Karl Verniki, Pol Broka xizmatlarini alohida e‘tirof etadilar. P.Broka tadqiqoti ko‘rsatadiki, chap yarim shar shikastlanganda, miyaning aynan shu qismi zararlanganda inson o‘z nutqini, gapirish layoqatini yo‘qotadi, ammo o‘zgalar nutqini anglay oladi. Nemis psixiatri K.Verniki miyaning shikastlanishi chakka egri yarimsharda sodir bo‘lganda, inson gapira olishi mumkinligini aytib, biroq o‘zgalar nutqini tushuna olmasligini aniqlab beradi.

Inson miyasi ko‘plab neyronlardan iborat bo‘lib, nutqiy faoliyat shu neyronlar harakati orqali yuzaga keladi. Miya esa chap va o‘ng yarimshar miya sifatida insonda mavjuddir. Til, nutq va so‘z bilan bog‘liq hodisalar chap yarimshar miyada mavjud bo‘lsa, o‘ng yarimshar miyada asosiy funktsiya ko‘zlar orqali bo‘lib, olamni so‘zsiz idrok etish kuzatiladi, obraz yaratish, tasvirlash o‘ng yarimshar miyada kuchli bo‘ladi. Neyrolingvistikada afaziya, alaliya kabi nutqiy buzilish turlari mavjud bo‘lib, miya qismlarining shikastlanishi bilan bog‘liq holatlarni o‘z ichiga oladi. Afaziologiya psixolingvistikada neyrolingvistik termin sifatida qo‘llanilib, keng tadqiq etilgan sohadir. Total, qisman, motor, sensor, harakat, akustik, semantik afaziyalar miyaning

nutqiy zonalari bilan bog‘liq sanaladi. Alaliyaning ham uch turi bo‘lib, sensor, motor va sensomotor alaliya deb yuritiladi. Ikkinchi tur nutqiy buzilish bolalarda ko‘proq kuzatiladi, bolalarda nutqiy faoliyatning kechikishi yoki nutqning bo‘lmasligi jarayonlarini tadqiq etadi. Miya faoliyatining buzilishi nutqiy faoliyatga juda kata ta’sir ko‘rsatadi. Miya faoliyati buzilishi vaqtincha yoki doimiy, shuningdek, tug‘ma yoki orttirilgan bo‘lishi mumkin. Kuchli hayajonlanish, qattiq toliqish, ruhiy charchoq, depressiya, qo‘rquv, xavotir va spirtli ichimliklar ichish miya faoliyatining vaqtincha yoki orttirilgan buzilishlariga sabab bo‘ladi. Homilador ayolning shu jarayonlarni boshdan kechirishi esa tug‘ma nutqiy buzilishli individning tug‘ilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Nutqning shakllanishi individual va o‘ziga xos bo‘lib, har bir individda har xil sodir bo‘ladi. Biroq nutqning kechikishi uchun sabab sifatida turli yosh chegaralari belgilangan. Nutq shakllanishi intellektual salohiyat rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, uch yoshgacha nutqiy rivojlanish kechikishi mumkin, ayniqsa, og‘il bolalarda bu holat ko‘proq kuzatiladi. Alaliya uch yoshdan so‘nggina aniqlanib, bunda nutq umuman bo‘lmasligi yoki juda kech paydo bo‘lishi mumkin. Bu irsiy kasalliklar yoki kuchli ruhiy zarbalardan yuzaga kelishi fanda aniqlangan. A.A. Leontev nutqiy buzilishning muhim bo‘lgan beshta turini sanab, ong va psixika bilan bog‘liq nutqiy buzilishni alohida ta’kidlaydi.

Tilshunos olimlar neyrolingvistik tadqiqotlarni badiiy asarlar doirasida olib borar ekan, qahramonlarning nutqlari (ichki nutqi ham) va yozuvchi nutqiga alohida e’tibor qaratib, ichki ruhiy holatlari va jamiyat muammolarini markaziy o‘rinda tahlil etadilar. Qahramon neyrolingvistik tahlili u tasvirlanayotgan zamon va makon bilan birga olib boriladi, ongi va ruhiyatidagi o‘zgarishlar nutqi orqali ochib beriladi.

“Otabek mastlarcha kuldi:

-Mmenga zarurati bo‘lmasa, kkinga zarurati bor?!

- Nima bo‘lganda ham, men bu ishingizga rozi emasman! - dedi Hasanali...”

(A. Qodiriy)

Neyrolingvistik tadqiqot doirasida insonning nutqiy vaziyatga xos nutqni atayin buzib shakllantirishi ham o‘rganilib, bu pragmalingvistik yo‘sinda olib boriladi: “ashal

qijimdan, o'jimmi" yoki "shap-shashig'imdan o'gilay" (so'zlashuv uslubida) gaplarida erkalash, suyish ma'nosida nutq ataylab buzib shakllantirilgan.

Neyrolingvistika shaxs miya mexanizmini nutqiy zonalar bilan ajralmas holda o'rganar ekan, ijtimoiy muhitni ham inobatga oladi, bu esa sotsiologiya bilan chambarchas bog'liq tomonlarini ko'rsatadi. Zero, insonning jamiyatda shaxs sifatida shakllanishi nutqiy va aqliy salohiyatiga qarab belgilanadi. "Sotsiofonetika nutq faoliyatiga ijtimoiy omillarning ta'sirini, har xil ijtimoiy guruhlarining talaffuzini o'rganuvchi usullari bilan ijtimoiy lingvistikaning bir tarmog'i hisoblanadi. Tilshunoslikning ko'pgina yo'nalish va tarmoqlari orasidagi aloqador nutq faoliyatining psixo-fiziologik va akustik xususiyatlari, jamiyatning ijtimoiy tabaqalari orasidagi talaffuz me'yorlari, kishining har xil ruhiy hissiyotlarini uyg'otish, nutq va musiqaning bog'lanishi kabi masalalarni o'z ichiga oladi".¹

Fanda ma'lumki, 5-6 yoshga kirgan bolalar umri davomida o'rganishi kerak bo'lgan so'zlarning yarmiga yaqinini o'zlashtiradilar. Bu paytda bolalar lug'at boyligidagi so'zlar belgi sifatida til sistemasida joylashgan bo'ladi. Bu yoshda bolalar so'zni ishlatsalar-da, aniq atash ma'nosi va uslubiy ma'nosini to'liq bilmaydilar. Sherigini jinni deb so'kayotgan bolaga "To'g'ri, u jinni sen sog'san-a?" deb sal kinoyaliroq ohangda gapirsangiz, u "yo'q", sog'masman men falonchiman" deb ismini aytish hollari ko'p uchraydi. Bundan ayon bo'ladiki, bola "jinni" so'zining ham, "sog'" so'zining ham ma'nosini bilmaydi.²

Neyrolingvistika sohasi ongda sintezlanmagan til, boshqacha qilib aytganda, miya mexanizmidan tashqaridagi nutqqa asosiy e'tiborni qaratadi. Yozuvchilar badiiy asarda davr muammosini ko'rsatishda obrazlarning ruhiy holatini ko'proq tasvirlab, jamiyatdagi ruhiy zarbalarni qahramonlar hayotida ko'rsatishga urinishadi. Ijtimoiy hayotdagi qiynoqlar har qanday inson hayotiga salbiy ta'sir o'tkazadi, ayniqsa, ruhiyatiga kuchli zarba berib, miya mexanizmlariga signal bermasdan qolmaydi. Ayniqsa, urush mavzusida yozilgan asarlarda qahramonlar urush maydonlaridagi

¹ Абдуазизов А. узбек тили фонологияси ва морфонологияси. – Тошкент.1992.- Б.17.

² Муминов С. Узбек мулокот хулканинг ижтимоий – лисоний хусусиятлари. –Тошкент. 2000. –Б.38

shafqatsizliklar ta'sirida neyropsixik holatlarni boshdan kechiradi. Urushda ko'z oldida insonlarning azob- uqubat chekishi, o'lim manzaralari, shovqin- suron va qiynoqlar har qanday jangchiga ruhiy ta'sir ko'rsatib, ayrimlarning miya faoliyati shikastlanishiga olib keladi. Yozuvchi qahramonning ruhiy holatini yorqin ta'svirlash orqali urushning bashariyatga salbiy ta'sirini ochib beradi. Qahramonlarning miya shifastlanishi, psixik holatlari asarda berilsa-da, ko'pincha nutqiy buzilish holatlari muloqotlarida ko'zga tashlanmaydi. Yozuvchi o'z nutqi orqali qahramonni neyropsixologik tasvirlaydi. Ijodkor badiiy asar qahramonining miya faoliyati shikastlanishi, psixik holatlarini matn ichida tasvirlar ekan, undagi har bir o'zgarishni e'tibordan chetda qoldirmaydi:

“Normatning oldiga borib xavfsirab qaradi. Normatning chakka tomirlari bo'rtib chiqqan, ko'zlarining atrofi ko'karib ketgan, og'zining bir chekkasida sarg'ish ko'pik paydo bo'layotgan edi.

-Qo'yinglar, o'ozimmm...- dedi u soldatlarga va Normatning qo'ltig'idan olib, turg'izdi. Biroq u Normatni suyab qololmadi. Normat chinqirgancha, ikki qo'li bilan chakka tomirlarini ushladi-yu, gir aylanib yerga qayta yiqildi...” (Nazar Eshonqul. “Urush odamlari” qissasi 43-bet)

Miyaning chakka yarimshar qismi shikastlanganda, inson es- hushini yo'qotadi, miya mexanizmi nafaol ishlab, o'zgalar nutqini anglamaydi. Bu paytda nutqni qabul qiluvchi miya zonalari ishdan chiqadi va miya o'z funksiyasini to'xtatadi. Bu to'xtash vaqtincha sodir bo'lib, ma'lum vaqtdan so'ng miya funksiyasi o'z faoliyatini davom ettiradi. Bu orttirilgan afaziya uchun har qanday kuchli hayajon, ruhiy zarba qo'zg'atuvchi omil sanaladi.

Bilamizki, ushbu asar bosh qahramoni- Normat urushga ketguncha norg'ul, barvasta, qomatidan kuch yog'iladigan yigit edi va u urushdan qaytgach o'ttizdan endi oshgan bo'lsa-da ellik yoshlar ko'rinadi, bir oyog'idan ajralgan deb tasvirlanadi. Yozuvchi “tez - tez sarak-sarak qilib, silkinib turadigan boshi”ga asar boshidayoq urg'u beradi. Bundan kitobxon sezadiki, bu qahramonning boshi, ya'ni miyasi bilan bog'liq muammosi bor. Asar so'nggida ham qahramon neyropsixik holati tasvirlanib, miya faoliyati buzilishi oqibatida dahshatli qotilliklar yuz berishi mumkinligi ko'rsatiladi.

Urushning haqiqiy fojiasi qahramon ruhiy kasalligi orqali haqqoniy ochib beriladi. “Normat uning tovushini olisdan, ming yillar naridan eshitayotgandek bo‘ldi. U allaqachon o‘ylash qobilyatini yo‘qotgan edi. Uning ko‘z oldida yenglarini shimarib olgan, uni otish, uni o‘ldirish, hayotini so‘ldirish uchun kelayotgan, u uch yil urushgan dushman askarlarini ko‘rar, miyasida boshlangan portlash va o‘q tovushlari tomirlarini kengaytirib yuborgan, ko‘z oldi chang- to‘zonga to‘lgan edi”. Normatda miya shikastlanishi bilan bog‘liq kasallik qo‘zg‘alganligi ushbu tasvirlarda yaqqol ko‘rinib turadi. Ammo yozuvchi qahramonni gapirtirmaydi. Faqat ruhiyati va jismida bo‘layotgan psixik o‘zgarishlarni tasvirlashda davom etadi: “Avzoyi vahimali tusga kirgan, chakka tomirlari bo‘rtib chiqqan, og‘zining ikki chekkasida sarg‘ish, quyuc ko‘pik ko‘pirayotgan edi”. Normatning kasalligi xuruj qilganda, u butunlay o‘zini yo‘qotadi. U o‘zini urushda, jangohda his etadi. Ongning, miyaning bunday buzilishi nutqsiz kechishi badiiy asarda o‘z isbotini topgan. U bu daqiqalarda kulishi, yig‘lashi, baqirishi mumkin, ammo gapirmaydi. Miya shikastlanishining bu turida nutqni yo‘qotish kuzatiladi. “Saldan keyin uning ko‘zi na miltiq ovoizdan uyg‘onib, yuk taxmoni orqasida qo‘rqib yig‘layotgan Xolmat bilan Hojarni, na ko‘zlari allaqachon so‘nib bo‘lgan Mirzaqulni, na o‘ziga qo‘rquv bilan g‘ujanak bo‘lib tikilib turgan xotinini ko‘rardi. U allaqachon o‘zini urushdaman deb hisoblar va faqat qanday otishnigina o‘ylar, butun vujudi qalt- qalt titray boshlagandi. U xotiniga qo‘zichoqni ko‘rgan och bo‘ridek yirtqich nazar bilan qaradi-da, qah- qah urib kulib yubordi. To‘xtab - to‘xtab uzoq kuldi”. Normatning har bir harakatida ruhiy xastaligiga ishora bor. U sog‘lom emas edi, boisi o‘z farzandlarini ham ko‘rmaydi va o‘zini urushda deb his etadi. Albatta, miyasi shikastlangan bu qahramon shu lahzalarda nutqqa ega bo‘la olmas edi, chunki miya faoliyati, zamon va makonni aks ettiruvchi xotira zonalari ishdan chiqqan edi. “Uning bu kulgusi sog‘lom odamning kulgusi emasdi, vahshiyona yirtqichning bo‘kirishiga o‘xshardi”. Normat xuddi hayvon kabi ongsiz, nutqsiz edi. U faqat o‘lja tutgan yirtqichday qotilligidan rohatlanar edi. Aslida, har qanday nevrologik, psixik kasalliklarning xurujiga jamiyatdagi omillar, shaxslar sabab bo‘ladi.

Ushbu asarda ham Normatning jazavaga tushishiga, ruhiy kasalligi zo‘rayishiga, afaziyaning qo‘zg‘alishiga Biydi momoning gap- so‘zlari ham sabab bo‘ladi. Har qanday erkak kishi xiyonatni kechira olmaydi, sevganining bevafoolidan ruhiy zarba oladi. Ammo urush odamlari orasida faqatgina Normatning hayoti shunday emas edi. Normat Mallaboyning uyida tunab, uning hayotini eshitib, xotinini kechirish niyatida uyiga qaytmoqchi bo‘lganida ham Biydi momo uni g‘urursizlikda ayblaydi, uni yana ruhiy qiynoqqa soladi. Normatni davolasa bo‘lar edimi? Avvalo, u o‘zi sevgan oilasiga qaytdi, sevgan ishi bilan shug‘ullanishni niyat qilib qaytdi. U xotining xiyonatini kechirish haqida o‘ylagan ham edi, u bolalarini tirik yetim qilishni istamadi, ammo muhit, jamiyat unga shafqatsizlik qildi. Asar “Urush odamlari” deb nomlanadi, urush paytida boshqacha yakun topishi mumkinmidi? Urush oqibatida Normat kabi aqlli, sheryurak yigitlar ruhiy majruh bo‘lib qolgani ishonarli tasvirlangan. Bunday ruhiy xasta inson esa urush davrida yashab keta olmasligi haqqoniy ko‘rsatilgan. Urush odamlari ichida Normat kabi miya shikastlanishiga uchraganlar talaygina edi. Bu urushning eng shafqatsiz, eng fojiaiy tomonidir.

Xulosa

Inson miyasi uning nutqi bilan chambarchas bog‘liqligi falsafada, xususan, tilshunoslikda o‘z isbotini topgan. Miya substratida lisoniy belgi nutqiy faoliyatga, muloqotga olib kelinadi, ya’ni inson miyasi lingvistik muamala, munosabatlar bilan aloqador sanaladi. Til sistemasi inson miyasida belgilar ko‘rinishida mavjud bo‘lib, nutqiy faoliyatda kodlash va dekodlash jarayonlari yuzaga keladi, qolaversa, miya qismlarida voqea- hodisalar haqidagi axborotlar kodlash va dekodlash bilan bog‘liq kechadi. Neyrolingvistika tilga ega bo‘lgan shaxsning til vositasidan miya faoliyatining buzilishi orqali chetga chiqish holatlari bilan shug‘ullanib, muloqotdagi murakkab omillarni tadqiq etadi. Bu esa har bir individning ichki holatlariga, ong va ruhiyatiga e’tibor qaratadi deganidir. Shunday qilib, neyrolingvistika nutqiy faoliyatning yuzaga kelishi, faoliyat ishtirokchilarining bir- birini anglashda muhim omil bo‘lgan miya mexanizmini o‘rganuvchi sohadir. Bu fan miya neyronlarining til

bilan bog‘liq funksiyalarini o‘rganib, nevrologiya, psixologiya va lingvistikaning qo‘shilishidan hosil bo‘lgan. Neyrolingvistika tilshunoslikning zamonaviy sohasi sifatida kelgusida qator tadqiqotlarni kutib turibdi. Inson miyasini to‘liq o‘rganib bo‘lmaganidek, uning nutqini ham mukammal o‘rganib bo‘lmaydi. Ammo jamiyat taraqqiyoti bilan insonlar ongidagi rivojlanishlar bu sohaning kundan kunga kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Bugungi kunda tibbiyot sohasi ham jadal rivojlanib bormoqda. Neyropsixologik kasalliklar chuqur o‘rganilib, muolaja, dori- darmon, preparatlar ishlab chiqilmoqda. Olib borilayotgan neyrolingvistik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson miyasi nihoyatda murakkab, individual tuzilma bo‘lib, undagi lingvistik belgilar ham o‘ziga xos sistemadir. Inson miya faoliyatini tadqiq etish qadimdan qanchalik qiziqarli bo‘lgan bo‘lsa, shunchalik murakkab ham sanalgan. Endilikda tadqiqotchilar zimmasida turgan vazifa neyrolingvistik hodisalarni o‘rganish va neyropsixik kasalliklarning oldini olish va davo choralarini ishlab chiqishda ko‘maklashishdan iborat. Ushbu ishimizda “Urush odamlari” qissasi bosh qahramoni – Normatning neyropsixik holatlarini tahlil qilib, har bir individ o‘ziga xos fiziologik, ruhiy jihatlarga ega bo‘lishining, qolaversa, inson miyasiga jamiyatdagi har bir o‘zgarish, albatta, ta’sir o‘tkazishining guvohi bo‘ldik. Yozuvchi har qanday asarni hayotdan, jamiyatdan oladi. Jamiyatdagi Normat kabi miya buzilishini boshdan kechirgan insonlarga yordam berish, hayotga qaytarish jamiyat har bir vakilining burchidir. Neyrolingvistika nutq va miya faoliyatini o‘rganar ekan, har bir nutqning miya uchun ijobiy va salbiy tomonlari borligini ham nazarda tutadi. Zero har qanday til birligi miyaga ta’sir o‘tkazadi, har qanday miyada esa nutq uchun mexanizmlar ishlaydi. Shuning uchun “O‘ynab gapirsang ham, o‘ylab gapir” deyishgan. Neyrolingvistika miya hujayralari va til hodisalari birlashishidan hosil bo‘lgan psixolingvistikaning muhim tarmog‘idir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mo‘minov S. Muloqot mezoni. –Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2004.
2. Mo‘minov S. O‘zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari// Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. Toshkent-2000.
3. Psixolingvistika. O‘quv- uslubiy majmua. –Toshkent: Universitet, 2011.
4. Usmonova Sh. Psixolingvistika. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent: Universitet, 2015.
5. N. Eshonqul. Urush odamlari. –Toshkent: “Yangi nashr”,2019.-B.43,152-153.

PEDAGOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Nurbayeva Kh.B

Tashkent Medical Academy, Department of Pedagogy, Psychology and
Languages, Tashkent Uzbekistan

Kazakova R.F

Tashkent Medical Academy, Department of Pedagogy, Psychology and
Languages, Tashkent Uzbekistan

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится об этапах самостоятельной работы студентов над собой, технологиях формирования педагогической культуры студентов, самостоятельной учебной деятельности и самоформирования в повышении будущей профессиональной квалификации специалистов.

***Ключевые слова:** социальная активность, самостоятельная образовательная деятельность, педагогическое мастерство, креативность, компетентность, всестороннее развитие личности, адаптивность, арсенал.*

ANNOTATION

This article talks about the stages of students' independent work on themselves, the technologies of forming the pedagogical culture of students, independent educational activities and self-formation in improving the future professional qualifications of specialists.

***Key words:** social activity, independent educational activities, pedagogical skill, creativity, competence, all-round development of personality, adaptive, arsenal.*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalarni mustaqil ravishda o'z ustida ishlash bosqichlari, talabalarni pedagogik madaniyatini shakllantirish texnologiyalari, mutaxassislarning bo'lajak kasbiy malakasini oshirishda mustaqil ta'lim faoliyati va unda o'zini shakllantirish kabilar haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy faollik, mustaqil ta'lim mashg'ulotlari, pedagogik mahorat, kreativlik, kompetensiya, shaxsni har tomonlama rivojlantirish, adabtiv, arsenal.*

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-avgustdagi PQ-4796-son "O'zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq kadrlar tayyorlash sifatiga, ta'limning mazmuniga qo'yiladigan umumiy talablarni va ta'lim oluvchilar tayyorgarligining zarur va yetarli bilim darajasi hamda oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilariga qo'yiladigan umumiy malakaviy talablarni kadrlar tayyorlash sifatiga, ta'limning mazmuniga qo'yiladigan umumiy talablarni, ta'lim oluvchilar tayyorgarligining zarur va yetarli bilim darajasi hamda oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilariga qo'yiladigan umumiy malakaviy talablarni ta'lim muassasalari faoliyati va kadrlar tayyorlash sifatini baholash tartiblari hamda mexanizmini belgilaydi. Ijtimoiy voqyelikda ta'lim va tarbiya masalalarini tahlil qilish, ichki qonuniyatlarini o'rganish, pedagogik jarayonni boshqarish, nazorat qilish, natijasini aniqlash va unga yangiliklarni kiritishda zamonaviy fan yutuqlaridan foydalanish lozim.

Ta'lim sohasida bo'layotgan har bir o'zgarish jamiyatimiz ravnaqiga ijobiy ta'sir qilishiga shubha yo'q. Mamlakatning intellektual salohiyatini oshirish, davlat ta'lim standarti talablariga javob bera oladigan, yetuk, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Qaysi sohada bo'lmasin bilimlarni mustaqil ravishda egallashga intilish – talaba faoliyatining ta'lim muassasasidagi eng ajralib turadigan xususiyati, mustaqil o'qib, bilim orttirish asosi hisoblanadi. Ta'lim tizimida mustaqil bilim olish, nazorat qilish mustaqil ta'lim olishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Mustaqil bilim olishda avvalo, talabalarda mustaqil ishlashga, erkin, ijodiy faoliyat yuritishga va eng asosiysi mustaqil fikrlashga ehtiyojni shakllantirish lozim. Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'lim jarayonini amalga oshirishda tizimli ishlarni yo'lga qo'yish, talabalarni mustaqil ishlashga o'rgatish ijodiy va ijtimoiy faol, ijtimoiy - siyosiy hayotda mustaqil ravishda o'z o'rmini topa olish malakasiga ega bo'lgan, istiqboliy vazifalarni qo'yish va hal qilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarning yangi avlodini hakllantirishga asos bo'ladi. Shunday ekan bu maqolada talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda qo'llaniladigan zamonaviy shakllarini pedagogik muammolarini va ularni hal etish yo'llarini o'chishga harakat qilinadi. Talabalarning mustaqil ta'limidan asosiy maqsad quyidagilardan iboratdir:

- yangi bilim olish usullarini egallash, jarayonlarni mustaqil tahlil qila olish;
- auditoriyadagi mashg'ulotlarda olgan bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, kengaytirish va tartibga solish;
- o'quv materiallarini mustaqil o'rganish;
- faolligi, bilim orttirishi, ijodiy tashabbusi, mas'uliyati va tartibligini rivojlantirish;
- olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishni shakllantirish;
- mustaqil fikr yuritish, o'z-o'zini o'stirish, o'zining rejasini amalga oshirishni shakllantirish;
- tadqiqot qila olish qobiliyatini rivojlantirish va boshqalar.

Mustaqil talim – o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriya hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Mustaqil ish – o'qituvchining topshirig'i va rahbarligida o'quv vazifasini hal etadigan talimning faol metodi. Mustaqil ish qo'yilgan maqsad bilan bog'liqlikda talabalarning aniq faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishdir. Talabaning mustaqil ishlari uning yuqori darajadagi faollik, ijodiylik, mustaqil tahlil, tashabbuskorlikka hamda barcha vazifalarni o'z vaqtida va mukammal tarzda bajarishga asoslangan faoliyatidir.

Pedagogik madaniyat - bu o'qituvchining umumiy madaniyatining ajralmas qismi, tarkibiy qismi bo'lib, u doimiy ravishda pedagogik nazariya bilimlarini chuqur va puxta egallash darajasini, bu bilimlarni mustaqil ravishda, uslubiy asosli va yuqori samaradorlikda qo'llash qobiliyatini tavsiflaydi. pedagogik jarayonda talabalarning individual-tipik xususiyatlarini, ularning qiziqishlarini hisobga olgan holda va fan va amaliyotning rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. O'qituvchining kasbiy va pedagogik madaniyatini amalga oshirish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari individual, ijodiy, psixofiziologik va yosh xususiyatlariga, shaxsning hukmron bo'lgan ijtimoiy va pedagogik tajribasi bilan belgilanadi. Yuqoridagi uslubiy asoslarni hisobga olgan holda, kasbiy pedagogik madaniyat modelini asoslash mumkin, uning tarkibiy qismlari aksiologik, texnologik va shaxsiy va ijodiydir. Aksiologik komponent kasbiy pedagogik madaniyat insoniyat tomonidan yaratilgan va ta'lim rivojlanishining hozirgi bosqichida uzviy pedagogik jarayonga o'ziga xos tarzda kiritilgan pedagogik qadriyatlar majmui bilan shakllanadi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim amaliyoti va nazariyasi ilmidan mustahkam o'rin egalladi, lekin uni pedagogikaning mukammal lug'atlari(tezaurus)dagi o'rni hali noma'lumligicha qolib kelmoqda. Pedagogik texnologiya tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi tarixidaturli qarashlar mavjud bo'lgan: u texnik vositalar haqidagi ta'limot deb, hamda o'qitish jarayonini loyihalashtirilgan holda izchil va muntazam tashkiletish deb talqin qilingan. Ta'lim muassasasida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning strategik yo'nalishidagi asosiy narsa uning alohida turlarini optimallashtirish emas, balki barcha turdagi darslarda darsda va undan tashqarida talabalarning yuqori faolligi, mustaqilligi va mas'uliyati uchun sharoit yaratishdir. Talabalarning mustaqil ishlarining turli bosqichlarida ularning mustaqilligi oddiy takrorlash, taqlid qilishdan tortib, ijodkorlikka qadar turli yo'llar bilan namoyon bo'ladi. Bajarilgan vazifalarning murakkabligi ortib borishi bilan u paydo bo'ladi, rivojlanadi va murakkablashadi. Talabaning turli fanlar bo'yicha mustaqil ishining samaradorligi, avvalambor, uning shaxsiy fazilatlarini, intizomi, motivatsion munosabatlari, xotira, diqqat, irodaviy sifatlar

kabi aqliy sifatlari va boshqalarga bog‘liq bo‘lsa, unumli mustaqil ishning asosiy shartlaridan biri uning shakllanishi va rivojlanishi hisoblanadi. Talabalar mustaqil ishining maqsadi - turli manbalardan yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida ularning shaxsiy rivojlanishini ko‘zda tutiadi.. Mustaqil ishlarga darsliklar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, fanlar bo‘yicha klassik mualliflarining ilmiy ishlari, monografiyalar, ilmiy maqolalar to‘plamlari va ilmiy ma‘ruzalar, ixtisoslashtirilgan jurnallardagi ilmiy maqolalar, badiiy adabiyotlar bilan ishlash kiradi. So‘nggi paytlarda mustaqil ishlarda elektron shakldagi manbalar (Internet tizimi, kompyuter dasturlari va elektron tashuvchilardagi ma‘lumotlar) bilan ishlash katta o‘rin egalladi. Talabalarning mustaqil ishlariga insholar, izohlar, tezislar yozish kiradi. Oliy ta‘lim muassasalarida mustaqil ta‘lim jarayonini amalga oshirishda tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yish, talabalarni mustaqil ishlashga o‘rgatish ijodiy va ijtimoiy faol, ijtimoiy -siyosiy hayotda mustaqil ravishda o‘z o‘rnini topa olish malakasiga ega bo‘lgan, istiqboliy vazifalarni qo‘yish va hal qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga asos bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Olimov Q.T. Zamonaviy ta‘lim texnologiyalari. T.; 2017
2. Ziyomuhamedov B., Abdullayeva SH. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. T.:
3. Abu Ali Ibn Sino, 2018.
4. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish tarixi// Kasb-hunar ta‘limi. 5. 2018.16-25 betlar.
6. Komarova T.S. O‘qitish metodikasi. - Moskva: Ma‘rifat, 2019. 160b.
7. Pedagogika, T., 1996; O‘zbek pedagogikasi tarixi, T., 1997; Qurbonov Sh., Seytxalilov E., Kadrlartayyorlash milliy dasturi: pedagogik tadqiqotlar yo‘nalishi va muammolari, T., 1999; O‘zbek pedagogikasi antologiyasi [tuzuvchilar: K. Hoshimov, S. Ochil], 1-, 2-j.lar, T., 1995, 1999.
8. Abdullaeva Sh.A. Pedagogika. Pedagogika oliy ta‘lim muassasalari uchun darslik.-
9. Toshkent:Fan va texnologiyalar, 2013.-298b.
10. Vaxobov M.M. Zadachi po vnedreniyu lichnostno- orientirovannogo obrazovaniya i modelirovaniya monitoringa kachestva obucheniya. –Tashkent: Me‘ros, 2015.-232s

TALABALARNI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TABIIY FANLARNI O‘QITISHGA TAYYORLASH METODIKASI

Ergashev Jamoliddin

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi

ergashevjamoliddin@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tabiiy fanlarni integrativ yondashuv asosida o‘qitish haqida ma‘lumot berilgan. Tabiiy fanlarni o‘qitishda boshqa fanlardan ham foydalanish samaralari berilgan. Maqolada tavsifiy metoddan foydalanilgan. Maqola oxirida xulosa berilgan.

Kalit so‘zlar: *Integratsiya, taqqoslash, metod, ekskursiya, matematika, tarix, tushuntirish*

Bugungi kunda fanlararo integratsiya metodi o‘qitishda yaxshi samara bermoqda. Shuningdek, tabiiy fanlarni ham o‘qitishda ham integrativ yondashuv asosida o‘qitish rivojlanmoqda. Masalan, tarix fani bilan bog‘lab o‘qitish tabiiy fanlarni yanada qiziqarliroq qiladi. Ma‘lum o‘simlik yoki tog‘ jinslari, tabiat hodisalari haqidagi olimlar fikrlari yoki kashfiyotlarni darsda foydalanish mumkin. Yoki matematika bilan bog‘liq holda dars o‘tilganda formulalar, mantiqiy masalalardan foydalanish o‘quvchilarni qiziqishga yordam beradi.

Tabiatshunoslik darslari tanib olish va aniqlash amaliy metodlarining bir turi bo‘lib, tarqalgan o‘simliklarni yoki ularning qismlarini farqiga borib, tanib olish xususiyatlarini o‘rgatadi. Taqqoslashdagi farqga borish o‘quvchining aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Farq qilish va aniqlash bo‘yicha ishlar darslardagina olib borilmaydi, o‘qituvchi tabiatga uyushtiriladigan ekskursiyalarda ham o‘simliklarni

topish va to'plashni, namunalarni yig'ishni, ularning yoshi, vegetativ usullari, tuproq kesmalari, moslashishlarini, o'zgaruvchanlikni o'quvchilarning o'zlashtirish olish qobiliyatlariga qarab tanlab berishi kerak. O'simliklar, ular qismlarining shaklini bilib olish bo'yicha ishlarni o'quvchilar uy vazifasi sifatida bajaradilar. O'simliklarni yoshini tabiatda nafaqat yillik halqalardan balki osimliklarni yillik shoxlanishiga qarab aniqlash mumkin. O'simlik bahordan kuzgacha o'sish davriga ega, kuzdan bahorgacha tinim davri boladi. Bu o'simlikning bir yoshi demakdir, ikkinchi yilda yana o'sish, shoxlanish sodir bo'ladi. Shoxlanish orasidagi masofa o'simlikning bir yoshi hisoblanadi, buni o'quvchilarga tabiatda tushuntirish talab etiladi. O'quvchilar amaliy bilimga ega bo'ladilar, daraxtlar yoshini kesmasdan turib ham aniqlash mumkinligini bilib oladilar. Bu ekologik, hamda ilmiy tushunchalarni shakllantiradi. Tabiatshunoslikni o'qitish metodlari ta'limida amaliy ishlar tabiat haqidagi bilimlarni o'zlashtirishda katta rol o'ynaydi. Amaliy ishlar o'quvchilarni ular faoliyati jarayonida har xil mehnat operatsiyalariga o'rgatish metodidir. Amaliy ishlarga o'quvchilarning ekskursiya vaqtida tabiiy materiallar yig'ish, maktab oldi yer maydonidagi va tirik tabiat burchagidagi o'simliklarni parvarish qilish, gerbariy va kolleksiyalar tuzish, mulyaj, maket, ko'rgazmali qurollar tayyorlash kabi faoliyat turlari kiradi. Birinchi sinfdan boshlab o'quvchilar "Atrofimizdagi olam" darsligini o'qish jarayonida bevosita kuzatishlar yo'li bilan o'rganadilar. Bu mashg'ulotlarda oquvchilarning fikrlash faoliyatini tashkil qilishga yordam beruvchi har xil jihozlardan va avvalo ko'rgazmali qurollardan foydalaniladi. Ko'rgazmali qurollarga tabiiy yoki haqiqiy obyektlar kiradi.

Tabiiy fanlarda suhbat metodidan foydalanish mumkin. Suhbat. Suhbat savolning hal qilinishida o'quvchilar va o'qituvchilarning ishtirokida xarakterlanadi. Suhbatning maqsadga qaratilganligi o'quvchilar bilimini safarbar qilib, hal qilinishi kerak bo'lgan savollar bilan aniqlanadi. Suhbat natijasida o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida tegishli xulosa chiqarishlari, xulosani umumlashtirishlari kerak. Suhbat o'quvchilarga notanish bo'lmasligi lozim: hali o'quvchilar o'zlashtirmagan, bilmagan bilimlarni «aniqlash» uchun vaqtni bekorga sarflash yaramaydi. Suhbat yakunlovchi, umumlashtiruvchi va

yangi bilimlarni eskilari bilan bog'lovchi darslarda alohida ahamiyatga ega. Suhbatning bosh maqsadi shundaki, bunda o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar ongida tabiat jismlari hamda hodisalari haqida to'g'ri tasavvur va tushunchalar shakllanadi. Tabiat bilan tanishtirishning birinchi bosqichida suhbat o'qituvchining savollar berishi va chaqirgan o'quvchilarning savollarga javob berishi shaklida kechadi. Keyin suhbat boyib, kengayib boradi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, tabiiy fanlarni o'qitishda boshqa fanlar bilan aloqador jihatlarini o'qitish o'qituvchidan aloqador fanlarni o'qitish uchun bilim talab etadi. Shunday ekan, o'qituvchi o'z ustida ishlashi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.Baxronov Tabiatshunoslik 4-sinf umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. T; Sharq NMIU 2011 y.
2. G.M.Sayfullaev. Tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. o'quv qo'llanma Buxoro-2020.
3. G.M. Sayfullaev. Biologiya promislovix xishnix vidov rib, Nizovya basseyna reki Zarafshan. Buxara-2020
4. Сафарова М.С., Хамитова Ф.А. Непосредственное влияние заболеваний челюстно-лицевой области и зубов на психику и внутренние органы// Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации . – 2015. - №2 – С. 4-6.
5. Kamalova F.R. Development and evaluation of the effectiveness of the dental examination program for children with diabetes in adverse environmental Conditions// Academicia10 Issue 1, January. - 2020. Vol. 1. - P. 1364 - 1366.
6. Kamalova F.R. Elaboration and evaluation of the effectiveness of the dental examination program for children with diabetes// Актуальные вызовы современной науки. Сборник научных трудов выпуск. - 2020. - № 4 (48). - P. 55-56.

BARKAMOL SHAXS TARBIYASI

Amirova Gulnoza Rashitovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada barkamol shaxs tarbiyasi haqida ma'lumot berilgan. Maqolada tasniflash, tavsiflash, hikoya metodlaridan foydalanilgan. Maqola oxirida xulosa berilgan.

Kalit so'zlar: *barkamol, ijodkor, tashabbuskor, ajdod, qadriyat.*

O'zbekiston istiqloli tufayli yoshlarni milliy ruhda tarbiyalash masalasiga bo'lgan e'tibor yanada kuchaydi. Chunki ma'naviy kamol topgan insonlargina buyuk davlatni barpo etishlari mumkin. O'zbekiston istiqlolini mustahkamlashda, uni rivojlantirishda ma'naviy sog'lom barkamol shaxsni voyaga yetkazish va ularda vatanparvarlik his-tuyg'usini shakllantirish zarur. Barkamollik sari intilish, barkamol avlodni tarbiyalash muammosi Sharq pedagogikasining asosini tashkil etadi. Ota-bobolarimiz va momolarimiz tomonidan qoldirilgan pandnomalar, mashhur allomalarning asarlarini tahlil qilganimizda bu masalaga qayta-qayta to'xtalganini ko'rishimiz mumkin. Barkamol shaxs tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammosi ekan, avvalo barkamollik tushunchasining mazmuniva mohiyatini anglab olmoq darkor.

“O'zbek tilining izohli lug'ati”¹ da “barkamol” tushunchasining lug'aviy ma'nosiga “Jismoniy va aqliy jihatdan kamolotga erishgan, voyaga yetgan”, “yetuklikka erishgan, kamol topgan, bekamuko'st, mukammal”, barkamollik tushunchasiga esa “yetuklik, mukammal holati; kamolot cho'qqisi”, “to'kis”, “mukammal” degan ma'nolarni anglatishi ta'kidlanadi.

¹O'zbek tilining izohli lug'ati. J. / Tahrir hay'ati: T.Mirzayev va b.q. Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. 168-169 bet.

Bizning fikrimizcha, barkamol shaxs– bu aqlan va ruhan yetuk, axloqan pok, jismonan sog‘lom, o‘zligini tanigan, mustaqil fikrlaydigan, erkin, ijodkor, tashabbuskor, ishbilarmon, fidoiy shaxsdir.

Demak, insonning barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun nasl-irsiyat (inson – biologik mavjudod sifatida), ijtimoiy muhit (ijtimoiy-iqtisodiy hayot) hamda maqsadga muvofiq tashkil etilgan tarbiya va uning faoliyati kabilar ta’sir etadi.

Shuning uchun ham pedagogik ta’lim jarayonida o‘quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishi, uning har tomonlama kamolga yetishi qonuniyatlari, shaxs kamolotiga ta’sir etuvchi omillar o‘rganiladi.

Bugungi ta’lim tizimining asosiy maqsadi ham shaxsni aqliy, ma’naviy-axloqiy, estetik, jismoniy rivojlanishi, o‘quvchilar yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning ijodiy imkoniyatlarini har tomonlama ro‘yobga chiqarish, insonparvarlik munosabatlarini shakllantirishdan iboratdir.

Tadqiqotchilarning fikrlariga tayanib shuni ta’kidlash lozimki, o‘quvchilarni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda quyidagi talablarga rioya etish muhimdir:

- o‘quvchilarni barkamol insonlar etib tarbiyalashda xalq pedagogikasidagi farzand tarbiyasiga oid g‘oyalardan foydalanish;
- o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish;
- o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga jiddiy e’tibor qaratish;
- o‘quvchilarni mehnatsevarlikka o‘rgatish;
- bolani o‘z-o‘zini boshqarish va o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishga undash; Barkamol shaxsni tarbiyalashda avvalo axloqiy tarbiyaning o‘rni va roli kattadir, buning uchun avvalo muomala madaniyati, hatti-harakatning jamiyat talabiga mos holda rivojlantirish, o‘quvchi ongiga axloqiy tushunchalar, qoidalar, his-tuyg‘ularni shakllantirish muhim vazifa sanaladi.

Shuningdek, barkamol shaxs ma’naviyatli, bilimli, ma’lum kasb-hunar egasi, Vatanparvar, o‘z navbatida sodiq fuqarodir. U o‘z davlati qonunlarini biladigan va ularga amal qiladigan, o‘z yurtidan g‘ururlana oladigan, o‘z Vatani boyliklarini saqlash

bilan birga uni yanada boyitadigan, go‘zalliklaridan bahramand bo‘ladigan shaxs. U har qanday zararli illatlarga qarshi kurashadi, xalq boyligini avaylab asraydi.

Alisher Navoiy ilmi inson kamolati uchun eng zarur fazilatlardan deb biladi. U ilmni, insonni, xalqni nodonlikdan, jaholatdan qutqaruvchi omil sifatida ta’riflaydi. Shunga ko‘ra o‘z asarlarida kishilarni ilm-ma’rifatli bo‘lishga undaydi. Ilm olish har bir kishining insoniy burchi, deb hisoblaydi. Chunki, ilm egallashtan maqsad ham xalqining o‘z mamlakatining baxt-saodatli, farovon hayot kechirishi uchun xizmat etishdan iboratdir, deb ta’riflaydi. Masalan, Ulug‘bekni shunday insonlardan, deb ta’riflab, uning nomi ilmu-hikmatda tarix abadiy qoldi, -deydi. Bu bilan Navoiy komillikka intilgan insonlar nafaqat ilm egallaydi, balki uni xalq hayoti farovonligi yo‘lida ishlatadi demoqchi bo‘ladi.

Alisher Navoiy o‘z dostonlarida Farxod, Qays, Iskandar va boshqa ijobiy obrazlarning tarbiyalanish, ta’lim olishda bosib o‘tgan yo‘llarini, kamolotga erishish bosqichlarini batafsil tasvirlaydi. U bolaning voyaga yetishida, kamol topishida tarbiyaning kuch va qudratiga alohida e’tibor beradi. Tarbiya natijasida bolaning foydali va etuk kishi bo‘lib o‘sishiga ishonadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati // tuzuvchi va mas’ul Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Sano standart, 2015. – 81 b.

2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. J. II. / Tahrir hay’ati: T.Mirzayev va b.q. Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. -671 b.

3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.- T.: Davlat ilmiy nashriyoti, Tom 2, 2001.- 703 b

MANAGEMENT OF PRODUCTION POTENTIAL IN PASSENGER TRANSPORT

Yusupkhodjaeva G.B

Tashkent State Technical University

Doctor of Philosophy in Economics (PhD) Associate Professor

gulchehra76@mail.ru

ABSTRACT

This article is devoted to research on the development of production potential management in passenger transport. In the context of a rapidly developing transport system, ensuring a high level of passenger service in transport is considered

Keywords: *transport, capacity, data integration, route optimization, demand forecasting, cargo tracking, improved planning, coordination, analytics, data security, standards, collaboration, efficiency.*

Managing the production capacity of passenger transport is a complex task that involves efficient use of resources, optimization of processes and ensuring a high level of passenger service. Here are some key aspects of managing the production capacity of passenger transport:

1. Planning and coordination: It is necessary to develop effective route plans and traffic schedules, as well as ensure their coordination with other modes of transport (for example, metro, taxi). In addition, urban development plans and changes in infrastructure should be taken into account.

2. Maintenance and upgrades: Regular maintenance of vehicles reduces the chance of failures and improves overall productivity. In addition, it is important to

introduce innovative technologies and upgrade vehicles to improve efficiency and environmental sustainability.

3. Use of information technologies: The introduction of modern information technologies, such as monitoring systems, ticket systems using smart technologies, allows you to increase the efficiency of management and provide passengers with convenient services.

4. Personnel management: Effective organization of staff work, their training and motivation have a direct impact on the quality of service. It is also important to carefully monitor the working hours of drivers and other employees.

5. Environmental sustainability: Within the framework of production capacity management, efforts should be made to reduce the negative impact on the environment. The introduction of environmentally friendly technologies and practices can not only reduce the negative impact, but also attract more users.

6. Route development and optimization: Continuous study of passenger traffic, analysis of changes in urban infrastructure and making appropriate changes to routes will help optimize the use of the transport fleet.

7. Performance monitoring and evaluation: It is important to regularly monitor and evaluate the performance of the passenger transport system using key performance indicators. This allows you to quickly respond to problems and make adjustments to the system.

Managing production capacity in urban passenger transport requires a systematic approach, taking into account various aspects, ranging from maintenance of transport to ensuring passenger convenience.

The effectiveness of forming the management system and development of enterprises and economic sectors in general directly depends on their production potential, since its qualitative and quantitative characteristics determine the economic feasibility of strategic decisions made. Therefore, studying the problems associated with the formation of production potential and evaluating the effectiveness of its use is important in solving organizational and economic problems that arise when enterprises operate in a competitive market environment.

The production potential reflects the actual ability of the enterprise to produce the maximum volume of products, taking into account resource constraints.

Production potential (PP) is a system of economic relations that arises between economic entities at the macro-and micro-levels in order to obtain the maximum possible production result, which can be obtained with the most efficient use of production resources, with the existing level of equipment and technologies, advanced forms of production organization. Many scientists consider the production potential as a set of available resources of an enterprise, which in the production process take the form of its factors. From this we can conclude that the production potential, together with the production of products and services, provides an increase in the cost of capital of the enterprise. To increase the value of a business, the production capital structure must respond flexibly to changes in the market environment.

The essence of managing the production potential of urban passenger transport is to establish a balance between the demand for passenger transportation and the ability of the industry to meet this demand, that is, determining the level of production potential of carriersthat corresponds to the existing level of demand. And this is primarily the necessary production capacity, which is expressed in the carrying capacity of the fleet.

The lack of transportation capacity or its low level requires an increase in production capacity. In other words, these actions are nothing more than the transformation of the existing production potential of the industry into a new one that

fully meets the existing demand and ensures the appropriate level of quality of urban passenger transportation.

Based on all of the above, it is of great importance to assess the value of the production potential of urban passenger transport at a certain point in time. This assessment involves the use of a system of indicators that can be divided into three groups:

1. Indicators that reflect the total volume and structure of production capacities, both of the enterprise and of the industry as a whole.
2. Indicators that characterize the technical condition and efficiency of using the rolling stock fleet.
3. Indicators that describe the organizational aspects of the transport process and the effectiveness of the management process in urban passenger transport.

Let's look at the content of all groups of indicators.

The first group includes indicators that characterize the total production capacity of the enterprise and the specific weight of all its components, such as rolling stock, repair facilities and equipment, production stocks, construction in progress, the number of repair posts, intangible assets, etc. These indicators are considered both in kind and in value terms, as well as in absolute terms and dynamics. This approach will allow us to assess the current state of production potential, as well as its growth rates, which will make it possible to determine the prospects for the formation of production potential corresponding to the existing level of demand.

In modern conditions, the increase in production potential is primarily achieved through the creation and implementation of innovative tools aimed at improving transportation technologies. These innovations are objects of intellectual property based on the use of information technologies in the technological process, the formation of intelligent transport systems in passenger transport, contributing to the rhythm of transport operations and passenger awareness. These objects of intellectual property should be considered as intangible assets that are part of the production potential of the enterprise and reflect in this group of indicators.

Indicators of the second group include indicators of the efficiency of using the active part of fixed assets, namely the coefficients: renewal, depreciation, technical readiness, and others. It is also important to determine these indicators in dynamics in order to track general trends in changes in the production potential.

The third group includes indicators that characterize the transport process of passenger transportation, namely the interval and frequency of movement, speed of movement (technical, communication, operational), turnover coefficients, capacity, technical readiness, release, and others.

The use of these indicators, both in absolute terms and in dynamics, will allow us to assess the competitiveness of this enterprise, its ability to meet the ever-increasing demand for passenger transportation, and assess the attractiveness of public passenger transport.

Assessing the production potential and its compliance with market needs requires, first of all, an analysis of the production capacities of transport operators and the entire industry as a whole.

The production capacity of a passenger transport vehicle enterprise is the availability of vehicles of a given capacity, and their ability to transport the required number of passengers, at a certain point in time in accordance with the presented quality parameters.

The algorithm for estimating the production capacity of a transport service operator includes:

1. Data collection Baseline data: Collect information about the operator's current vehicle fleet, including the number and type of vehicles, their technical characteristics and age.

- Map routes and traffic schedules: Evaluate current routes, traffic schedules, their frequency and duration.

- Track passenger traffic: Analyze passenger traffic on different routes, at different times of the day, and on different days of the week.

2. Defining Key Performance Indicators (KPIs):

-loading of the vehicle fleet: Calculate the percentage of loading of each vehicle to determine how efficiently they are used.

-punctuality: Measure the punctuality of transport and compare it with the expectations of passengers.

-capacity utilization: Consider the extent to which the vehicle fleet is being used over different time periods.

3. Analysis Of The Technical Condition Of Transport:

-pcheck the technical condition of the transport fleet, taking into account the frequency and volume of maintenance.

4. Forecasting The Need For:

-oevaluate the forecast of transport service needs in the future, taking into account changes in urban infrastructure, development plans and other factors.

5. Economic Efficiency Assessment:

-panalyze financial indicators, such as fuel costs, maintenance costs, and personnel costs.

-pcalculate the profitability of each route and the total profitability of the operator.

6. Defining Backup Capabilities:

-andidentify opportunities to increase production capacity, such as adding new vehicles, optimizing routes, or introducing new technologies.

7. Development Of Improvement Scenarios:

-oidentify various improvement scenarios, which may include expanding the fleet, changing routes, and improving maintenance.

8. Monitoring and Adjustment:

-develop a monitoring system to regularly monitor production activities, and make adjustments to the strategy if necessary.

This algorithm allows the transport service operator to systematically evaluate its production capacity, optimize resources, and improve the quality of services provided.

The implementation of the proposed measures will allow not only to change the number of rolling stock, but also the production potential of the fleet as a whole. And as a result, this means creating an efficient mechanism that provides high-quality passenger transportation services. This applies to changes in the entire transport process, such as reducing the travel interval, reducing bus occupancy, etc. This will be possible only as a result of increasing and replacing existing production facilities with technologically more efficient ones.

This will enable the use of technological, organizational and managerial innovations. Moreover, in this case, management innovation mechanisms aimed at improving the quality of services provided and the efficiency of all components of the transport process come first.

Production capacities in passenger transport are unevenly loaded, during peak hours there is an overload and shortage of production capacities, and during daytime and evening hours there is an objective decrease in the operation of vehicles. The elimination of these fluctuations is possible on the basis of innovative management decisions, the use of stimulating and limiting price decisions.

Assessment of the production potential of passenger transport enterprises, in addition to the analysis of production capacities, should also include a resource component, that is, the entire set of costs necessary for the formation of production capacities of the enterprise, namely financial resources to ensure uninterrupted and efficient operation of the entire transport system for passenger transportation. As a result, when calculating the production potential of urban passenger transport enterprises, it is necessary to take into account all emerging costs for passenger transportation (fixed assets, fuel, materials, etc.).

REFERENCES

1. Allayeva G.J. Problems of formation and use of the innovative potential of fuel and energy enterprises in Uzbekistan EDITOR-COORDINATOR, 2021
3. Illayeva, S. A., and Birikhodzhayeva, M. S. (2022, September). Improving the efficiency of customs activities in the development of international economic cooperation. In the international scientific and practical conference "Time of scientific progress" (vol. 1, No. 1, pp. 87-91).
4. Muzafarova, K. Z. (2019). The role of foreign investments in the development of the national economy of Uzbekistan. *Economics and Entrepreneurship*, (1), 411-414.
5. G.B. Yusupkhodzhayeva GLONASS JSC Innovative navigation and Information technologies in Uzbekistan e3s successfully web conferences 289, 07031 (2021)

TOLSTOY ASARLARDA BOLALAR ADABIYOTINING ÒRNI

Ulasheva Feruza Axmad qizi

Shahrisabiz davlat pedagogika insutituti pedagogika fakultetining

Boshlang'ich ta'lim yonalishi II kurs 2-22-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Tolstoyning bolalarga atalgan asarlari yoritilgan. Tolstoyning bolalarga atab yozilgan asarlarning kòpchiligini ertak, hikoyalar tashkil qiladi. Yozuvchining asarlarida hayvonlar obrazini kòp uchratamiz. Yozuvchi hayvonlar tilidan bolalarga odob- axloq, yaxshilik va yomonlik, mehr-muhabbat va insoniy tuyg'ularni ochib beradi. Tolstoyning ertaklarda oilaviy munosabatlarni ham kuzatishimiz mumkin. Oilaviy munosabatdagi ertaklarda ham bolalar òrni alohida ajralib turadi.

Kalit sòzlar: *Ijtimoiy adolatsizlik, jamiyat, kirdikorlar, insonparvarlik, mehr-muhabbat.*

Tolstoyning bolalarga atalgan asarlari òzbek bolalarining qalbidan joy olgan . Tolstoy asarlari qisqa bòlishiga qaramay u mazmun- mohiyatga boy. Adibning ertaklari òzgacha ruhda yozilgan bòlib, ularda dòstlik, yaxshilik va mehr-muhabbat aks etgan. Bu ertaklar òzbek bolalari uchun sevimli bòlgan "Chumoli va kaptar" , "Ota va ògil " , "Yolgonchi " , "Keksa bobo va nabira " , "Arslon va sichqon " , "Maymun va nòxot" , "Suyak " , "Arslon va it " . Tolstoyning bu ertaklari bir-birini takrorlamaydi va bir-biridan qiziqarli ertaklardir.

Ota va o'g'illar

Ota o'g'illariga ahil-inoq yashashni buyurdi; quloq solmadilar. Shunda u supurgi olib kelishni buyurdi va dedi:

"Tanaffus!"

Qanchalik urishmasin, sindira olmadilar. Keyin ota supurgini yechib, bittadan tayoqni sindirishni buyurdi.

Ular osongina panjaralarni birma-bir sindirishdi.

Ota o'g'iliga oddiy supurgi orqali nima demoqchi? O'ylab ko'ringa, supurgini osonlik bilan sindirolamizmi? Albatta bu oson emas. Qancha mashaqqat va kuch talab qiladi. Shunday ekan, supurgi bir oddiy o'xshatish. Buning tub mohiyati insonlarga qaratilgan. Insonlar qanchalik biriksa, shunchalik kuchga ega bo'ladi. Ularni sindirishni hayolizdan bir o'tkazib ko'ring-a. Demak, bu supurgini sindirishdan ko'ra ming mart mashaqqatliroq. Ko'ryapsizmi bizga oddiy ko'ringan "birlashish" so'zda qancha kuch bor. Bu jumlar avval ham, hozir ham, keyin ham bo'ladi. Tarixga nazar solib ko'raylik. Birlik bo'lmagani uchun qancha qon to'kilishi, bolalarning yetim qolishi, insonlar huquqlari poymol bo'lishga olib kelgan. Eng achinarlisi qarindoshlar bir-birini o'ldirish va boshqa davlatga qaram bo'lib yashashlaridir. Bularning barchasi birlashish, ahillik bo'lmaganligi sababdir. Tolstoy o'zingiz "Ota va bola" ertagida insonlarni birdamlikka chaqiradi.

IKKI O'RTOQ

Ikki o'rtoq o'rmon bo'ylab ketayotgan edi va ularga bir ayiq otildi. Biri yugurishga shoshildi, daraxtga chiqib, yashirindi, ikkinchisi esa yo'lda qoldi. Unda hech narsa yo'q edi – u yerga yiqilib, o'zini o'lgandek ko'rsatdi.

Ayiq uning oldiga kelib, hidlay boshladi: u nafas olishni to'xtatdi.

Ayiq uning yuzini hidlab, o'lgan deb o'yladi va uzoqlashdi.

Ayiq ketgach, u daraxtdan tushib kuldi: "Xo'sh," deydi u, - qulog'ingga ayiq gapirdimi?

"Ha, u menga yomon odamlar xavf ostida o'rtoqlaridan qochishlarini aytdi."

Bu hikoya dōst haqida . Har bir insonning yaqin dōsti bōlishi kerak . Shunchaki dōst emas oġir kunda ham yengil kunda ham yonida yelkadosh bola olishi kerak. Hech kimga aytaolmaydigan sirlarni dōsti bilan oʻrtoqlashadi . Shunday ekan dōst tanlashda adashmaslik kerak . Oʻzbek xalq maqollaridan "Dōst dōstni kulfatda sinar" . Bu maqolda ham dōstni qanday tanlash kōrsatilgan. Tolstoyning "Ikki oʻrtoq" ertagida oʻz dōstini xavf-hatarda yolġiz qoldirgan dōst haqida sōz yuritiladi. Bu ertakda bolaning vaziyatdan chiqib ketishi, hozirjavobligini kōrishimiz mumkin. Ayniqsa dōstiga qarata aytgan gapidan anglab olishimiz mumkin " Ha, u menga yomon odamlar xavf ostida oʻrtoqlaridan qochadiganlar ekanligini aytdi" deydi. U shu joyda oʻrtoġiga aybni aġdarmaydi. U dōstni yaxshilikka chaqiradi. Ya'ni har bir inson oʻzini hech qachon yomon odamlar sirasiga qōshishni xohlamaydi. Oʻrtogʻini "yomon odamlar " iborasi bilan dōstini yomon odamlar safidan chiqarmoqchi boʻldi. Albatta oʻrtoġi ham oʻylaydi: "Men oʻrtoġimni xavfda qoldirsam, yomon insonlarga qōshilib qolmaymanmi, degan fikr hayolidan oʻtadi. Oʻzini bunday illatlardan saqlashga harakat qiladi. Bu hikoyadan xulosa shuki, inson dōstini kulfatda qoldirmasligi, unga yelkadosh bōlishi aytilmoqda.

CHUMOLI VA KAPTAR

Chumoli oqimga tushdi: u mast boʻlmoqchi edi. Toʻlqin uning ustidan oʻtib ketdi va deyarli choʻkib ketdi. Kabutar shox koʻtardi; u koʻrdi - chumoli choʻkib ketayotgan edi va uning uchun daryoga novdani tashladi. Bir chumoli shoxga oʻtirdi va qochib ketdi. Shunda ovchi toʻrni kaptarning ustiga qoʻydi va uni qattiq yopib qoʻymoqchi boʻldi. Chumoli ovchining oldiga sudrab kelib, uning oyogʻidan tishlab oldi; ovchi ingrab, toʻrni tashlab yubordi. Kabutar qaltirab uchib ketdi.

Chumoli va kaptar ertagida yaxshilik hech qachon javobsiz qolmasligi haqida sōz boradi. Siz nima deb oʻylaysiz, chindan ham yaxshilik javobsiz qolmaydimi ? Yaxshilik qaytsa kaptarga qōyilgan tuzoq yomonlikmasmi? Kaptar hammaga yaxshilik qildi, ammo yomonlik kōrdimi. Ha uning ham yaxshiligi javobsiz qolmaydi. U chumoliga yordam bergandi unga ham chumoli yordam berdi. Bu yerda ovchi obrazi keltirgan . Ovchi nima uchun kaptar qilgan yaxshilikni qila olmaydi. Ovchi inson , kaptar va

chumolidan ongluku. Jonzotlarga ozor beryapti,degan savollar bolalarni yashilikka undaydi. Kaptar va chumoli ham jonli ekanligini ularning ham joni o'grishini kòrsatmoqda. Bu esa bolalar tabiatga mehribon bòlishga undaydi. Ushbu hikoyada insonlarni chetdan kuzatmoqda. Ha biz jonzotlardek bo'la olmaymizmi biz ham yaxshilik qilaolmaymizmi degan xulosaga keladi. Shunday ekan har bir yaxshilik ham yomonlik ham javobsiz qolmasligini tushunib yetamiz.

Keksa bobo va nabira

Bobo juda qarib qoldi. Oyoqlari yurolmadi, ko'zlari ko'rmadi, quloqlari eshitmadi, tishlari yo'q edi. Ovqatlansa, og'zidan qaytib oqardi. O'g'il va kelin uni dasturxonga qo'yishdan to'xtab, pechkada ovqatlansin. Ular uni bir marta piyola ichida ovqatlanish uchun tushirishdi. U uni ko'chirmoqchi edi, lekin u uni tashlab, sindirib tashladi. Kelin cholni uydagi hamma narsani buzgani, kosalarni sindirib tashlagani uchun tanbeh bera boshladi va endi unga tosdan kechki ovqat berishini aytdi. Chol faqat xo'rsinib, hech narsa demadi. Bir marta er va xotin uyda o'tirib, qarasa - ularning kichkina o'g'li polda taxta o'ynayapti - nimadir bo'ladi. Ota so'radi: "Nima qilyapsan, Misha?" va Misha dedi: "Bu menman, ota, men tos bo'shlig'ini qilyapman. Sen va onang qariganda, seni bu tosdan boqish uchun.

Er va xotin bir-birlariga qarab yig'lashdi. Ular cholni bunchalik xafa qilganlaridan uyalishdi va shundan keyin uni dasturxonga qo'yib, unga qarashni boshladilar.

Bu hikoyada insonning hayoti qisqa , uni qay tarzda o'tkazish kerak ekanligi ochib berilgan.Hikoyada keltirilgan bola, ota-ona, bobo obrazi shunchaki emas . Bu yerda umrning fasllari kòrsatilmoqda. Qisqacha qilib aytganda, bitta insonning umrini shu tariqa ochib berilgan .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.I.A. Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch "

2. Lev Nikolayevich Tolstoy "Ertaklar"

3.[https://enjoybooks.ru/uz/Intolstojj_rasskazy_skazki_i_basni_dlja_detejj_chitat.ht](https://enjoybooks.ru/uz/Intolstojj_rasskazy_skazki_i_basni_dlja_detejj_chitat.html)

ml

MUSTAQILLIK YILLARIDA IJTIMOYIY SOHADA XOTIN- QIZLARNING O'RNI

Eshboyeva Gulsanam

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti

4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada qadimgi davrdan ayollarimizning davlat va jamiyatda tutgan o'rni va roli haqida yoritib beriladi. Bundan tashqari mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng xotin-qizlarning ijtimoiy sohada olib borgan bir qator yangilik va islohotlari haqida bilib olasiz.

***Kalit so'zlar:** xotin-qizlar, farmonlar, ijtimoiy hayot, islohotlar, mustaqillik, jamiyatda faol ayollar*

Bizga tarixdan ma'lumki biror bir davlatning rivojlanishi va yuksak darajaga chiqishida albatta shu davlatda istiqomat qiladigan ayollarning ham ma'lum darajada ta'siri bo'ladi. Qadimgi davrdan bizga tanish bo'lgan To'maris, Bibixonim, Uvaysiy, Nodirabegim, Zebo G'aniyeva, Qurbonjon dodhoh kabi ayollarimizning jasoratlari bizga yaxshi tanishdir.

To'marisning ko'rsatgan jasoratini mashhur yunon tarixchisi Gerodot ham o'zining "Tarix" nomli asarida yozib qoldirgan. Undan hozirgi kunda ham faxrlanib, katta imkoniyatlar va yangilanishlar qilayotgan ayollarimiz talaygina. Davlatimiz mustaqillikka erishgunga qadar xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyat va qulayliklar deyarli bo'lmagan. Hatto ayollarning ta'lim olishiga ham qarshiliklar bo'lgan. Lekin bizning mard va jasur ayollarimiz barcha qarshiliklar va qiyinchiliklarga qaramasdan Vatanimiz ozodligi yo'lida harakat qilganlar.

Yana bir guruh ayollarimiz esa davlat hokimiyati tepasiga kelmagan bo'lsa ham, farzandlari yoki turmush o'rtog'i orqali mamlakat rivojida sezilarli o'rin tutgan. Bunga misol qilib, 12 yoshida mamlakatni boshqargan Mirzo Ulug'bekning onasini aytishimiz mumkin. Sababi juda yosh bo'lgan Ulug'bek Mirzo davlat ishlarida har doim onasining tavsiyalariga amal qilgan va shunga qarab ish yuritgan. Qutlug' Nigorxonimning maslahat va tavsiyalari mamlakatning boshqaruvida yordam bergan.

Yurtimiz mustaqillikka erishgandan so'ng xotin-qizlarning jamiyatimizda ishtiroki va faoliyati yanada kengaydi. Bunga sabab esa Muhtaram birinchi prezidentimiz Islom Karimovning davlatimizda yuritgan oqilona siyosatlaridir. Mamlakatimizda xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyat va qulayliklar kundan kunga yaxshilanib bormoqda. Xususan, ayollarni ijtimoiy-siyosiy sohalarga kengroq jalb qilish, huquq-manfaatlarini himoya qilinishini ta'minlash, onalar va bolalarni sog'ligini saqlash va ularning faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash. Oila institutini tobora kengaytirish va mustahkamlash yo'lida keng qamrovli ishlar shular jumlasidandir.

2018- yil 2-fevralda mamlakatimizda Respublikamiz Prezidentining "Xotin-qizlarni qo'llab quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora- tadbirlari"¹ to'g'risidagi PF-5325-sonli farmoni mamlakatimiz ayollariga yana bir yangi davrni ochib berdi desak xato bo'lmaydi.

Bu farmondan so'ng mamlakatimiz ayollarining ijtimoiy sohada faolligi yana ham ortdi. Shundan so'ng davlatimiz rahbari shu yilning o'zida 8-mart "Xalqaro xotin-qizlar kuni" - bayrami munosabati bilan uchrashuv tashkil etdilar va unda nutq so'zladilar.

"O'zbekiston deb atalgan jonajon Vatanimizda har qaysi mard yigit, avvalo, mehribon onasi, oilasi, farzandlari baxtli bo'lishini istaydi, albatta. Hazrat Alisher Navoiy aytganlaridek, bu yo'lda o'zining butun borlig'ini bag'ishlashga tayyor turadi"². Haqiqatdan ham shunday. O'zbek ayollari bugungi jamiyatda o'zining sog'ligi haqida ham o'ylamasdan Vatanimiz rivoji yo'lida erkaklarimiz bilan bir safda

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi PF-5325-sonli farmoni

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8- mart uchrashuvidan nutqi

dadil qadam tashlamoqda. Ayollarimizning bu boradagi harakatlarini yanada rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash uchun mamlakatimizda "Mo'tabar ayol" ko'krak nishoni ham ta'ris etilgan.

Yulchiyeva Dildora Xabibullayevna ma'lumotlariga ko'ra hozirgi kunga kelib yurtimizda turli sohalarda xizmat qilayotgan xotin-qizlar umumiy ishchi va xizmatchilarning 45% ni tashkil qilmoqda. Davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1400 ga yaqin ayollar rahbarlik lavozimida ishlab kelmoqda. Shulardan 17 nafari senator, 16 nafari Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, 1075 nafari esa xalq deputatlari mahalliy kengashlarida faoliyat yuritib kelmoqda.

Bundan tashqari mamlakatimizda qizlarimiz uchun alohida klublar tashkil qilinib, ularning bo'sh vaqtlarini qiziqarli va mazmunli o'tqazish ham yo'lga qo'yilgan. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xotin-qizlarning faoliyati yo'lga qo'yilmagan biror bir soha qolmadi. Buni biz xalqimizning xotin-qizlarga yaratgan imkoniyatlari deb qabul qilishimiz va Vatanimiz rivoji uchun bor kuch va bilimimizni ayamashimiz kerak. Bu yo'lda Yangi O'zbekiston ayollarining ham ishtirokini kengroq ta'minlashimiz va ijtimoiy hayotni yanada yaxshilashga hissa qo'shishimiz darkor.

TEMURIYLAR DAVRI VA XALQARO MUNOSABATLAR

G‘apporova Maftuna

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti, 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Amir Temur va Temuriylar davrida xalqaro munosabatlar va xalqaro munosabatlarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ta’siri to‘g‘risida ma’lumot beriladi. Amir Temur va Temuriylarning jahon miqyosida ahamiyatga ega bo‘lgan o‘rnini va mavqeini bilib olishingiz mumkin.

Kalit so‘z: *Temuriylar, xalqaro munosabatlar, Amir Temur, Ulug‘bek, ijtimoiy, iqtisodiy.*

Tarixdan ma’lumki, Amir Temur va Temuriylar davri nafaqat O‘rta Osiyoda balki, Yevropada ham keng miqyosda o‘rganilmoqda. Lekin Temuriylar davriga oid ko‘plab ma’lumotlarga aniqlik kiritilmagan. Bilamiz, Amir Temur yoshligidan siyosatga qiziquvchan va mohir jang ustasi bo‘lgan. Otasi tomonidan berilgan tarbiya Amir Temurni humkdordek o‘zini tutib yurishi uchun foyda bergan. Hatto 7 yoshidan o‘yin o‘ynamas, jang usullarini o‘rganish bilan band bo‘lgan. Siyosatga qiziqishi va ustamonligi uchun qaltis vaziyatdan foydalanib hukmdor bo‘lgan shaxs hisoblanadi. Amir Temurning tabiati adolatli va qattiqqo‘l bo‘lgan. Davlat boshqaruvini faqat adolat va qattiqqo‘llik bilan ushlab turish mumkin. Amir Temur davlati juda ham keng maydonni egallagan.

Davlatni nazorat qilish uchun o‘z o‘g‘illariga va nabiralariga davlatni boshqarishni topshirgan. Oqilona siyosat olib borgani uchun katta hududni egallagan mamlakatni boshqara olgan shaxsdir. Amir Temur 150 yildan ziyod hukmronlik qilgan Mog‘ullardan Movarounnahrni ozod qilib, 1370 -yildan hukmronlik qilib boshlaydi.

Biz Amir Temurning va Temuriylarning xalqaro munosabatlariga alohida e'tibor berishimiz lozimdir. O'z yurtini himoya qilish uchun Oltin O'rda, Mo'g'ullarga qarshi chiqqan. Hindiston, Xitoy, Turkiya va Yevropa mamlakatlari bilan munosabatlari bir alohida tarixdir. Amir Temurning yevropa davlatlari bilan bo'lgan munosabatlari, xalqaro aloqalari haqida batafsil yoritishni xohladim. Amir Temur va Yevropa xalqaro munosabatlari XV asrda rivojlanib boshlaydi. Amir Temurni Yevropa xaloskori deb bejizga aytishmaydi. Usmoniylar davlati va Mamluklar bilan Amir Temur munosabatlari yaxshi emas edi. O'sha davrda Usmoniylar Yevropa davlatlariga xavf solayotgan edi. Amir Temur 1399-yil Hindiston jangidan so'ng 1400-yilda Halab va Damashqni bosib oladi. So'ng 1402 - yil Usmoniylar imperiyasiga qarshi urush boshlaydi. Usmoniylar hukmdori Boyazid Amir Temurga haqoratli so'zlar asosida maktub sabab bo'lgan. Amir Temur qo'shinida ayollar ham xizmat qilgan.¹

Usmoniylar hukmdori mag'lub bo'ladi va yevropa davlatlarini urushdan asrab qolgan edi. Keyin, fransiyaliklar Amir Temurga "Yevropa xaloskori" degan oltin haykal beradi. Amir Temur Ispaniya bilan aloqalari ham juda yaxshi rivojlangan. Bu haqda ma'lumotlarni Klavixoning "Estaliklar" kitobidan bilishimiz mumkin. Ispaniya bilan aloqalar ham rivojlangan. Ispaniyalik tarixchi Migel Anxel Ochoa Brunning fikriga ko'ra, Kastiliya qiroli Genri III va Amir Temur o'rtasidagi munosabatlar o'rta asr Kastiliya diplomatiyasining eng muhim tasvirlari bo'lgan. Genrix III 1403-yil 21-mayda Rui Gonzales de Klavixo boshchiligidagi elchilarni yana ikki elchi — Alfonso Paez va Gomes de Salazar bilan birgalikda Amir Temurning Samarqanddagi saroyiga yuboradi. Elchi Klavixo 1406-yil Ispaniyaga qaytib kelganda Amir Temur Ispaniya qirolini „o'zining o'g'li deb bilishini“ aytadi.²

Klavixoning so'zlariga ko'ra, Temurning Ispaniya bilan munosabatlari yaxshi bo'lishining sababi, Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari yomonligi natijasida yaxshi bo'lgan deyiladi. Xitoy hukmdori Amir Temurni " yomon va o'g'ri odam" deb nomlagan degan ma'lumotlar ham uchraydi.

¹ Ibn Arabshoh

² Klavixo –Ispaniya elchisi

Xulosa qilib aytish mumkinki, Amir Temur davlatida yetuk xalqaro diplomatiya usullarini bo'lgan. Amir Temur davlatida xalqaro elchilik va savdoga alohida e'tibor berilgan va uning ishlari avlodlari tomonidan davom ettirildi, rivojlantirildi. Amir Temurning har bir davlat bilan olib borilgan elchilik munosabatlarida bir ma'no bor. Amir Temur farzandlariga va nabiralariga bergan tarbiyasida, kattalarni hurmat qilish, kichiklarni izzat qilish o'rgatilgan va bu xalqaro munosabatlarda ham foydasi katta bo'lgan. Ko'rinib turibdiki, Amir Temur yuksak bilim sohibi bo'lgan davlatni besh panjasidek bilib, har bir barmog'ini vazifalarini aniq belgilagan va nazorat qilgan. Hozirgi kunda ham Temuriylar tarixini o'rganish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

ЯККА ТАРТИБДАГИ ХОНАДОНЛАРДА ҚУЁНЛАРНИ САҚЛАШ ВА ОЗИҚЛАНТИРИШ

М. Қ. Дурдибоева

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университетининг Тошкент филиали талабаси

З.Ш.Тургунова

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва
биотехнологиялар университетининг Тошкент филиали талабаси

АННОТАЦИЯ

Қуёнларни тўла қийматли рационлар асосида боқиши, уларнинг пуштдорлигини (кўп бола бериши хусусияти) ва тез етилувчанлигини оширади. Гўшит йўналишидаги қуёнларни бўрдоқига боқишида уларнинг жадал семириши ва юқори сифатли пархез қуён гўшти ишлаб чиқаришига асос бўлади.

АННОТАЦИЯ

Кормление кроликов полноценным рационом повысит их плодовитость и быстрее половое созревание. Откормлеваемые кролики на мясное направление быстрее набирают вес и позволяет производит диетическое качественное мясо.

SUMMFY

Feding rabbits with a full-fledged diet will depend on their fecundity and faster puberty. Feeding the rabbits on the meat direction quickly gain weight and allows you to produce high-quality dietary meat.

Мамлакатимизда чорвачиликни ривожлантириш учун барча имкониятлар яратиб берилган. Чорвачиликни хусусийлаштириш натижасида чорва ҳайвонларининг ҳақиқий эгаси топилди, фермер, деҳқон ва шахсий ёрдамчи хўжаликларда чорва бош сонлари кўпайиб, маҳсулот етиштириш кескин ошди ва шу асосда чорвачиликни тармоғи бўлган қуёнчилик ҳам ривожланмоқда. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги дастурида “Қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш” бандида “...қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни изчил ривожлантириш, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш” режаси ишлаб чиқилди.

Бу эса аҳолининг реал пул даромадларини оширишга, кам таъминланган оилаларни камайиришга, янги ўринларни яратишга, ишсизлик даражасини камайиришга, аҳолининг меҳнат ва тадбиркорлик фаоллигини амалга ошириш учун шароитлар яратишга тақозо этмоқда.

Иқтисодиётнинг барқарор ривожлантиришда қишлоқ хўжалиги, хусусан чорвачиликни ривожлантириш муҳим аҳамиятга эгадир. Мамлакатимизда аҳолининг чорвачилик маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондириш, бозорларда гўшт, сут, тухум, балиқ ва бошқа маҳсулотларини кўпайтириш бугунги кунда энг устивор вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Республикаимизда кўпайтириш учун районлашган гўшт маҳсулдорлик йўналишидаги қуён зотларига кулранг великан, Шеншелла, оқ великан ва бошқа зотлар киради. Тобора кўпайиб бораётган республикаимиз аҳолисини гўшт ва

гўшт маҳсулотлари билан таъминлашда айниқса пархез қуён гўшти ишлаб чиқаришда қуёнчиликни ривожлантириш муҳим ва долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Қиёнчиликни республикамизда ривожлантириш мақсадида Янги зеланд зотига мансуб серпушт гўшт йўналишидаги қуён зоти республикамизда урчитиб келинмоқда. Тошкент вилоятининг Бўка туманидаги ЯТТ “Атоев Акбаржон” хонадонида ушбу зотга мансуб қуёнлар парваришланмоқда. Зотнинг ирсий жиҳатидан сезиларли даражада яхшиланиши, парваришланаётган қуён зотини иқлим шароитига мослашувчанлигини ошириш, озуқага бўлган талабини ўрганиш тадбирлари зотнинг маҳсулдорлик, пушдорлик ва бошқа хусусиятларини такомиллаштиришда муҳим амалий аҳамият касб этади. Чорвачилик ва паррандачилик илмий тадқиқот институти олимлари билан ҳамкорликда қуёнларни сақлаш асраш, тўла қийматли (макро ва микро элементларга ҳамда витаминларга бойитилган) рацион асосида боқиш бўйича илмий ишлар йўлга қўйилди. Бу эса ўз навбатида урчитилаётган қуён зотини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади. Четдан олиб келиниб урчитилаётган Янги зелланд қуён зотининг маҳсулдорлиги бўйича ирсий имкониятларини тўла юзага чиқаришда селекция-наслчилик ишларини олиб бориш, олинган тез етилувчан қуён зотини республикамизнинг бошқа ҳудудларга тарқатиш, кўпайтириш ва улардан юқори сифатли гўшт ишлаб чиқаришни ва аҳолини арзон пархез гўшт билан таъминлашда ва аҳолини иш билан таъминлашда катта омил бўлиб хизмат қилади.

Қуёнларнинг вазн ўсиши асосий биологик омиллардан бири ҳисобланиб, бу кўрсаткични ўрганиш зоотехния фанида муҳим ва асоси ҳисобланади. Озиқлантириш структурасидан ва физиологик ҳолатидан келиб чиққан ҳолда назорат гуруҳи қуёнларига ҳамда тажриба гуруҳи қуёнларига озиқлантириш рационини ишлаб чиқилди.

Тажриба куёнларининг озиқлантириш рациона таркиби куёнларнинг тинч ва бўғозлик даврида беда пичани 40% , маккажўхори ва арпа донлари 20%, буғдой дони 7%, соя шроти 10%, гўшт-суяк уни 2%, премикс 1% ташкил қилган ҳолда, куёнларнинг сут эмизиш даврида ҳамда ёш ўсувчи куёнлар учун беда пичани 25%, маккажўхори дони 27%, арпа дони 25%, буғдой дони 5%, соя шроти 13%, гўшт-суяк уни 4%, премикс миқдори эса 1% ташкил этган ҳолда тўла қийматли рацион тузилди ва тажриба гуруҳидаги куёнларни озиқлантирди. Назорат гуруҳи куёнлари эса хўжаликда қабул қилинган мавжуд озуқалардан тузилган рацион асосида яъни куёнларнинг тинч, бўғозлик даврларида беда пичани 50%, маккажўхори, арпа донлари 25% ни ташкил қилган бўлса, сут эмизиш даврида ва ёш куёнчаларнинг ўстириш даврларида ҳам бир хил бўлади.

Тажриба гуруҳидаги куёнларни рацион структураси, %

Озуқа турлари	даврлар			
	Тинч	Бўғозлик	Лактация	Ёш ўсувчи
Беда уни	40	40	25	25
Маккажўхори дони	20	20	27	27
Арпа дони	20	20	25	25
Буғдой дони	7	7	5	5
Соя шроти	10	10	13	13
Гўшт-суяк уни	2	2	4	4
Премикс	1	1	1	1
Жами:	100	100	100	100

Назорат гуруҳидаги куёнларни рацион структураси, %

Озуқа турлари	даврлар			
	Тинч	Бўғозлик	Лактация	Ёш ўсувчи
Беда уни	50	50	50	50
Маккажўхори дони	25	25	25	25
Арпра дони	25	25	25	25
Жами:	100	100	100	100

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики 150 кунлик ўстириш даврида тажриба гуруҳи куёнлари назорат гуруҳига нисбатан 2,28 кг кам гранула шаклидаги озуқа сарфлаган, куруқ модда ҳисобига 1,84 кг, клетчатка миқдори 1,37 кг тўғри келган. Хазмланувчи протеин 0,78 кг ва хом ёғ 0,02 кг ортиқча сарф қилгани кузатилган.

1 кг тирик вазн ўстиришга тажриба гуруҳидаги куёнлар 4,21 кг озуқа бирлиги, ёки назорат гуруҳига нисбатан 24,7% кам сарфланган.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, куёнларни жадал тўла қийматли рацион асосида боқиш озуқа сарфини камайтириши ва маҳсулот таннарҳини пасайишига ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Икромов Т. Ўзбекистонда куёнчиликнинг ривожланиши.-Т.:Фан,1983
2. Манина И.С, Леонтюк.С.Б. Как разводить кроликов.-М.Колос.1984
3. Манина И.С, Кроликовод.- М.Колос.2000
4. Сысоев.Б.С, Александров В.Н- Кролиководство.М-1985
5. Тинаев.Н.Н-Продукция кролиководства-М.Колос.1988

TA'LIM SOHASIDA FIZIKANING SAN'AT BILAN ALOQALARI

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department , senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Turdiboyev Xurshid

Toshkent davlat texnika universiteti

E-mail: Turdiboyev Xurshid@gmail.uz

ANATATSIYA

Aristotelizm tizimida bilimlar uch turga bo'linadi: insoniyat manfaati uchun natija berish vositasi bo'lgan mahsuldor bilim, xulq-atvorga yo'naltiruvchi amaliy bilim va hech qanday maqsadda vosita sifatida foydalana olmaydigan nazariy bilim. Ushbu turdagi ma'lumotlar odatda bir-biri bilan bog'liq bo'lmagan va mustaqil axborot sohalari sifatida ko'riladi. Ushbu maqolada bu tushuncha to'g'ri emasligi ta'kidlanadi va nazariy bilimlar va mahsuldor bilimlar o'rtasidagi bog'liqlik qonuniyatini ochib berish orqali tilga olingan bilim sohalari o'rtasidagi munosabatni tushuntirishga harakat qilinadi.

Kalit so'zlar: *Aristotel, san'at, texnika, nazariy fan, fizika*

KIRISH

Aristotel Metafizikaning I kitobini inson tabiatan bilish istagi borligidan boshlaydi. Bu iborada sabab bo'lmasa-da, belgisi bor: Ilm manbai bo'lgan sezgilarning qo'llanishi kishilarga zavq bag'ishlaydi. Keyin Aristotel bilim darajalarini ierarxik tarzda tushuntirishga kirishadi: pastki qismida sezgi idrok (aisthêton), uning ustidagi

takroriy idroklarni eslash (mnêmê), xotirada to‘planish natijasida hosil bo‘lgan tajriba (empeiria), bilim bilan shakllangan san’at (tekhnê) sabab tajribaga qo‘shiladi va pastki qismida esa metafizika, birinchi tamoyillar va sabablar haqidagi sof bilim bor. Ammo metafizika faqat birinchi tamoyillar va sabablar bilan bog‘liq emas; Bu, shuningdek, mavjudlikni harakatchan yoki tirik bo‘lish nuqtai nazaridan emas, balki o‘zi bo‘lish nuqtai nazaridan tekshiradigan fandır. Biroq, aqlli o‘lik yoki o‘lmas mavjudotlar (samoviy sferalar) emas, balki eshitilmaydi, balki faqat o‘ylanadigan (noeta) va abadiy haqiqiy mavjudotlar (sof shakllar), mavjud bo‘lmaslik mumkin emas, ya’ni Xudo, umumiy shakl (umumiy shakl mumkin emas). borliqdan uzilsin.) insondagi samoviy aqllarni va intuitiv aqlni (nous) tekshiradi.

San’at nazariyasida fizikaning o‘rni

Tabiiy mavjudotlar har doim harakatchan, chunki ular moddiydir, lekin fizika bu ob’ektlarni imkoniyat toifasida emas, balki zarurat toifasida tekshiradi. Aks holda bo‘lishi mumkin bo‘lgan narsa kerak emas: fizika bilan shug‘ullanadigan hodisalar bu majburiy ravishda sodir bo‘ladigan hodisalardir. Aks holda bo‘lishi mumkin bo‘lgan (kontingent) hodisalar fizika bilan bog‘liq san’at bilan bog‘liq. Shuning uchun, san’at - bu sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan yoki bo‘lmagan narsalardan biri qanday sodir bo‘lganligini bilishdir. Mavjudligi zarur emas, lekin mumkin bo‘lgan bu mahsulotlarning printsiplari o‘sha ob’ektda emas, balki uni ishlab chiqaruvchi rassomda yotadi. Mavjudligi zarur bo‘lgan ob’ektlarda printsiplari yoki maqsad o‘sha ob’ektga xosdir. Biroq, tasodifni majburiy bo‘lmagan tabiat hodisasi bilan aralashtirib yubormaslik kerak, chunki tasodif hech qanday fanning predmeti emas. Binobarin, uning harakat tamoyili (shakli) fizika bo‘lib, uning ichida mavjud bo‘lgan borliq va faktlar haqidagi universal va zaruriy bilim, harakat tamoyili esa o‘zidan tashqarida mavjud bo‘lgan shartli fakt va borliqlarni bilishdir (san’at). Masalan, "Shakl, albatta, uning entelexiyasiga yo‘naltirilgan." "Agar biror joyda moddiylik mavjud bo‘lsa, u erda albatta shakllanish va halokat bo‘ladi." Bu kabi takliflar mutlaqo to‘g‘ri. Boshqa tomondan, tosh va temirning uyga aylanish imkoniyati bo‘lgani kabi, hech qanday

davo u tegishli bo'lgan kasallikni davolamaydi, balki uni davolaydi. Aristotel "Nikomaxey etikasi" asarida buni quyidagi jumlar bilan izohlaydi:

"San'at mavzusi har doim ijoddir va o'zini san'atga berish - bu mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan yoki bo'lmashligi mumkin bo'lgan, lekin mavjudlik tamoyillari rassomda emas, balki rassomda mavjud bo'lgan narsalardan birini mavjud bo'lish yo'li haqida o'ylashdir. yaratilgan narsa. "San'at haqiqatda mavjud bo'lgan yoki mavjud bo'lmagan narsalarga taalluqli emasligi sababli, printsiplari o'zlarida bo'lgan tabiiy mavjudotlarga taalluqli emas".

Matematika san'ati

Tibbiyot san'ati matematik san'at emas va to'g'ridan-to'g'ri fizika fanlari tomonidan taqdim etilgan nazariy komponent va tajriba bilan ta'minlangan amaliy komponentdan iborat. Boshqacha qilib aytganda, tibbiyot san'ati bog'liq bo'lgan fan fizikadir. Ammo Aristotel chizig'i ba'zi san'atlarni matematik deb tavsiflaydi; Chunki bu san'atlar real narsalar bilan shug'ullanuvchi fizika bilan mavhum narsalar bilan shug'ullanuvchi matematika o'rtasida bo'lib, bular optika, mexanika, astronomiya va musiqadir. Jismoniy ob'ektlarda matematika bilan shug'ullanadigan sirtlar, hajmlar, chiziqlar va nuqtalar mavjud, ammo matematika bu fazilatlarni jismoniy ob'ektlarning chegaralari sifatida tekshirmaydi.

Matematika bu xususiyatlarni jismoniy ob'ektlar va harakatdan mavhumlash orqali o'rganadi. Boshqa tomondan, matematika san'ati matematik ob'ektlarni matematik jihatdan emas, balki jismoniy jihatdan tekshiradi. Arastu matematika san'ati bo'lgan optika matematik ma'noda emas, balki fizik ma'noda matematik chiziqlar ustida ishlaydi, deb ta'kidlaydi. Aristotel "Ikkinchi Analitika"da fanning ierarxik tasnifini qiladi: Quyi darajadagi san'at empirik faktlarni taqdim etadi; Bular optika, mexanika, musiqa va yulduzlarni tomosha qilish san'atlaridir. Yuqori qatlamdagi san'at - geometriya, qattiq jismlar geometriyasi, arifmetika va astronomiya; Ular o'z ob'ektlarini matematik isbotlash orqali tushuntiradilar.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan xulosalarning to'g'riligini tekshirish uchun quyidagi savolni berish mumkin: Salomatlik nima? Javob qanday bo'lishidan qat'iy nazar, erishilgan salomatlik ta'rifiga nima qonuniylik beradi? Aristotelizm tizimida salomatlik inson tanasidagi to'rt element, ya'ni issiqlik, sovuq, namlik va quruqlikning muvozanati deb ta'riflanadi. Xo'sh, Arastu bu ta'rifga tajriba orqali erishdimi? Tanglikni kuchaytirish uchun O'rta er dengizi havzasidan tashqariga chiqib, klassik hind tibbiyotida salomatlik ta'rifi haqida so'rash mumkin. Ma'lumki, klassik hind tibbiyotida salomatlik etti chakraning ochiqligi sifatida belgilanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

STUDYING PHYSICS USING A COMPUTER

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department, senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Turdiboyev Khurshid

Tashkent State Technical University

E-mail : TurdiboyevXurshid@gmail.uz

ANNOTATION

Rapidly developing science and technology has made it possible to use new tools, equipment and facilities in the field of education and personnel training. Among these, computers are undoubtedly the most prominent. Research shows that this new technology has a positive effect on attracting students' attention, facilitating learning and increasing their motivation. However, due to insufficient programs in the field, there is a huge gap in the application of these technological capabilities in our country.

Keywords: *Computer-assisted education, Simulation programs, Interactive screen experiments, Physics education*

Enter

When we look at the teaching methods used in secondary education, we see that "teacher-centered", "blackboard" education still dominates. This method is a "one-way" learning style that is usually guided and directed by the teacher. However, one of the general goals of education is to teach students "what and how to learn." In other words, it is "teaching how to learn". Because our era requires "lifelong learning". Even when we enter the business environment after our educational life, it becomes

increasingly important to update our knowledge and add new ones. In addition, for successful education, it is necessary not only to "hear", "read", but also to "understand", "understand" and "apply". In Western countries, in the 60s, a new teaching method began to attract attention: the use of technological tools and equipment in education. From a didactic point of view, this phrase covers all technical course materials that a teacher can use in a lesson. These are; There may be an overhead projector, lecture films, television, internet and computer.

The role of educational technologies in education

According to Kerres; Some of the functions of these technological opportunities from the teacher's perspective can be listed as follows:

- Support the teacher in the presentation of information in the classroom
- Use in course preparation to increase success in courses taught by the traditional demonstration method.
- Support problem solving and improve information continuity.
- In addition, the technologies used are not only suitable for supporting the process of teaching new information, but also for drawing students' attention to the lesson, increasing their interest and passion for the subjects being taught. Thus, the classes attract students with different interests and abilities. Research has shown that the use of technology in education and training radically accelerates and facilitates learning.

Learning by doing

in Computer Education; The interaction between the studied subject and the student is achieved by giving the computer user (student) the opportunity to intervene in the educational process and direct the learning process. According to Issing, there can be interaction between computer and reader only if the following conditions are met:

- A student must first be a creator. In this way, he can organize the content he needs to learn and create it independently.

- The computer program must be dynamic and able to respond to the actions of the learner.
- During the learning process, the student should control his knowledge.
- The program should guide the reader when necessary in using the program.

In the classical teaching methods, changes occur mainly in the cognitive and affective spheres, while in practical learning, as a result of the active participation of the student in the educational process, active changes are also observed in the psychomotor sphere. Two points highlight the importance of interactive learning: First, interactive learning plays an important role in "individualized learning" by selecting the information to be learned and personalizing the learning process. . This new role helps the learner develop self-confidence and personal responsibility. Interaction also increases "interest and motivation to learn."

Simulation programs

Various intervention options in simulation programs, such as the ability of the user to provide different starting values in an experiment in a computer environment, allow students to "learn by discovery", one of the different learning methods. In simulation programs, the student consciously plays an active role. Simulation programs are usually used to simulate experiences in everyday life that cannot be implemented for various reasons (for example, they are too fast or too slow, too expensive). They are preferred, for example, when evaluating data collected in experiments and making them more understandable (for example, graphically).

Summary

Commonly used as technological tools and equipment in education and training, the most important features of computer software can be easily used anywhere, anytime, without much time, and they are often based on interactive interaction. Because these programs are recorded on CDs or floppy disks, they can be performed and repeated in a quieter environment, both in the classroom at school and at home. In

this way, the spread of the educational environment outside the school is increasing. However, despite all the mentioned advantages, it is another fact that these technological tools are not used enough in secondary educational institutions. One of the most important reasons for this is the lack of programs that include field subjects.

USED LITERATURE

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

FIZIKA FANINI O‘RGANISHNING YUQORI DARAJADAGI STRATEGIYALAR

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department , senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Turdiboyev Xurshid

Toshkent davlat texnika universiteti

E-mail: Turdiboyev Xurshid@gmail.uz

ANNOTATSIYA

Fizika fanda juda muhim o‘rin tutadi. Shuning uchun fizika ta‘limi ehtiyotkorlik bilan va samarali amalga oshirilishi kerak. Tadqiqotlar bir necha bor ko‘rsatganidek, klassik o‘qitish modellari fizika ta‘limida shunchalik samarasiz bo‘lib, o‘quv jarayoni oxiridagi daromad deyarli ahamiyatsiz. Shuning uchun fizika ta‘limi samarali va tabiiy ekanligi isbotlangan faol o‘rganish modellariga asoslangan bo‘lishi kerak.

Kalit so‘zlar: Fizika, Fizika ta‘limi, Faol o‘rganish.

Kirish

O‘tgan asrda fizikada uchta yirik inqilob sodir bo‘ldi va bu inqiloblar eski paradigmalarni yo‘q qildi. Bugungi kunda fizikaning eng ko‘p o‘rganilayotgan sohalari kvant fizikasi, nisbiylik fizikasi va xaos fizikasidir. Shunga qaramay, fizikadagi bu yutuqlar haligacha darsliklarda aks ettirilmagan. Talabalar hali ham klassik fizikadan o‘qitiladi; Biz mexanika, elektr va termodinamikadan dars beramiz. O‘quvchilar darsliklardan o‘rganadigan fizika bilan hozirgi texnologiya asosidagi fizika o‘rtasida muhim farqlar mavjud. Bu holat, ya‘ni o‘quv dasturining eskirganligi fizika ta‘limidagi

asosiy muammolardan biridir. Lekin bu yerda biz muhimroq deb topayotgan muammo va uning yechimlarini muhokama qilamiz: fizika ta'limida klassik o'qitish usuli juda samarasiz.

Klassik o'qitish usulining kamchiliklari

Klassik o'qitish usulida o'qituvchi faol, o'quvchi esa yarim passiv yoki butunlay passivdir. Agar o'qituvchini uzatuvchi, o'quvchini qabul qiluvchi, darsni esa xabar deb hisoblasak, o'quv muhitidagi xabarning katta qismi qabul qiluvchi tomonidan o'zlashtirilmaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, klassik o'qitish usuli talabalarning ko'pchiligini etarli darajada tushunishni ta'minlay olmaydi. Alan Van Heuvelen (Van Heuvelen, 1991a) o'zi olib borgan tadqiqotida hozirgi vaziyatni juda yaxshi umumlashtiradi: "Tarixda biz klassik ta'lim bilan tarbiyalanganmiz. metodi. Biz talabalarga koinotni qo'llab-quvvatlovchi fizikani o'rgatgan edik." "Biz qoidalarni va bu qoidalardan muammolarni hal qilishda qanday foydalanishni o'rgatganmiz. Bu usul bilimlarni uzatishning juda samarali usuli, chunki dars vaqti cheklangan. Biz o'qituvchilar tushunchalarni va texnikasi. Lekin o'quvchilarda bu ustunlik yo'q. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qitishning klassik usuli juda yetarli emas. "Bilimni uzatish samarali, lekin o'quvchining bilimni o'zlashtirishi deyarli sezilmaydi".

Bugungi o'qituvchilarning aksariyati klassik o'qitish usulini qo'llaydigan maktablarda o'qitilgan va ularda bu usulning kasal tomonlari bor. Endi quyida ushbu usulning kamchiliklarini sanab o'tamiz.

- Jismoniy jihatdan odamning diqqatini jamlash vaqti 10-15 daqiqani tashkil qiladi.
- Klassik usulda o'qitiladigan darsni shiddat bilan oqayotgan shiddatli daryoga qiyoslash mumkin. Daryoda turib o'ylashga vaqt yo'q. Biroq, fikrlash harakati sodir bo'lmasa, kiruvchi ma'lumotlarning aksariyati qisqa muddatli xotirada qayd etiladi va o'quvchida chuqur iz qoldirmaydi. Xohlasangiz, hozir o'zimizni sinab ko'raylik.

O'tgan hafta qatnashgan seminar yoki konferentsiyadan nimani eslaganingizni yozing va siz qanchalik kam eslayotganingizni ko'rasiz.

- Aksariyat talabalar darsni qanday kuzatishni ham bilishmaydi. Dars davomida eslatma olish muhim fikrlarni eslab qolishga yordam beradi. Ammo bu erda biz boshqa muammoga duch kelamiz. Aksariyat talabalar notekis qayd qiladilar; tasodifiy kesishgan tenglamalar, noto'g'ri yozilgan tenglamalar, noto'g'ri chizilgan raqamlar va boshqalar. Oqibatda o'quvchilar xatto to'g'ri qayd qila olmaydilar.

- Kurslarning aksariyati darslikda allaqachon mavjud bo'lgan mavzularni qamrab oladi. Ilg'or mavzular va texnikalar uchun hech qachon vaqt yo'q.

- Kurslarning aksariyati juda texnik masalalarga qaratilgan. Masalan, tenglamani chiqarish, integralni hisoblash yoki fizik miqdor haqida taxminiy bashorat qilish. Biroq, nima qilish kerak, jismoniy hodisalarning o'ziga e'tibor qaratish va bu hodisalarni kontseptual asosda tushunishga harakat qilishdir.

OCS yondashuvi (umumiy ko'rinish, fizika misollari)

Ushbu yondashuv Alan Van Heuvelen tomonidan ishlab chiqilgan. Garchi bu yondashuv katta sinflar uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, u kamroq o'quvchilar bo'lgan sinflarda bir xil darajada yaxshi natijalar beradi. Semestrda o'tiladigan mavzular uchta katta qismga bo'lingan. Nyuton fizikasi kabi har bir trek o'quvchilarning muqobil tushunchalarini ochib beruvchi va kontseptsiyalarning mustahkamlanishiga imkon beruvchi sifat ko'rib chiqish davri bilan boshlanadi. Ushbu davrdan keyin mavzular miqdoriy jihatdan tekshiriladi va talabalar muammoni hal qilish usullarini o'rganadilar. Yakuniy bosqichda ko'plab texnika va tushunchalarni birlashtirishni talab qiladigan amaliy tadqiqot o'tkaziladi. Keys tadqiqi o'quvchilarga

turli miqdorlarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi va ularga bilimlarning izchil strukturasi yaratish imkonini beradi.

Xulosa

Fizika, ehtimol, tushunish uchun eng qiyin va universal fandır. Bizning yaqin atrofimizda va koinotning eng chekka burchaklarida sodir bo'layotgan tabiiy hodisalarni faqat fizika fani tufayli tushunish mumkin. Bir tomondan, fizika biz yashayotgan koinotni tushunishga imkon beradi, ikkinchi tomondan, tabiatga taqlid qilish orqali texnologiya ishlab chiqarishga imkon beradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, fizika ta'limi juda muhim o'rin tutadi. Afsuski, klassik o'qitish usullari bilan o'qitiladigan fizika darslari o'quvchilarga tabiatning faoliyati haqida chuqur fikr bildirsa olmaydi. Buni oddiy o'xshatish bilan izohlashimiz mumkin: olmani olaylik. Klassik o'qitish usulida olma har doim tasvirlangan. Olma qizil, sariq, yashil; Daraxtlarda o'sadi, shakli yumaloq, tarkibida vitaminlar ko'p va hokazo. Biroq, talaba olmani qo'lga tutib, tekshirib ko'rmagan, hidlab, tishlab tatib ko'rmagan bo'lsa, unga olmani ta'riflashdan ma'no yo'q. Shu sababli, fizika ta'limida klassik o'qitishning tavsifiy yondashuvidan voz kechish va tegishli faol o'rganish yondashuvini qo'llash kerak. Ko'rinib turibdiki, har qanday vaziyatga mos keladigan faol o'qitish texnikasi mavjud bo'lganligi sababli, o'qituvchilarning imkon qadar tezroq faol o'qitishga o'tishlari asrning talabidir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.

4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

IN THE EDUCATIONAL FIELD OF PHYSICS LEVEL AND POSITION

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department, senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Nurboyev Okhunjon

Navoi State Pedagogical University

E-mail : NurboyevOhunjon@gmail.uz

ANNOTATION

The development of education, which is one of the basic freedoms of every person, is extremely important for the development of the country. Consisting of major fields of science, science consists of evidence-based fields of science that make people's everyday lives easier. Physics is a branch of science that has a place in people's daily life. While the classical learning approach is not useful today, the 5E learning model is seen as a useful model because it involves the learner in the lesson. In this study, an attempt was made to consider the most important situation for physics education within the educational model.

Keywords: *Physics, Education, 5E model*

Enter

Advances in science govern almost all aspects of social life. In the field of science, the developments in physics are very important to achieve the level of modern civilization. the field of science dealing with, in addition to changes in the chemical

structure of matter; the natural structure of man and the appearance of man. The main goals of physics can be listed as follows:

- Revealing and explaining the order in the universe
- To reveal the conditions and rules for the occurrence of events and to target them

The importance of education and training in physics is increasing day by day; For this reason, research in this field has created the need to improve the quality of physics education.

The importance of physics education

The contribution of science and technology based on it is huge. For this reason, the importance of science education is increasing. After the Second World War, there were many changes in science. Russia launched its first satellite into space in 1957, and as a result, other developed countries of the world were also affected and took action at that time. Countries that do not want to be left behind in the race of technology development aim to develop science in order to get ahead in this race.

For this purpose, many different and innovative science curricula were developed in a very short time based on projects developed by scientists. In general, the philosophy of these programs was to give new individuals the identity of a researcher. As a result, the necessary personnel were trained in the industry, which was the golden land of the time, and the country prospered. One of the main goals of science education was to make students scientifically literate. Scientific literacy gives a person the ability to know the essence of science, to know that information in science is based on verifiable evidence, to know how data is collected, to understand basic concepts and theories in science, to be able to distinguish between science.

It can be understood from here that physics affects every area of human life. That is why teaching physics is so important. General tasks of physics education

These goals

- Formation of students' scientific thinking skills,
- To give the student the opportunity to use his own mind,
- Being able to establish a connection between science and technology,

- To be able to understand the importance of the development of society through the means of science and technology,
- Acquire the ability to think both constructively and critically
- Be able to show the results of research, investigation, observation and experiment in words, writing and drawing;
- To be able to use the methods of observation, investigation, experiment and research in achieving scientific results and understanding laws,
- Interest in physics, observing new developments and understanding the importance of new developments.

5 E model

This model is a new system that increases students' interest in research, meets their expectations, and includes skills aimed at acquiring knowledge and understanding through participation. This model involves the learner in all aspects of the activity and causes the learner to create their own understanding.

Thanks to the model, the student focuses on the topic, discovers information easily, categorizes the information received and can easily use it in life practice. Both a constructive approach and research based on psychology, personal experience, the values previously learned and believed by the student affect the process of assimilation of new information. The model consists of five stages. These stages are; These are engagement, learning, explanation, development and evaluation. Many scholars have adapted the 5E model to many studies. In their study, Wilder and Shuttleworth examined the effectiveness of a course taught using the 5E learning model and found that the 5E learning model motivates students and promotes conceptual success. Mainer adapted the study of the electromagnetic spectrum to the steps of the 5E model and watched her students' engagement increase. Orgill and Thomas reinforced each step of using the 5E learning model by providing examples from everyday life, especially in science classes. In addition, Carreno did something very different and

provided environmental education with the SE educational model. Newby tried to teach 2nd graders about the seasons with the 5E learning model and observed an increase in success rates at the end of the instruction.

Summary

School is a very important factor for the development of a person. Science exists primarily to make life easier for nature and, therefore, for people. Physics is a field of science that people use all the time in their daily lives without even realizing it. Since the beginning of education in schools, the education system has been constantly changing. Keeping abreast of developments and technologies is essential for education. Because physics requires specific knowledge in terms of causality and evidence; It is especially important to monitor these changes. In older educational models, when the teacher explained and the student listened; After it was realized that this would not bring success in education, new models were sought. Thus, the model of constructivism appeared. Many scientists have developed this model. The 5E model is one of the most widely used models of constructivism. According to the analysis of the literature, it can be seen that the current education is in the form of classical education models. However, with an evolving and changing curriculum, the 5E model was seen in practice. When research was examined, the 5E model was found to facilitate student learning and increase achievement compared to the classic model. Therefore, it is very important to abandon classical models in education for the level of development and use models similar to 5E, which involve the student in the lesson.

USED LITERATURE

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.

3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

FIZIKA FANINING BO‘LIMLARINING RIVOJLANISHDAGIDAGI ASOSIY AHAMIYATI

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department , senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Nurboyev Oxunjon

Navoiy davlat pedagogika universiteti

E-mail: NurboyevOxunjon@gmail.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqotning maqsadi o‘zimni sevimli mashg‘ulot sifatida qiziqtirgan “Fan falsafasi” kursining asosiy mavzularidan biri bo‘lgan “Falsafa va fizika fanlari metodlari” mavzusidagi tadqiqot va tajribalarimni fan o‘quvchilari bilan bo‘lishishdan iborat. chorak asr davomida fizika talabalariga vaqti-vaqti bilan tanlov kursi sifatida beraman va fizika fanining rivojlanish jarayonida fan o‘quvchilari bilan bo‘lishaman. Faol rol o‘ynaydigan falsafiy va uslubiy fikrlar bilan tanishtirish va bu mavzuda tadqiqot qilmoqchi bo‘lganlarga oydinlik kiriting.

***Kalit so‘zlar:** Fan, falsafa, fizika fanlari, fizika fanlari falsafasi va metodikasi, fan tasnifi, fizika*

Kirish

“Fandagi eng katta besh g‘oya” kitobining tarjima muharriri Akut Gence o‘zining “kirish” maqolasida; Afsuski, mamlakatimizda ilmiy savodxonlik darajasi ancha past... Albatta, bunday bo‘lishini ayniqsa istaydigan doiralar bor. Shuning uchun ham dunyoning 34 davlatini qamrab olgan va natijalari dunyoning eng nufuzli fan

jurnallaridan biri bo‘lgan Science jurnalida chop etilgan so‘rovnoma ko‘ra, fan va evolyutsiyani qamrab olish bo‘yicha oxirgi o‘rinni egalladi. Aksariyat xalqimiz ilmiy tushuntirishdan ko‘ra bema‘nilikni, ilmiy fikrdan dogmatik fikrni afzal ko‘radi. Odamlar, ayniqsa, ilmiy ta‘lim olmagan bo‘lsalar, osonlikcha ilmni soxta ilm bilan chalg‘itib, haqiqiy fandan soxta fanni afzal ko‘radilar. Soxta fan haqiqiy fandan osonroq bo‘lgani uchun u ko‘p o‘ylashni talab qilmaydi va u odamlarning yuzlab yillar davomida umumiy fikrlash shakllariga zid bo‘lgan tushuntirishlarni bermaydi. Biroq haqiqiy fan ming yillik fikr va e‘tiqodlarimizni doimiy savollar, tajribalar va kuzatishlar orqali sinovdan o‘tkazilishi kerak bo‘lgan yangi tushuntirishlar bilan silkitishi mumkin. Fanda hech qanday tushuntirish yakuniy tushuntirish emas. Bitta savol bo‘yicha tadqiqot tugagach, o‘rganilishi kerak bo‘lgan yangi savollar paydo bo‘ladi. Ilmiy uslub doimo yangi savollarni keltirib chiqaradi. Ilmning dogmadan farq qiladigan joyi shu. Dogmaga shubha qilish mumkin emas. Dogmada hech narsa tadqiqot predmeti bo‘la olmaydi va shuning uchun ilmiy usul bilan tekshirib bo‘lmaydi. Ilmiy tushuntirishlar yangi topilmalar asosida doimiy ravishda o‘zgarib turadi. Har doim tabiiy hodisa uchun yaxshiroq, yanada izchil tushuntirish bo‘ladi. Biz buni fizika fanining rivojlanish jarayonida juda yaxshi ko‘ramiz.

Ba‘zi asosiy ilmiy tushunchalarning ta‘riflari

Falsafa nima?

Meydan Laroussda falsafaga quyidagicha ta‘rif berilgan: borliq va predmetlar tamoyillari, insonning olamdagi o‘rni, Xudo, tarix va umuman, metafizikaning barcha asosiy muammolari haqidagi qarashlar yig‘indisi. Fanning asosiy tamoyillarini ochib berishga qaratilgan fikrlash tizimi (Fan falsafasi, Tarix falsafasi va boshqalar). Faylasufning ta‘limoti va tizimi, maktab, davr (Aristotel falsafasi, nemis falsafasi, antik davr falsafasi, ekzistensial falsafa va boshqalar). Ba‘zilarning fikricha, falsafa – “har kimning o‘z falsafasi bor” degan tushunchaga asoslanib, dunyo va hayotni ko‘rish, anglash va talqin qilish, xulq-atvoriga yo‘l ko‘rsatuvchi va qo‘llab-quvvatlovchi vositadir.

Fan nima?

Fan tarixiy evolyutsiya davomida turli ma'nolarda qo'llanilgan tushunchadir. Umuman olganda, qadimgi odamlar retsept nazariyasini "fan" deb atashgan. Hozirgi kunda ilm-fan tushunchasi sezilarli darajada o'zgarganini ko'ramiz. Masalan, fan faylasuflari fan doirasiga nimalar kiradi va nimalar kirmaydi degan mezonlarni ishlab chiqdilar. Prof. Feiglga ko'ra, bu mezonlar quyidagilar bo'lishi kerak:

- (i) ular bir-biriga nisbatan sub'ektiv ravishda tekshirilishi kerak;
- (ii) ishonchli bo'lishi kerak,
- (iii) Bu aniq va aniq bo'lishi kerak,
- (iv) tizimli xarakterga ega bo'lishi kerak,
- (v) u har tomonlama bo'lishi kerak,

Ushbu mezonlardan kelib chiqqan holda, fanni qanday aniqlash mumkin?

Ensiklopedik lug'atda berilgan ta'rifga ko'ra, fan "qonuniy va eksperimental usullar bilan tasdiqlangan ma'lum toifadagi faktlar, mavzular yoki hodisalarga oid bilimlarni birlashtirgan izchil yaxlitlik". Matematik faylasuf Genri Puankarening so'zlariga ko'ra, fan "qurilish bloklari faktlar bo'lgan binoga o'xshaydi; bu binoda ko'plab xonalar mavjud bo'lib, ularning har biri fan sohasini ifodalaydi. Bir marta A. Eynshteyn aytgan edi; Fan shunchaki bir-biriga bog'liq bo'lmagan faktlar katalogi, qonunlar to'plami emas. Fano'zining erkin fikr va tushunchalari bilan inson aqli tomonidan yaratilgan eng buyuk asardir. Jismoniy tushunchalar haqiqatni ochib berishga harakat qiladi va keng idrok etilgan taassurotlar va bu faktlar o'rtasida bog'liqlikni o'rnatadi. Mantiqiy tuzilmamizning adolatliligi faqat nazariyalarimiz bu munosabatni qanday va qay tarzda amalga oshirishiga bog'liq." Ko'pgina fan faylasuflarining fikricha, fanning sevimli ta'rifi quyidagicha; Fan eksperimental kuzatishlardan mantiqiy ma'nolar chiqarib haqiqatga erishmoqda. Biroq, fanga to'liq ta'rif berib bo'lmaydi, deganlar ham bor. Ularning fikricha, har bir ta'rif fanning faqat bir tomonini ochib berishi mumkin. Fan faylasuflari hali fanning to'liq ta'rifi bo'yicha bir fikrga kelmagan ko'rinadi. Ular o'rtasida fanni tasniflash borasida yakdil fikr yo'q.

Fan falsafasi nima?

Bu 19-asrda paydo bo'lgan falsafiy oqimdir. Bu asrda fizika fanlaridagi taraqqiyot faylasuflar uchun juda keng ufqlar ochdi. Texnik ixtirolarning ko'pligi mantiqiy tahlillarning ko'pligi bilan birga keladi. Yangi fan asosida yangi falsafa quriladi. Bu yangi falsafa ilmiy izlanishlarning qo'shimcha mahsuli sifatida boshlanib, pozitivizm bilan birga rivojlandi. Ushbu falsafa fikrni yanada izchillik bilan ta'minlash, uni moddiy yoki konkret voqelikka yaqinlashtirish va shu bilan birga unga inklyuziv istiqbolni ochishga qaratilgan. Xulosa qilib aytganda, fan falsafasi yoki pozitivistik falsafaning asosiy maqsadi tabiiy hodisalarning turli sohalari bo'yicha olingan ma'lumotlarni izchil ta'limot doirasida qayta ishlashdir.

Zamonaviy fan, falsafa, texnika va boshqa ko'plab fan sohaslarining rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan Fizika fani nima?

Tabiat haqidagi eng asosiy fan bo'lgan fizika inson tomonidan tabiiy ravishda uchraydigan va idrok qilinadigan olamning asosiy tamoyillari, xossalari, qanday ishlashi, jonsiz jismlar, ular o'rtasidagi o'zaro ta'sir va hodisalarni o'rganuvchi, o'rganuvchi va tadqiq qiluvchi fan sohaslaridan iborat. laboratoriya, tajriba va nazariya orqali. U bir butundir. Elektronlar va kvarklar kabi materiyaning tuzilishini tashkil etuvchi eng asosiy zarrachalardan tortib, koinotdagi yulduzlar va galaktikalarning xatti-harakatlarigacha bo'lgan barcha hodisalarni qamrab olgan keng maydon fizika doirasiga kiradi.

Dekart ta'kidlaydiki, axloq eng oliy fandir, chunki u boshqa bilimlarni bilishni talab qiladi. U falsafani metafizika va fizikaning eng mukammal ifodasi deb biladi, "Barcha jismoniy asoslarni belgilovchi Xudodir", deydi va uning fikricha, Xudoni bilish boshqa barcha bilimlarning zaruriy shartidir. Uslubiy bo'lgan va "Men o'ylayman, demak men borman" degan va o'z isbotlarining aniqligi va ravshanligi tufayli matematikaga ustunlik beradigan Dekart metafizikani qayta tiklamoqchi va "Xudo bor" degan mulohazaning ravshanligini isbotlamoqchi. mulohazalar $2+2=4$. Leybnits (1646-1716) ko'plab noto'g'ri tushunchalar muallifi. Dekartning

o'zining manbasi sifatida ko'rgan ravshanlik tamoyiliga qarama-qarshi bo'lib, u sababiylik tamoyilini taklif qilgan va uni "hech narsa" deb salbiy ifodalagan. sababsiz mavjud" va "hamma narsaning sababi bor" kabi ijobiy. U umumiy fan va umuminsoniy xususiyatni orzu qilgan.

Zamonaviy fizika fanlarida falsafa va qabul qilish usullari:

Bu bo'limda men olim qanday ishlashi va qanday strategiyalardan foydalanishi, fizika fanlari metodlari va falsafasidan foydalangan holda tabiat qonunlarini yaxshiroq tushunishga harakat qilishi kerakligi haqida batafsil ma'lumot berishga harakat qilaman. Tabiat qonunlarini yaxshiroq tushunish uchun olim qanday ishlaydi? Bu savolga javob berish uchun ilm-fanni hozirgi darajaga olib chiqish uchun o'tmishda qanday ish usullariga amal qilganliklariga e'tibor qaratishning o'zi kifoya. Bu buyuk olimlarning ish uslublaridan ko'p narsani o'rganishimiz mumkin. Biz ularning tajribalaridan foydalanishimiz mumkin. Chunki o'tmishda olimlarni qiziqtirgan muammolar bilan bugun biz hal qilmoqchi bo'lgan muammolar o'rtasida umumiy jihatlar ko'p.

Fizika fanida ishlovchi nazariyotchi olimlar tomonidan qo'llanilgan usullarni ikkiga bo'lish mumkin:

1-eksperimental usul,

2-Matematik usul,

Eksperimental usulni qo'llagan nazariyotchi olimlar o'z tadqiqotlarida eksperimental ma'lumotlardan foydalanadilar. Shuning uchun ham ular tajriba o'tkazuvchilar bilan doimiy aloqada bo'lib, olingan natijalarni doimiy nazorat qilib boradilar.

Xulosa

Jismoniy tizimlarni o'rganishda qo'llaniladigan strategiya va tadqiqot usullarining barcha bu xarakterli xususiyatlari inson ongining eng kuchli ixtirolaridan biridir. Uning mevalari insoniyatning turmush tarzini, tafakkurini, odatlarini,

falsafasini, olamni idrok etishini va fanga bo'lgan qarashlarini butunlay o'zgartirib yubordi. Uzoq vaqt davomida fizika fanlarining uslub va strategiyasidan foydalanish fanning barcha sohalariga tarqaldi. Haqiqatan ham, psixologiya, iqtisod va sotsiologiya kabi ba'zi sohalar ma'lum darajada ilmiy strategiyadan foydalanganlari uchun ular "ilmiy" deb ta'riflanadi. Har bir narsaga qaramay, strategiya fizikada eng muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Bu, ayniqsa, mos keladi, chunki bu fizikani haqiqatan ham qiziqtiradigan nisbatan oddiy tizimlardir. Xulosa qilib aytganda, fizikani eng oddiy fan deb aytishimiz mumkin, chunki u eng oddiy tizimlar bilan shug'ullanadi. Shuning uchun fizika boshqa barcha tabiiy va muhandislik fanlarining asosini tashkil qiladi. Fizika bizga dunyo va koinot haqida bilganlarimizni, odamlar qanday qilib bugungi kunda bilganlarini va yangi kashfiyotlar sari qanday harakat qilishlarini o'rgatadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

RELATIONSHIPS BETWEEN THE DIRECTIONS OF FINANCE AND PHYSICAL SCIENCE

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department, senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Nurboyev Okhunjon

Navoi State Pedagogical University

E-mail : NurboyevOhunjon@gmail.uz

ANNOTATION

If we recognize that the foundations of modern economics were laid by Adam Smith's famous work "Wealth of Nations", we see that economics has interacted with other disciplines for almost two and a half centuries. Among these disciplines, the place of physics is undoubtedly several steps ahead of others. In the course of this interaction, economic theory was also influenced by paradigm shifts in physics and developed in a continuous evolution. By the end of the twentieth century, the concept of econophysics appeared, as statistical physics was mainly used by various scientists to understand economic phenomena.

Key words: *Econophysics, Economy, Financial economy, Physics*

Enter

Economics has undergone many changes and developments in the two and a half centuries since it laid its modern foundation with Adam Smith's famous work The Wealth of Nations (1776). During these paradigm shifts, debates and compromises, the relations of economics, a social science, with other sciences also changed, and in some

periods it had more active relations with other social sciences, and at the same time, there were such times. his interaction with the physical sciences was high. The interaction of economics and physical science is probably one of the most decisive factors in the process of economics becoming or developing into a science.

Economics and physics

If the 18th century is accepted as the century in which the foundations of economics were created, it can be said that the interaction of these two sciences began in this century. In Adam Smith's laws of supply and demand, one can see traces of Newton's laws of motion, especially the third law that every action produces a reaction. Early economists tried to see the economic system as a mechanical system and to justify their analysis in the same way as physicists or engineers. Arguably, the only difference is that in science, experiments form the basis of theories, while in economics, observations serve the same function. At the end of the 19th century, inspired by some ideas of physicists Francis Edgeworth and Alfred Marshall, the economy came to equilibrium, just as Clerk Maxwell and Ludwig Boltzmann proposed for gases.

Criticisms and implications of the new physics

It seems that throughout the historical process, economists have generally imitated the scientific power of physics in the natural sciences, but have not wanted to follow the changes that physics has undergone in the 20th century. It can be said that since the beginning of the 20th century, there have been paradigm changes in physics as well as in other natural sciences. The work of Einstein and others, the theory of relativity, and the birth of quantum physics brought many innovations. Established theories in natural sciences such as physics and later chemistry and biology were challenged. The economy was less affected by this change compared to previous experiences. Theoretically coherent and elegant mathematical models were insufficient to explain the facts because of the limited assumptions on which they were based. While the

natural sciences have focused on disequilibrium, economists have continued to analyze equilibrium in which a perfectly informed, rational, and impartial homo economicus occurs, and dynamic behavior is exogenous. One of the important examples of this is the general equilibrium paradigm. The concepts of uncertainty and complexity have become important. The approaches of physicists and economists to the analysis of these concepts differ sharply. Today's economic approach ignores uncertainty and attempts to fill this gap with concepts of risk and expected return. The quantum revolution in physics ended the deterministic approach brought about by Newton's classical understanding. An example of this is Heisenberg, who in 1927 suggested that the position and velocity of a particle cannot be determined simultaneously. While physics embraces uncertainty, especially at the micro level, the search for certainty in economics has continued.

A new approach in economics

The field of econophysics is a field that arose as an attempt to explain some issues in economics, particularly in finance, mainly with the help of statistical physics. Although some schools have emerged in this field since its founding, the most influential among them is undoubtedly the Boston School. Of course, this concept is due to the fact that the physicist Eugene Stanley, who presented this concept at a conference in Calcutta in 1995, is in the physics department of this university. Although it is still a new field of science, statistical physics, especially its efforts to explain financial phenomena, is attracting more and more attention of physicists every day. So what motivates physicists to study the social sciences? Physics is concrete and specific and derives its predictive power from certain universal truths; However, the question arises whether such truths exist in the social sciences. Given the complex world of humanity, is there any information that could explain this? A pioneering paper on this topic was written by Majorana. This article establishes the relationship between statistics in the physical and social sciences and focuses on the similarities. At first, it was noted that two very different disciplines have important similarities. One of the

most important similarities is that both disciplines look at things from different perspectives.

Nowadays, since computers have the ability to process large amounts of data and simulate stochastic processes, there is no need to strive for simplicity, no matter how complex it is. Economic systems are complex systems that interact with each other and contain large amounts of numerical data (most of which have never been verified). The study of the statistical properties of these data has attracted the attention of scientists for a long time. The variance of the distribution of financial time series was first revealed by the mathematician Mandelbrot. It has been observed that stock market index returns do not follow a normal distribution (Gaussian) but exhibit fat tail behavior. However, stylized effects such as volatility clustering and leverage effects have also been observed in various studies. Due to the inability of economic theory to explain empirically observed non-Gaussian distributions, the approach of econophysics came to the fore. Distributional properties of financial time series are still one of the main topics of econophysics. According to Richards, one of the greatest contributions of econophysics to the literature was to show that financial time series have fractal properties.

Summary

Since the 18th century, economics has developed in collaboration with many other sciences and has taken its current form. Among the sciences with which it cooperates, the place of physics is clearly different from others. Economics based on 18th century physics and laws of motion changed with the rise of quantum physics in the 20th century. Along with physicists, economists also contributed to this change. In particular, criticisms of neoclassical economics contributed greatly to the development of economics. With this development came different views in economics. The most important of them is financial economics, which uses quantum physics without deviating from the basic principles of economics, and econophysics, which uses similar

methods, but puts forward the idea that all foundations should be created with knowledge obtained through experiments.

USED LITERATURE

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

KONCHILIK SANOATIDA QO‘LLANILADIGAN FIZIK JARAYONLARNING INSON VA ATROF MUHITGA TA’SIRI

Jurakulov Sanjar Zafarjon og‘li

Asian International University,

"General technical sciences" department , senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Hamidov Egamberdi

Toshkent moliya universiteti

E-mail: Hamidov Egamberdi@gmail.uz

ANNOTATSIYA

Maqolada konchilik sanoatining inson va atrof muhitga ta’siri, tabiatning ifloslanishi, atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy boyliklardan foydalanishning salbiy oqibatlarini ko‘rib chiqadi.

Foydali qazilmalardan oqilona foydalanish, ularni qazib olish va qayta ishlash jarayonlari, uranni qazib olish usullari muhim ahamiyatga ega. Insoniyat paydo bo‘lgandan buyon yer qobig‘ida barcha tabiiy boyliklaridan o‘z ehtiyoji uchun beminnat foydalanib kelmoqda. Buning uchun million tonnadan ortiq tabiiy yer landshaftlari o‘zlashtirilgan.

Kirish.

Insonlarning tabiatga yetkazgan salbiy ta’siri ayniqsa fan-texnika inqilobi davrida avj oldi.

Turli xildagi korxonalar va zavodlar tashkil etilishi bilan foydali qazilma boyliklari kon korxonalari 3,8 mlyard tona kul va changni atmosferaga chiqindi sifatida chiqarib yubormoqda. Shu chang tarkibida 1,9 mlyard mishyak 1,2 mlyard tona zaharli surma

sink , 68 mln tonna rux , 4 mln tonna qo‘rg‘oshin , kedmiy 20-22 ming tonna , nikel 50 ming tonna , ftor 4 ming tonna , fosfor (R_2O_3) 35 mln tonna , smob 15-48 ming tonna pestisidlar 3,2 mln tonna bir qancha zaharli moddalar atrof muhitga tarqalmoqda.

Bu esa o‘z navbatida ekologiyamiz va insonlar salomatligiga salbiy ta‘sirini o‘tkazmay qolmayapti. Xar yili sayyoramiz miqyosida 130 mlyard tonna ruda qazib olinadi. Xozirgi kunga kelib quruqlikda o‘zlashtirilgan yerlarning 9-12% qishloq xo‘jaligi ,22-25% yaylovlar ,2-3% yo‘llar ,1% qismi esa kon qazilma boyliklari xissasiga to‘g‘ri keladi. Bu esa xar-bir kvadrat kilometrdan 17-24 tonna chiqindi mahsulotlari chiqadi deganidir. Bugungi kunga kelib insoniyat 3 xil sababga kura yer yuzidan qirilib ketishi mumkin; 1) yadroviy 2)ekalogik 3)manaviy xalokatlar tufayli.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Uran qazib olish sanoati faoliyati birinchi navbatda korxonalar ishchilariga (konchilar, uskunalari operatorlari va boshqalar), ikkinchidan, atrofdagi aholi punktlari va tabiat aholisiga ta‘sir qiladi.

U quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ma‘dan suvlarining uran va boshqa radionuklidlar bilan ifloslanishi;
- chiqindi suvlarni er osti suvlariga to‘kish;
- ifloslangan joylardan radionuklidlarni yomg‘ir bilan yuvish va ularning atrof - muhitga tarqalishi;
- minalardan, chiqindi jinslar chiqindilari va chiqindilaridan radon olish;
- radionuklidlarni qoldiqlardan yuvish, keyinchalik tabiiy suvlarga quyish;

- shamol va suv bilan zaharli moddalarni tarqatish bilan chiqindilar tizimlarining eroziyasi;

- Yer osti va er usti suvlarining zaharli radioaktiv bo‘lmagan moddalar bilan ifloslanishi, masalan, rudalarni qayta ishlashda ishlatiladigan og‘ir metallar va reaktivlar.

Uraning ifloslanishini izlovchi $^{234}\text{U} / ^{238}\text{U}$ izotopik nisbati bo‘lishi mumkin, bu rudalarda va ma‘dan qoldiqlarida muvozanat qiymatiga yaqin, er usti er osti suvlarida esa uning qiymatidan sezilarli darajada oshadi.

Uran rudalarini qazib olish va qayta ishlashning an‘anaviy usullarida havoni ifloslantiruvchi asosiy moddalar:

- qazib olish, tashish, rudalarni maydalash, axlatxonalarda saqlash va gidrometallurgiya sanoatining chiqindilarini, shu jumladan radioaktiv moddalarni o‘z ichiga olgan changni uzoq vaqt saqlash jarayonida hosil bo‘lgan chang. Mina changidagi radioaktiv moddalar tarkibiga shamollatish moslamalari va ishlab chiqarishdan havo chiqarish joylari yaqinida ifloslangan mina havosini yutish orqali tirik organizmlarga zararli ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan uzoq muddatli emitentlar (U, Ra, Po, Io, RaD, Th) kiradi.

- portlatish ishlari paytida va gidrometallurgik ishlov berish jarayonida reagentlarning rudalar va oraliq mahsulotlar bilan kimyoviy o‘zaro ta‘siri natijasida ajralib chiqadigan gazlar (CO_2 , CO, H_2S , azot oksidi, NH_3 , H_2SO_4 bug‘lari va boshqalar).

Yer osti qazish ishlarida changni tozalash yaxshi tashkil etilganiga qaramay (ma‘dan atmosferasida chang miqdori $1 \text{ mg} / \text{m}^3$ dan oshmaydi), rudalarni tashish, tashish va maydalashda, shuningdek balanssiz rudalarni, chiqindi jinslarni va

chiqindilar, faqat bitta o'rta mahsuldorlik va gidrometallurgiya zavodi bilan birga yiliga o'nlab tonna chang. Ayniqsa, sezilarli miqdordagi chang ochiq usulda qazib olish jarayonida atmosferaga kiradi, chunki katta hajmdagi yuklar va qishda changni bosishning qiyinligi.

Uran konlaridan qazib olish paytida quruq qolmasligi uchun er osti suvlarining katta miqdori doimiy ravishda chiqarib tashlanadi. Bu suv daryolarga, daryolarga va ko'llarga oqadi.

Qayta ishlata olish uchun (texnologik suv sifatida yoki qurg'oqchil hududlarda suv tanqisligini qoplash uchun), suv sarflash koeffitsientini yaxshilash va tashqi suv ta'minoti cheklovlariga kamroq bog'liq bo'ladi.

1 Suvdan oqilona foydalanish. Suvdan foydalanish samaradorligi va normalari

Tog' -kon kompaniyalari katta miqdordagi suvdan foydalanadilar. Ko'pincha, bitta oltin koni har soatda yuzlab kubometr suvni texnologik operatsiyalarga sarflaydi. Bu hajmdagi chiqindi suvlar atrof -muhit va aholi uchun jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Butun dunyodagi tog' -kon kompaniyalari uchun suv uchun yiliga 7 milliard dollardan ko'proq xarajat qilishi ajablanarli emas.

Ko'p jihatdan, bu sohadagi suv resurslaridan oqilona foydalanish standartlarining kuchayishi va bir vaqtning o'zida ularning bajarilishi ustidan nazoratning kuchayishi bilan bog'liq. Yangi standartlar chiqindilarning har bir komponenti uchun maksimal kunlik yuklarni belgilaydi. Inson salomatligi, suv florasi va faunasini muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Tashkilotda ichimlik suvi sifatida ishlatiladigan tashqi manbalardan, shu jumladan ishning uzoq joylarida, suv mexanik aralashmalar va mikroorganizmlardan amaldagi standartlarga muvofiq darajada tozalanishi kerak.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ishlab chiqarish jarayonlari uchun suvni, chiqindi suvlarni qayta ishlatish orqali olish mumkin. Muqobil manbalardan texnologik suvni olish uchun ham foydalanish mumkin, masalan, oldindan tozalangan shahar chiqindi suvlari, tozalangan er usti suvlari yoki er osti suvlari. Shunday qilib, bu manbalardan olingan suvni ma'danni qayta ishlash yoki minerallarni qayta ishlash texnologiyasida, qozonxonalarda yoki sovutish minoralarida to'ldiruvchi suv sifatida ishlatish mumkin.

Tog' -kon korxonalarining (suv resurslari) atrof -muhitga ta'siri darajasini baholash va tahlil qilishlari zarur.

Afsuski, ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi bosqichida konchilik sanoati inson faoliyatiga, tabiiy muhitga eng kup ta'sir ko'rsatadi.

Atrof -muhit nuqtai nazaridan foydalanishga topshirilgan kon korxonalarini biosferaning barcha elementlarining buzilishi va ifloslanishining muhim manbalari hisoblanadi. Shuning uchun ularning atrof -muhitga ta'siri darajasini baholash va prognoz qilish juda dolzarb va zarurdir, chunki ular atrof -muhitga tuzatib bo'lmaydigan zarar etkazmaslik uchun atrof -muhitni muhofaza qilishning samarali choralarini oldindan ishlab chiqish imkonini beradi. Insoniyat bugungi kunda foydali qazilmalarni katta hajmda qazib olishi va qayta ishlashi sababli, tog' ekologiyasining vazifasi ularning hayot jarayonlarining atrof -muhitga ta'sirini minimallashtirishdir, bu hayot xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Gap shundaki, foydali qazilmalarni qazib olish jarayonida ekotizimning deyarli barcha komponentlariga salbiy ta'sir ko'rsatiladi: relyef, atmosfera, er usti va er osti suvlari, tuproq va o'simlik qoplami va faunasi. Ko'p hollarda tog' jinslarini intensiv qazib olish va qayta ishlash natijasida bir paytlar toza tabiat landshaftining o'rnida texnogen relyef izlarini qoldiradi.

Mineral xom ashyolarni qazib olishning zamonaviy texnologiyalarida burg'ulash, portlatish, bo'linish, maydalash, tosh massasini tashish, uni qayta ishlash, boyitish bilan bog'liq bo'lgan asosiy halokat jarayonlari ustunlik qiladi. Bu jarayonlarga tosh bosimi, tog'jinslarining siljishi, tog' zarbalari, gazning birdaniga chiqib ketishi, chang,

endogen va ekzogen yong'inlar va boshqalar hamroh bo'ladi. Ko'pincha, ularning ba'zilar katta hajmga ega, ko'mir konlarida gaz va chang portlashlari ishchilar uchun ayniqsa xavflidir.

Shuni ham ta'kidlash joizki, korxonalar tugatilganda, ochiq konlarni, chiqindi jinslar chiqindilarini melioratsiya qilish uchun katta miqdordagi qo'shimcha chora -tadbirlar talab qilinadi, ularsiz tabiiy muhitga ta'siri ko'p yillar davomida to'xtamaydi.

Kon ishlarining suv havzalariga ifloslantiruvchi ta'siri

Foydali qazilmalarni qazib olish jarayonida qazib olishning atrof -muhitga ta'sirining turlaridan biri suv havzalarining (daryolar, ko'llar, suv omborlari, er osti suv qatlamlari) ifloslanishi hisoblanadi.

Suv resurslari tog' -kon va metallurgiya ishlab chiqarish jarayonlari uchun katta ahamiyatga ega. Xom ashyoni qazib olish va metallarni ishlab chiqarish uchun qayta ishlash va sovutish uchun katta miqdorda suv kerak bo'ladi. Bundan tashqari, suv ko'plab qazib olish jarayonlarida chiqindi mahsulot hisoblanadi va bu qazib olish yaqinida suv sifati muammolarini keltirib chiqaradi. Suvning kerakli hajmining yo'qligi energiya ta'minoti zanjirida ishlab chiqarish uchun potentsial xavf tug'dirishi mumkinligini ham inobatga olmaslik kerak.

Iqtisodiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, kon -metallurgiya majmuasining (MMK) chiqindi suvlari minerallar, flotatsion reagentlar bilan ifloslangan, ularning aksariyati zaharli, og'ir metall tuzlari, mishyak, ftor, simob, surma, sulfatlar, xloridlar va boshqalar. Shunday qilib, tog' -kon korxonalaridan chiqadigan suv havzalarida mis tarkibidan 10 MPC gacha, sulfat va boshqa ifloslantiruvchi moddalar uchun 6 MPC gacha kuzatiladi.

Ko'mir sanoati korxonalarining iqtisodiy faolligi shuni ko'rsatadiki, konlarda va ochiq konlarda asosiy ifloslantiruvchi moddalar ko'mir-tosh zarralari bo'lib, ular suv havzalariga chiqindi suv bilan kirib, suvning shaffofligini pasaytiradi, tubini va

qirg'ochlarini suv bosadi. botqoqlanish, suv omborlari hajmining kamayishi va ulardagi biologik muvozanatning buzilishiga olib keladi. Natijada baliqlar va barcha tirik mavjudotlar asta -sekin yo'q bo'lib ketmoqda. Bu turdagi ifloslanish ayniqsa Qarag'anda ko'mir havzasi uchun xosdir.

Ko'mir korxonalarining chiqindi suvlari, shuningdek, konlar, ochiq konlar va qayta ishlash zavodlari, transport kommunikatsiyalari va boshqa kon ob'ektlarining er usti oqimi suvlarini o'z ichiga oladi. Ko'mir qazib oluvchi korxonalar faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning suv havzalariga zararli ta'sirini cheklashning samarali chorasi - bu konlarning va konlarning kon ishlariga suv oqimini kamaytirish choralarini ko'rishdir, bu nafaqat hajmini kamaytiradi. oqova suvlar va tashish va tozalash xarajatlari, shuningdek, tabiiy zaxiralar va er osti suvlarining sifat tarkibini saqlab qolish.

Kelgusida, neft va kon komplekslarida, metallurgiya va kimyo sanoatida ekologik qonun hujjatlarini buzuvchilarga nisbatan ekologik talablarni, qoidabuzar kompaniyalarga nisbatan tegishli sanksiyalarni qo'llash bilan, keskinlashtirish zarurligi aniq ko'rinadi. Aksincha, o'z faoliyatida innovatsion ekologik strategiya va siyosat olib borayotgan kompaniyalarni qo'llab -quvvatlash, ularni milliy innovatsion jamg'armadan (NIF) moliyalashtirish uchun ariza beruvchilar ro'yxatiga kiritishni o'z ichiga olishi kerak, ular orasida ekologik yangiliklar bo'lishi kerak.

Ifloslantiruvchi korxonalariga nisbatan iqtisodiy sanksiyalarni kuchaytirish ifloslanish miqyosi - chiqindilar va chiqindilarga mutanosib bo'lishi kerak. Atmosferani ifloslantiruvchi korxonalar uchun o'z hajmini kamaytira oladigan rag'batlantirish, shuningdek, hisob -kitoblar va ularning birinchi natijalari bilan tasdiqlangan, atrof -muhitni muhofaza qilish texnologiyalarini o'zlashtirish faktlari, ularning bekor qilinishi bo'lishi mumkin.

Korxonalar solig'i va sotilgan mahsulot hajmiga QQS bo'yicha 20% chegirma berish, ekologik toza texnologiya va uskunalarni ishlab chiqaradigan, ilm-fanni talab

qiladigan, atrof-muhitga yo‘naltirilgan firmalarga nisbatan zarur. Kapital qo‘yilmalarni tez qaytarish tizimidan ham foydalanish mumkin, shu jumladan korxonalarining yangi ekologik toza uskunalari amortizatsiya normalari va muddatlarini qisqartirish.

Xulosa

Kelgusida. Faoliyati atrof -muhitga ta’siri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan tog‘ -kon korxonalari , atrof -muhit komponentlari (atmosfera havosi, er usti va er osti suvlari) sifat standartlariga muvofiqligini ta’minlash uchun tashkiliy, iqtisodiy, texnik va boshqa chora -tadbirlarni amalga oshirishlari shart) ekologik va sanitariya - gigienik me’yor va qoidalarga muvofiq ravishda ish olib borishlari maqsadga muvofiq bo’ladi.

Zero-ki bizning kelajak avlodlarimiz ham bu go’zal va takrorlanmas tabiatimizdan bahra olishlari ,sog‘lom va baquvvat bo’lib unib-o‘shishlarini juda xam xoxlaymiz.

Avlodlarimiz davomchilarining bunday baxtga sazovar bo’lishi yoki , aksincha , toza havoga muhtoj,ichilimlik suvi va ekologik yaroqli oziq ovqat tanqisligi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE’S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.

5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.

6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.

7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

YADRO ENERGIYASINING XOSSA VA XUSUSIYATLARI

Jurakulov Sanjar Zafarjon Oghly

Asian International University,

"General technical sciences" department , senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Hamidov Egamberdi

Tashkent University of Finance

E-mail: Hamidov Egamberdi@gmail.uz

ANNOTATION

Nuclear power is the most important sub-sector of the world energy industry, which began to make a significant contribution to the world's electricity production several decades ago. Today, the price of electricity produced by nuclear power plants allows us to talk about serious competition with other types of power plants. A clear advantage of nuclear power plants is the absence of aerosol and greenhouse gas emissions into the atmosphere.

Key words: *nuclear energy, nuclear power plant, nuclear reactor, fission reaction, energy source.*

Introduction. Nuclear energy is a branch of energy that uses atomic energy (nuclear energy) to produce electrical and thermal energy, and a branch of science and technology that deals with the theoretical development of methods and means for converting nuclear energy into electrical and thermal energy and their practical implementation. A nuclear power plant (NPP) is the technical basis of nuclear energy. The energy source is a nuclear reactor (nuclear reactor). In nuclear fission reactions (see Nuclear reactions), the fission of uranium and plutonium nuclei releases thermal

energy, which is then converted into electrical energy, as in conventional thermoelectric installations. In the event of depletion of fossil fuel reserves (coal, gas, oil, peat), the use of nuclear fuel is currently the most reliable way to provide humanity with energy. Therefore, in most developed countries (USA, UK, France, Canada, Japan, Germany, Sweden, Russia, India, Pakistan, etc.), highly efficient methods of using other energy sources, including, first of all, nuclear energy, are used instead of thermal and hydropower sources, development work is being carried out at a rapid pace. In Uzbekistan, scientific research in the field of nuclear energy is carried out by the Institute of Nuclear Physics of the Academy of Sciences of Uzbekistan.

Relevance of the research topic. In Decree No. PQ-5032 of March 19, 2021 “On measures to improve the quality of education in the field of physics and the development of scientific research,” the scope of scientific work aimed at solving problems in the field of physics has been expanded. all areas of medicine, increasing the efficiency and practical significance of scientific research when testing innovative results.

Level of knowledge of the subject. Based on the general goal of education, at one stage of training taking into account the need to resolve educational and developmental issues the selected option is analyzed and evaluated. This is one of the important requirements for the organization of modern education is to achieve high results in a short time, without spending too much mental and physical effort imparting, developing in them skills and competencies in relation to certain activities to do, as well as monitor the activities of students, undertakes. Assessing the level of knowledge, skills and qualifications is more pedagogical than the teacher requires a new approach to skills and the educational process.

Statement of the research objective: to raise the quality of knowledge in nuclear energy to a high level, to form an understanding of nuclear processes, and also to bridge the gap between the insufficient knowledge of the methodology of nuclear energy education based on innovative information technologies in Nuclear Energy Education.

Purpose of the study: In physics courses, all topics such as “Analytical assessments of the upcoming growth in energy consumption”, “Organic fuel energy and prospects for its development”, “Renewable energy sources and their resources” were used using innovative computer technologies. .. is to develop an innovative educational methodology that allows achieving effective results that shape the modern vision of nuclear processes.

Main part: Resources of educational innovative technologies are used for modeling and animation of the processes being studied, developing students’ thinking skills in a figurative way, demonstrating educational information, conducting laboratory work in computer experiments, and most importantly, creating a real situation by modeling on the monitor creates ample opportunities for gaining interest to learning [5]. In order to improve the methodology of teaching nuclear energy by using such opportunities, it is necessary to ensure that the content of educational subjects corresponds to the achievements of modern science and technology, to ensure the connection between theory and practice, to take into account the environmental organizers of physical education and to perceive the physical essence of each concept, that is, a physical phenomenon, a physical quantity, a model, idea, theory, atomic nucleus, mass defect, binding energy, radioactivity, ionizing rays. and other concepts must correspond to fundamental and scientific laws. The block structure of the content of logically related NPP educational materials can be chosen as follows. Atomic nucleus – nuclear changes – nuclear energy – effects of ionizing rays on living organisms. The theory of the atomic nucleus includes two interrelated parts - the structure of the nucleus and nuclear fission reactions, which gives rise to the need to use nuclear models to express nuclear properties. In this case, the use of the necessary model for understanding a particular process using models representing the special properties of the nucleus, and demonstration of the limits and possibilities of using each model directly using computer programs to expand information about the properties and structure of the nucleus without updating, and to expand universal

information about kernel. They will have information that the model has not been created

Experimental results and discussion. The method is designed to encourage students to come up with new ideas serves to create conditions. Each has 5 or 6 students different groups that need to be solved positively within 15 minutes assignments or creative tasks are given. Objectives and creative tasks defined after it is resolved positively in time, one of the group members will report this. Information provided by the group is the teacher and other group members will be discussed and assessed at the end of the training among solutions to problems or creative problems given by the teacher publishes answers that are considered good and unique. During training assessment of the activities of group members depending on the level of their participation i'll go

LIST OF USED LITERATURE

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLI SH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.

7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 312-318.

A STUDY OF PROPERTIES AND CHARACTERISTICS OF POL I MER

Jurakulov Sanjar Zafarjon o'g'li

Asian International University,

"General technical sciences" department, senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Mirjanova Sarvinoz

Bukhara State Medical University

E-mail: MirjanovaSarvinoz@gmail.uz

ABSTRACT

The article talks about the role of physics in the modern national economy, production and scientific system. The subject of the physics school curriculum, the methodology of teaching physics, the basis of the professional training of a physics teacher, the content and tasks of the methodology of teaching physics as a science, the methodology of learning the science of physics teaching methodology, the production of the physics teaching methodology history. A number of issues such as

Key words: *pedagogy, professional training, pedagogical methods, lecture, laboratory work, training, teaching, physics methodology, methods, efficiency, experience, lesson, tournament.*

Enter. Now it is difficult to imagine life without polymers. Gadgets, clothing, spare parts and even contact lenses are made from them. And the DNA molecule itself is a polymer. RBC trends revealed what polymers are and how they are made Read more at RBC: What are polymers The word "polymer" comes from the Greek: pollá

(many) and méros (part). Polymers are substances consisting of many monomers (structural units). Polymers can be linear, branched, or branched in structure.

The number of monomer units and the molecular weight of each of them affect the properties of the future material. Read more in RBC: Name of synthetic polymers used in the article: Polyethylene is a thermoplastic polymer of ethylene. Polyurethane - The raw material for this polymer is polyol. It is derived from crude oil. Polyamide is obtained as a result of chemical processing of coal, gas and oil.

Polyvinyl chloride (PVC) is a synthetic thermoplastic composed of chlorine and ethylene. Bakelite is a reaction product of phenol and formaldehyde under pressure at high temperatures. Polystyrene is a material obtained as a result of the polymerization of styrene.

Since the change of the economic mechanism, the global polymer industry has set the direction of deep integration into the international division of labor in the production of polymers and occupies leading positions in a number of fields. For example, in the production of polyolefins (polyethylene, polypropylene). From the point of view of economic efficiency, the polymer business is aimed at obtaining the most promising technologies of the West and placing them in all production points of the world.

Research methodology. Polymethyl methacrylate (Plexiglas) is a light-transmitting and glass-like polymer. Polyester fiber - used as a filler in toys, blankets, pillows, furniture. Polypropylene is a solid obtained by polymerization of propylene (a colorless gas). Polyamides - this group of plastics includes nylon, nylon and anid. Teflon is a polymer containing carbon and fluorine (polytetrafluoroethylene).

Polymer composites are made from two or more components. The polymer acts as a base (matrix). Polyacrylamide (PAA) is a white, odorless polymer. Soluble in water, glacial acetic and lactic acids, and glycerol, but insoluble in ethanol, methanol, and acetone.

Polymer applications Polymers in the oil and gas industry .

Oil and gas are not only a source of fuel for many types of transportation, but also raw materials for chemical production. Many types of polymers are created from petroleum products. The resulting polymers are also used in the extraction process itself. Thus, polyacrylamide (PAA) and its derivatives are used to increase productivity and clean pipelines. This technical water-soluble polymer helps to increase the maximum throughput of the oil pipeline and improves the quality of pumped oil.

Thus, in 2017, students and professors of the National Research Technological University "MISiS" decided to use polyethylene as a substitute for bones, joints and muscles. According to scientists, if the idea comes to fruition, then the useful life of the implant made of this material will be at least 15 years. Economy of innovations .

Innovations in Injury Prevention: The Latest in Sports Medicine

In the automotive industry, automotive companies use at least 100 types of polymer materials in the production of vehicles. Thus, the wheel covers, instrument panel and some parts of the engine are made of polypropylene.

The seats are made of polyurethane, the soles are made of polyethylene. Drive handles, gears, gas tank, battery, fuse boxes contain polyamide. Wires are made of polyvinyl chloride (PVC). This thermoplastic vinyl chloride polymer is familiar to people all over the world. Linoleum and stretch ceilings are usually made from it.

In the food industry, polymers in the food industry must meet certain hygiene requirements. They should not affect the organoleptic properties of products (taste, color, smell), and should not contain toxic components. Polymers are used not only in the production of equipment for the food industry, but also in packaging materials. Equipment. For example, in the canning and dairy industry, the links of conveyor belts are made of polyamides or high-density polyethylene. And to prevent raw materials and semi-finished products from sticking to the surface of the equipment, special polymer coatings are applied to metal structures. polymer packaging. It allows storage of millions of tons of agricultural products and food products in stores. Thus, disposable multilayer films keep food 20% longer without adding preservatives.

Results and its discussion. Properties of polymers Impact resistance.

According to the ability to withstand mechanical stress, polymers are in no way inferior to some metals. Therefore, polymers are used to create car bumpers, protective coatings, etc. Elasticity and elasticity. This property has, for example, natural and synthetic rubber. Therefore, they are used to make car tires, hoses, wire and cable coverings, shoe soles, balloons, etc. reflection Due to this property, special reflective films are created from polymers. Usually they are used to show things in the dark. For example, reflective materials are used in the organization of traffic, in the creation of billboards and banners. Electrical insulation. Polymers are dielectrics (they do not allow electric current to pass through them). They can be used not only in electrical equipment, but also in the production of tool handles for working with electrically conductive parts.

Nucleic acids. Nucleic (DNA) and ribonucleic acids (RNA) contain all information about a person: from diseases to talents. Natural rubber. It is a plastic and viscous polymer found in the sap of rubber plants. Green economy Scientists have found a way to produce vanillin from plastic Synthetic natural polymers were enough for industry until the 19th century.

But over time, due to the lack of resources, the need for other materials arose. So, in 1909, the American chemist Leo Baekeland tried to find a replacement for natural shellac (resin). But in the end, experiments helped him create a material called Bakelite. It was obtained as a result of the reaction of phenol and formaldehyde under pressure at high temperatures. It was with this discovery that the era of synthetic materials began. The creation of new types of polymers began in chemical laboratories. Read more at RBC: Before World War II, several countries (England, Germany, and the United States) began producing synthetic rubber.

At the same time, production of polystyrene, polyvinyl chloride, and polymethyl methacrylate began.

Read more at RBC: How polymers are made Polymers are made in two ways: polymerization and polycondensation. Each of them has its own characteristics. Polymerization is the joining of monomers into chains and held together by chemical

bonds. As a result of polymerization, polystyrene, chloroprene and butadiene rubber, Teflon, polypropylene, polyethylene are produced. "Polymers are formed as a result of the reaction of combining monomers. In simple words, these are beads, where the beads are monomers. When obtaining polymers, the composition does not change. That is, whatever atoms are in the substance remain. Only their number o "changes. And depending on the number of monomers, their properties change", More in RBC:

In the process of polycondensation, in addition to the polymer, a low-molecular substance (water, alcohol, hydrogen chloride) is formed.

In the process of polycondensation, lavsan, polypeptides, phenol-formaldehyde resins are formed. But kapron, for example, can be taken in two ways at the same time. Polymers and Plastics: What's the Difference Often the word "polymer" is used as a synonym for the concept of "plastic". But it is not. Plastic is just one type of polymer. Many types of plastics are synthesized from petroleum or hydrocarbon oil. More than 380 million tons of plastic are produced in the world every year. And every year about 8 million tons of items made of this material enter the World Ocean: bottles, bags, fishing nets. According to environmentalists, it was the plastic manufacturing process that caused the global waste crisis.

Plastics or plastics are materials based on synthetic or natural high molecular compounds. Plastics based on synthetic polymers (Fig. 1) are widely used.

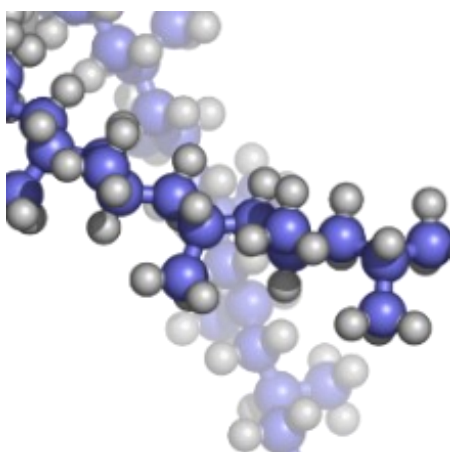

Figure 1 . a. Plastic

b. Plastics and properties

Polymerization (another Greek word, *pyomkes* - consisting of many parts) is a process of formation of a high molecular substance (polymer) by repeatedly attaching molecules of a low molecular weight substance (monomer, oligomer) to the active centers of a growing polymer molecule. A monomer molecule that is part of a polymer forms a unit called a monomer (structure). The elementary composition (molecular formulas) of monomer and polymer are approximately the same.

Generally, monomers are compounds that contain several bonds or cyclic fragments that can open and form new bonds with other molecules, allowing chain growth.

The process of polymerization is that one monomer is attached to a monomer unit, another monomer is attached to the same unit, and so on. We can consider this process as a random event: the connection occurs with a certain probability, and therefore does not occur with probability, since the sum of the probabilities of opposite events is equal to one [probabilities a result of the swelling theorem. two incompatible events]. Since each subsequent addition occurs independently of the previous ones, the probability of forming a molecule containing monomers is calculated according to the formula.

$$P(n) = \underbrace{p \cdot p \cdot \dots \cdot p}_{n \text{ раз}} \cdot q = p^n \cdot q = p^n (1 - p).$$

Properties of polymers . Special mechanical properties: elasticity - ability to high reversible deformations at a relatively light load (rubbers);

low vitreous fragility and crystalline polymers (plastic, organic glass);

ability of macromolecules orientation under the influence directed mechanical field (when used fiber production and movies).

Properties of polymer solutions : high solution viscosity at low polymer concentration;

Dissolution of the polymer occurs during the swelling phase.

Special chemical properties: the ability to dramatically change his physical state

- mechanical properties under the influence of a small amount of reactive (rubber vulcanization,

leather tanning and etc.).

The special properties of polymers are explained not only by the great molecular weight but and that macromolecules have chains structure and has flexibility.

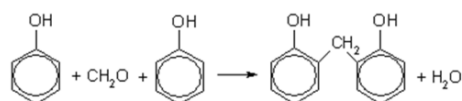
Classification of polymers . According to their chemical composition, all polymers are divided into: organic, organoelement, inorganic. Polymers with organoelements. They include basically chains organic radicals, inorganic atoms (Si, Ti, Al), adaptation with organic radicals. They do not exist in nature. An artificially obtained representative — organosilicon compounds. It should be noted often in technical materials use a combination of different groups of polymers. This composite materials (eg fiberglass). According to the shape of macromolecules, polymers are linear, branched out (special case - star-shaped), ribbon, flat, comb-like, polymer mesh and so on.

Polymers are classified by polarity (effect solubility in different liquids). Polymers with units important polarity is called hydrophilic or polar Polymers with non-polar units - non-polar, hydrophobic. Polymers containing both polar and and Nonpolar units are called amphiphiles. Homopolymers, each unit of which contains both polar, yes and nonpolar large groups, suggested is called an amphiphile homopolymers .

in relation to polymers are split for heating thermoplastic and thermosetting. Thermoplastic polymers (polyethylene, polypropylene, polystyrene) softens when heated, it even dissolves and they harden when cooled. This the process will resume. Thermosetting polymers undergo heat transfer irreversible chemical destruction without dissolution. There are thermosetting polymer molecules non-linear structure obtained by stitching (for example, vulcanization) of chain polymer molecules. Thermoset polymers have higher elastic properties How so in thermoplastics.

Phenol - Formaldehyde resin is a thermoset polymer obtained as a result of the polycondensation reaction of phenol with formaldehyde presence of acids. Phenol-formaldehyde resins are used as a basis for various including composite materials

fillers, hardeners and other components. Of such products materials are durable and have good dielectric properties features.

Polyethylene (Figure 2) $(-\text{CH}_2-\text{CH}_2-)_n$ is one of the simplest polymers. His molecular weight from 20,000 to 3,000,000 A -depending on method of reception. Polyethylene - transparent with thermoplastic material high chemical resistance, poor thermal conductivity and electricity. It is used for insulation of electric wires transparent films and household items. As a result of polymerization V Asymmetric carbon atoms appear in the main chain, which differs by the connected location X groups with them against the main chains. There are isotactic and syndiotactic and atactic polymers. IN in isotactic polymers, the substituents are strictly on one side OS main chain, in syndiotactic polymers - alternately different the sides of the chain and in an atactic state - chaotically on one side or the other chains. In the first two cases, the polymer is said to have stereoregularity structure. Isotactic polymers have especially valuable physical properties - mechanical properties.

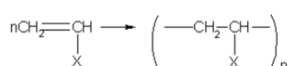

Figure 2. Polyethylene

Polyvinyl (Fig . 3) chloride (PVC, vinyl, polyvinyl chloride, winnol, corvik, sikron, Westolite, Hostalite, Jeon, Sumilite, Lukovil, Nippeon, Helvik, Norvik and others) is a white plastic, thermoplastic polymer vinyl chloride. Polyvinyl chloride (PVC) pipes, sheets, films, polyvinyl chloride fiber, shoe plastic compounds, polyvinyl chloride foam, linoleum, furniture edges, etc. Also The scope of application of PVC is the production of gramophone records, a wide range A series of profiles for the

production of windows and doors, corrugation pipes for electrical insulation of wires and cables.

Polyvinyl has a high chemical composition resistance to mineral oils, alkalis and many types of acids as well o solvents. Not polyvinyl chloride it burns in the air, but at the same time there is low frost resistance (about minus 15 °C). As far as heat resistance plus 65 ° C. Temperature indicators can be easily changed by doing various composite materials content in the necessary conditions. Chemical formula polyvinyl chloride $[-CH_2-CHCl-]_n$

Figure 3. Polyvinyl

Rubbers . Natural rubber is natural a high molecular weight unsaturated hydrocarbon composition $(C_5H_8)_n$, where $n = 1000 - 3000$. It was determined that it consists of polymer repeats units are 1,4-cis-isoprene and have stereoregular structure.

Butadiene rubber is produced in two forms types: stereoregular and non-stereoregular. Butadiene rubber, stereoregular, in mainly used in the manufacture of tires, which to wear resistance is significantly higher than tires from natural rubber.

Butadiene rubber (Figure 4) nonstereoregular is used to produce, for example, ebonite, alkali and acid resistant rubber. Styrene butadiene rubber is used production of rubber shoes, car tires and conveyor belts, and is characterized by an increase wear resistance.

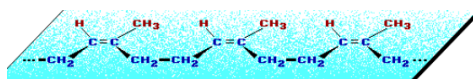

Figure 4. Butadiene rubber

Summary. Thus, polymers are used in all sectors of the economy. Our life cannot be imagined without polymers.

LITERATURE

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.

2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.

3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.

4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.

5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIISH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.

6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.

7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

STUDY OF MODERN GEOPHYSICAL CONDITIONS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Jurakulov Sanjar Zafarjon o'g'li

Asian International University,

"General technical sciences" department, senior lecturer

E-mail: juraqulovsanjarzafarjonugli@oxu.uz

Mirjanova Sarvinoz

Bukhara State Medical University

E-mail: MirjanovaSarvinoz@gmail.uz

Groundwater use and monitoring is one of the urgent issues of today's global climate change. Global climate changes have been observed in recent years, which is of particular importance for the Republic of Uzbekistan, where natural moisture content is a problem in itself, and it is important to protect underground water.

During the period of independence, hydrogeological research was systematically carried out in the Republic, great attention was paid to finding new underground water deposits and determining their reserves.

The purpose of state monitoring of groundwater in the republic varies depending on the priorities of the country's economic development in different periods. From the middle of the 60s to the end of the 80s of the last century, in connection with the intensive development of irrigated lands, research was carried out on the problems related to the study of the hydrogeological and land reclamation conditions of the developed areas. The issues of changing the hydrodynamic and hydrochemical regime

of underground waters in the lower reaches of rivers, the state of waste water intensively used for irrigation of newly developed areas have not been fully studied and are becoming a problem.

President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev's decision No. 2954 of May 4, 2017: "On measures to regulate the rational use of underground water reserves in 2017-2021" and No. 430 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan : "Usage of underground water on measures to further regulate activities in the field" was confirmed in the decisions. In connection with these decisions, scientific and practical work is currently being carried out on the identification of fresh underground water resources in our republic, their rational use, the supply of clean drinking water to the population, and the creation of a single database on water resources.

In connection with these decisions, scientific and practical works are currently being carried out. In the long term, providing the population with quality drinking water based on the implementation of complex measures and targeted programs for the development and modernization of the drinking water supply system is one of the priority directions of the social policy in our country.

The territory of Bukhara region covers an area of 40.5 thousand km² and is administratively bordered by Navoi region in the northeast, Kashkadarya region in the southeast, Khorezm region in the northwest, and the Republic of Karakalpakstan. According to natural conditions, the territory of the region is divided into irrigated and desert regions.

Picture-1. Detailed map of Bukhara region

The source of drinking water supply for the population of Bukhara region is mainly from Zarafshan and Amudarya surface and underground reservoirs and Kuyimozor reservoir.

Bukhara city is supplied with drinking water at the expense of the Damhoja regional water pipeline, which partially supplies the population with drinking water. At the same time, the inhabitants of the region are using the underground and running

water in the area. Residents of the cities of Olot and Karakol and the district use Amudarya water.

In order to meet the needs of the population for drinking water, it is important to carry out groundwater monitoring methods in regional hydrogeological regions based on modern GAT technologies, to quickly analyze changes in the level of groundwater and to create opportunities for effective management of water resources in necessary cases. Groundwater resources are of primary importance for drinking water supply, irrigation and river stability. Determining the quality and quantity of underground water resources, assessing their condition is one of the urgent issues.

Qualitative and quantitative changes in groundwater cannot be assessed and predicted without retrospective data. In order to carry out such research, we believe that it is necessary to rely on the hydrodynamic and hydrogeochemical monitoring data of underground waters.

Groundwater, which is an important source of fresh water in the Republic, is constantly under threat due to over-exploitation, pollution and climate change, and it is an important task to develop proposals and measures for the rational use of fresh ground water in the future. At the same time, rational exploitation of underground water can lead to pollution and depletion of aquifers, failure of water intake structures. Therefore, it is of particular importance to create a system for managing the operation of underground waters and monitoring their condition. The most effective way to ensure sustainable groundwater extraction is to monitor and maintain groundwater monitoring, an assessment and prediction system.

The current and ancient delta of the Zarafshan River in Bukhara region is composed of Quaternary sediments with a thickness of 5-10 m to 100 m.

The deposits in the study area are covered with sandy gravels, their thickness is from 3 m to 10 m, and silt soil. The deposits belong to the Quaternary period and consist

of common rocks. These deposits are saturated with water, and the groundwater in the layers is hydraulically connected to each other [5].

Bukhara region has arid climatic conditions, the annual average temperature in January is -2°C . from $+1^{\circ}\text{C}$, absolute minimum is -26°C , winter lasts 1-2 months. The average temperature in July is around $29.5-36^{\circ}\text{C}$, the highest temperature is $45-46^{\circ}\text{C}$ goes up to The amount of sunlight during the year is 2800-3000 hours.

Insufficient air humidity during the dry heat, that is, the summer months, causes strong evaporation, and it is observed that the amount of precipitation increases by 10 times. The maximum value of evaporation is observed in June-August and is up to 200 mm.

Bukhara region is one of the arid regions, and the arid regions are regions where evaporation is several times higher than precipitation. Arid regions include deserts and even steppes. The formation and development of arid regions, including deserts, is subject to the uneven distribution of heat and moisture on the surface of the Earth, and the zonal pattern of the geographical crust of our planet. According to the aridity of the land of the globe, it can be divided into 4 zones: extraarid, arid, semiarid, subhumid (a zone with insufficient agriculture).

According to the data obtained from observation bore wells during the research period, the high state of the ground water level was 1.5-3.0 m in March-August, and the low state was 3.5-4.2 m in January-February. The range of oscillation was 1.05-2.0 m. The level of syzot water was observed to be 0.20-0.50 m higher than in the previous research period, and 0.50-0.60 m in places with low drainage.

As a result of hydrogeological studies, it was determined that there is a reserve of underground water with a salinity of up to 3.5 g/l. In addition, the main part of the

proven reserve of underground water suitable for drinking (salt content up to 1.5 g/l) in the region is located in the Bukhara underground water field, but they are not evenly distributed across the area and section. Potable groundwater is preserved in aquifers associated with the paleo (ancient) bed of the Zarafshan River.

Summary. As a result of hydrogeological research conducted in previous years, it was determined that there is a reserve of underground water with a salt content of up to 3.5 g/l. In addition, the main part of the proven reserve of underground water suitable for drinking (salt content up to 1.5 g/l) in the region is located in the Bukhara underground water field, but they are not evenly distributed across the area and section. Potable groundwater is preserved in the aquifers associated with the paleo (ancient) bed of the Zarafshan River [2].

The hydrogeological situation in almost all areas of the region is more complex, and due to the lack of movement of underground water when water is poured into irrigated lands, its upward movement accelerates and brings the salts contained in it to the active layer. The long and hot summer accelerates the accumulation of salts in the active layer of the soil as a result of evaporation. Such negative consequences sharply reduce crop germination and development.

As a result of the conducted research, the condition of underground water in the area is changing from year to year. The main reasons for this are the following. These are: atmospheric precipitation and the amount of water entering the region. It would be appropriate to monitor the condition of underground water and collect data on the condition and analyze them.[8]

USED LITERATURE

1. Jurakulov, S. Z. (2023). NUCLEAR ENERGY. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 514-518.
2. Oghly, J. S. Z. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(10), 25-33.
3. Oghly, J. S. Z. (2023). THE RELATIONSHIP OF PHYSICS AND ART IN ARISTOTLE'S SYSTEM. *International Journal of Pedagogics*, 3(11), 67-73.
4. Oghly, J. S. Z. (2023). BASIC PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL IDEAS IN THE EVOLUTION OF PHYSICAL SCIENCES. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 233-241.
5. ugli Jurakulov, S. Z. (2023). FIZIKA TA'LIMI MUVAFFAQIYATLI OLIH UCHUN STRATEGIYALAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 46-48.
6. Oghly, J. S. Z. (2023). A Japanese approach to in-service training and professional development of science and physics teachers in Japan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 167-173.
7. Oghly, J. S. Z. (2023). STRATEGIES FOR SUCCESSFUL LEARNING IN PHYSICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 312-318.

FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ACTIVITIES OF TOURISM ENTITIES

Nuriddinova Umida, Musurmonova Parizoda

Samarkand Institute of Economics and Service

Scientific supervisor: **Maksudov Orif Shakirovich**

Samarkand Institute of Economics and Service

Samarkand, Uzbekistan

ABSTRACT

This article discusses issues related to the essence of the foundations of innovative development of activities in the field of tourism. Perspectives on observations examining innovation in their scientific activities are presented in detail. The regulatory framework aimed at improving the tourism activities of the Republic of Uzbekistan is considered, and the concept of development of innovative development of the tourism sector is outlined in detail.

Key words: *infrastructure, innovation, private business, tourism activities, tourism resources, marketing, tourism business*

Introduction. Currently, the condition for the dynamic development of the economic sector is the accelerated introduction of modern advanced technologies, that is, successful activity is impossible without innovation. All spheres of state and public life of the country are rapidly emerging and require urgent support for reforms based on modern ideas, developments and technologies that ensure a rapid and high-quality breakthrough of the country into the ranks of the leaders of world civilization.

Innovative development is becoming an effective market tool for managing modern economic and social systems. The current stage of development of a market economy indicates the emergence of the need to reorient activities, that is, the transition to an innovative type of development. The goal of which is to increase competitiveness, both in the domestic and foreign markets.

Tourism is one of the priority areas for the development of the economy and culture of the republic. Uzbekistan is a bright and inspired country of the East.

The presence of ancient sights, mosques, mausoleums, madrassas, as well as many untouched corners of nature, treatment centers, and many resources allow the development of many types of tourism. World-famous historical monuments, modern cities, the unique nature of Uzbekistan, unique national cuisine, as well as the unsurpassed hospitality of our people attract travel lovers. Thanks to this, the country may have a breakthrough in receiving foreign exchange earnings from tourism activities and replenishing the country's budgets. In other words, the tourism industry produces a tourism product that is in demand both in the foreign and domestic markets.

The main branch of tourism is the creation of a high-quality and sought-after tourism product.

Innovative activities in the tourism sector are formed at the level of organizations of various processes: that is, the production of goods, the provision of quality services, skills, qualifications and professionalism of personnel, adequacy of funding, preferential taxation, etc. all this is an integral part of the activity, without which innovative development is impossible.

The process of improving innovation activities is not possible without the involvement of tourist resources such as the cultural attractions of the city, the city landscape, entertainment facilities and recreation areas. Due to the absence of a tax on tourism resources, they are relatively cheap, which contributes to the high profitability of the tourism business.

It follows that the Republic of Uzbekistan creates favorable conditions for attracting innovative investments in the tourism sector, based on targeted policies within the framework of a program of action strategies.

Materials and methods. In the process of writing the article, textbooks, regulations of the Republic of Uzbekistan, statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan were used, and a method of statistical analysis was carried out.

Degree of knowledge. Issues related to innovation activity and its development were considered in the works of domestic and foreign scientists such as: J. Schumpeter, Yu.A. Chicherina, Ya.Yu. Gribova, F. Valenta, L. Vodacek, O. Vodacekova, M. Huceka, G. Mensch and others.

Innovation activities are focused on the results of scientific research, as well as experimental developments.

Main part. The term “innovation” in its modern sense was first used by the Austrian scientist J. Schumpeter. He emphasized that innovation is a significant change in the function of what is produced, consisting of a new combination and commercialization of all new combinations based on the use of new materials and components, the introduction of new processes, the opening of new markets, as well as the introduction of new organizational forms. [4]

To produce, according to Schumpeter, means to combine the things and forces available in our sphere. To produce something different or differently means to create other combinations of these things and forces. The central place in his theory is occupied by the entrepreneur - the innovator as the creator of new products, new markets, new technologies. According to J. Schumpeter, innovation is the main source of profit: “... profit is essentially the result of the implementation of new combinations”, “... without development there is no profit, without profit there is no development” [5].

To produce, according to Schumpeter, means to combine the things and forces available in our sphere. To produce something different or differently means to create other combinations of these things and forces. The central place in his theory is occupied by the entrepreneur - the innovator as the creator of new products, new markets, new technologies. According to J. Schumpeter, innovation is the main source of profit: "... profit is essentially the result of the implementation of new combinations", "... without development there is no profit, without profit there is no development" [5].

Having studied the works of scientists (J. Schumper, F. Valenta, M. Huchek, P. N. Zavlin, A. A. Ipatov, L. Vodachek, O. Vodachkov, A. S. Kulagin, O. V. Smorudov) we came to the conclusion that, based on the research, scientists considered innovation as a transformation of a system using new materials, new equipment, technologies, the introduction of new processes in the field of production activities, that is, the creation of a new consumer product, the quality of which was much higher than the previous ones.

But, on the part of scientists, the essence of innovation in the service sector (tourism activity) was not revealed; in our opinion, an innovatively developed sector of activity should be engaged not only in the production and supply of goods, but also in the provision of quality services.

Today, the development of the tourism industry is considered one of the most important areas. Based on international experience, many regulations were reviewed and adopted in the country. For example, in January 2020, regulations important for the tourism sector were adopted. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On additional measures for the accelerated development of tourism in the Republic of Uzbekistan" [1], as well as the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures for the accelerated development of the tourism industry [2]". These regulations define the main strategic directions for the development of the tourism sector.

In particular, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan approved the Concept for the development of the tourism sector until 2025 [3] with the annual adoption of a plan of specific activities for the implementation of the Concept.

Despite this, in the near future it is also necessary to form factors that can ensure the innovation and investment attractiveness of the Republic of Uzbekistan:

- favorable geographical location;
- developed transport infrastructure;
- the presence of legislative acts aimed at supporting the investment activities of business entities, i.e. the tourism sector;
- the presence of universities capable of training qualified personnel.

As we know, any activity begins with the development of a scheme that considers the classification of demand for new types of services or goods. This classification creates the basis for studying the demand for goods and services in the field of innovative activities in the tourism sector.

Innovative development of activities is the basis for increasing the efficiency of this area.

Nowadays, the activities of the tourism sector largely depend on the development and application of innovations, that is, innovations that are designed to improve customer service and increase service tourism opportunities, which will accordingly attract an influx of tourists and tax payments to budget revenues at all levels.

The effectiveness of innovative activities in the tourism sector contributes to intensive economic development. Tourism today is one of the promising and rapidly developing areas of activity, which is of high importance in the development of the country's economy. The activity of the tourism sector is primarily determined by the presence of a functioning investment system, a simplified lending system, as well as preferential taxation.

But, despite the adoption of a number of regulations, as practice shows in the country today, there are a number of problems that impede the development of the tourism sector, such as:

- low efficiency of using the existing financial potential of the territory and state property
- high share of the shadow economy and opacity of financial flows from market developed countries;
- lack of a mechanism for attracting innovative investments, especially during a period when there is an increase in inflation and refinancing rates (see Fig. 1-2);
- small number of countries with a simplified visa regime;
- lack and unprofessional provision of quality tourist services in hotels, transport services, services at catering facilities, etc.;
- lack of hotel complexes, as well as hotels with international class of service;
- underdevelopment and poor condition of sanitary and hygienic networks;
- underdevelopment and poor service of operators, as well as the lack of a mobile network and Internet outside the city;
- lack of a marketing company engaged in studying this area of tourism;
- lack of development (improvement) of modern hospitality infrastructure with the involvement of international networks;
- lack of professionally qualified personnel in the tourism sector.

LITERATURE

1. Law “On Tourism” of the Republic of Uzbekistan. dated August 20, 1999
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 5. 2019 No. UP-5611 “On additional measures for the accelerated development of tourism in the Republic of Uzbekistan”
3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 5, 2019 No. UP-5611 “Concept for the development of tourism in the Republic of Uzbekistan in 2019-2025”

4. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 5, 2019 No. PP-4095 “On measures for the accelerated development of the tourism industry”
5. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-5611 “Concept for the development of the tourism sector until 2025”
6. Raizberg B.A., Lozovsky L.Sh., Starodubtseva E.B. Modern economic dictionary. -2nd ed., revised M.: INFRA-M.479 p.. 1999.
7. Medynsky, V.G. Innovative management: Textbook / V.G. Medynsky. – M.: INFRA-M, 2012. – 295 p.

Websites:

8. stat.uz.
- 9.lex.uz
10. regulation.gov.uz
11. uzbekturism.uz
12. <https://uzbekistan.lv/>

QUYOSHDA HAM DOG‘ BOR

Botirova Hafiza

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti

4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada men Jaloliddin Rumiyning „Ichindagi ichindadur“ asarida keltirilgan fikrlarga kengroq tushuncha va ta’rif berib o’taman. Hozirgi kunda Jaloliddin Rumiyning „Ichindagi ichindadur“ asari juda keng va chuqur ma’noga ega bo‘lib, xalqimizning madaniyatiga ta’sir ko‘rsatmoqda.

***Kalit so‘zlar:** Jamiyatimiz, ko‘ngil, insonning qalb go‘zalligi, hasad, inson, halol, mehr-muruvvat.*

Jaloliddin Rumiyning „Ichindagi ichindadur“ asari orqali bu mavzuni quyidagicha yoritamiz. Quyoshda ham dog‘ bor deyilganda har bir inson mukammal emas, aksincha har bir insonning kamchiliklari bo‘ladi. Bu dunyoda nuqsonsiz insonning o‘zi yo‘q. „Ichindagi ichindadur“ asari insonni fikrlashga, fikrlash orqali o‘zligini anglashga, O‘zligi orqali haqni tanishga yordam beradi. Bu asar men haqimda, siz haqingizda Boringki barchamiz haqida. Qadimda mashoyixlarimiz „O‘zini bilgan avliyo bo‘ladi“ deb bejiz aytishmagan. Hozirgi vaqtda insonlarning manmanligi, mansabparastligi hasadgo‘yligi, befarqligi insonlarning qalb ko‘zini ko‘r qilmoqda. Insonlarning mol-u davlatga ruju qo‘yishi, o‘zligini yo‘qotishiga olib kelmoqda. Hamma narsadan yaqin bo‘lgan borliq bu ularning menligi hisoblanadi. Insonni avvalo qalb ko‘zini ochishga ochilgan ko‘zlar bilan o‘z mohiyatiga nazar solishga undaydi. Bu bilan ul valiy zot insonning o‘zi bir butun olam kichik olam ekanligini o‘qtiradi. „Ichindagi ichindadur“ asari ulug‘vorlik va soddalikning bir makon bir zamonda sig‘ishib yashashining go‘zal namunasidir. Bu asar insonlik va ilohiylik

o'rtasida bir ko'prikdir. Bu asar insonning ko'nglida mudrab yotgan tuyg'ularni, o'ziga bo'lgan ishonchni uyg'otadi. O'zining mavjudligi va haqiqatiga ishonch hosil qiladi. Ishonch inson faoliyatining doimiy tashabbuskori, rag'batlantiruvchi kuch, ham hisoblanadi. Insonni zohiriy tomondan ya'ni tashqi tomondan har xil, ularning mohiyati ildizi, tabiati, ehtiyojlari, borar maskani esa mushtarakdir. O'z maqsadiga erishish uchun ikki asosga suyanish kerak ya'ni nima demoqchimiz agar danakni mag'zini chaqib eksang, unmaydi. Agar qobig'i bilan birga tuproqqa qadasachi uni hodisasini ko'ramiz. Bundan ko'rinib turibdiki maqsadga erishish uchun qiyin yo'l bo'lsa ham chidam bilan yo'lni bosib o'tish kerak ekan. Dard insonga doimo yo'l ochadi. Dunyodagi har ish uchun inson yuragida ishtiyoq, havas, va dard bo'lishi lozim. Agar bu narsalar insonda bo'lmasa o'z maqsadiga erishishi juda qiyin bo'ladi, demak dard ham insonga maqsadiga erishishi uchun yordam beradi. Albatta, komil inson haqida ko'plab olim-u fuzalolarimiz ko'plab kitoblar yozgan. Ularning asarlarida tasvirlanayotgan komil insonlar osmonda uchib yurgan erkin qushchaga o'xshaydi. Siz-u biz esa zindonda yotgan mahbusga o'xshaymiz. Qushning ozodligidan, charx urib aylanishidan, baxttidan mahbusga ne naf? Qaytaga u ana shunday parvozi bilan bu bechoraning o'z holiga ko'nikib ketishiga to'sqinlik qilib, iztirobini orttiradi, xolos. Jaloliddin Rumiyning „Ichindagi ichindadir“ asari bunday holatlardan yiroqda. Bu asar insonning qalbida yaxshilik uyg'otishga yordam beradi. Bu kitobni mutolaa qilgan inson qalbida o'zgarishlar paydo bo'ladi. Insonning qalb ko'zi ochiladi. Insonning dunyoqarashi o'zgaradi. Hayotdagi chirkin narsalardan o'zini tiyadi. Insonlarga bo'lgan mehr muhabbati ortadi. Insonning yuragidagi yomonlik, nafrat, hasad tuyg'ulari yo'qoladi. Dunyoga boshqacha ko'z bilan qaray boshlaydi. Qalb so'zi 2xil ma'no uchun ishlatiladi. 1. Ko'krak qafasining chap tomoniga joylashtirilgan ignabarg daraxti shaklidagi bir parcha go'sht hisoblanadi. Bu go'shtning ichi bo'sh bo'lib, ichida qora qon mavjuddir. U ruhning ma'dani bulog'i hisoblanadi. Qalb chorva mollarida ham o'liklarda ham mavjuddir. Qora qon bilan to'lgan qalb qadrsiz bir buyum kabidir. Qora qon deyilganda qalbimizni ko'r qilib qo'ygan mansabparastlik, yovuzlik, manmanlik, hasadgo'ylik kabilarni nazarda tutyapmiz. Bu yomonliklar

tufayli inson o'zini tubsiz jarlikka tashlaydi. Demak qalbimizni doimo sof va beg'ubor yomonliklardan holi tarzda tutishimiz kerak. 2.Ma'noda esa robbimiz bandalariga ato etgan ruh bir narsadirki, uning jismoniy qalbga bog'liqligi bor. Ana shu ilohiy ne'mat insonning asl mohiyati va haqiqatidir. U insonning idrok qiluvchisi, biluvchisi va tanuvchisidir. Qalbning haqiqatini bilishga urinish sir tutilgan ruh ishini oshkor qilishni taqoza etadi. Inson o'z qalbini doimo pokiza tutishi kerak turli xil nopok ishlardan o'zini tiyishi kerak. Qalb va aql o'rtasida doimo kurash bo'lib keladi. Shunday vaqtda inson doimo o'z qalbiga ishonish kerak. Qalb podsho bo'lsa, aql unga vazir hisoblanadi. Qolgan barcha a'zolarimiz esa qo'riqchi hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda hasaddan har doim o'zimizni tiyishimiz lozim. Hasad tufayli o'zimizni qanday jarlikka olib borayotganimizni tasavvur qilib ko'z oldimizga keltirganimizda edi bunday yomon ilatdan o'zimizni tiygan bo'larmidik. Bir o'ylab ko'ring-a hattoki hasad tufayli bir oila parokanda bo'layotganini ko'rib insonning ichi achiydiya. Hoy-u havas tufayli o'zimizni ,borinkki yaqinlarimizni qanday qiyin ahvolga solib qo'yamiz yuzini yerga qaratamiz. Bu esa insongarchilikka umuman to'g'ri kelmaydi. O'tkinchi narsalar tufayli o'zimizning insoniylik fazilatimizni yo'qotmaylik. Qalbimizda doimo ezguliklar chechak ochsin. Qalbimizdagi hasad urug'ini olib tashlaylik. Shundagina hayotimiz go'zal o'ylagan barcha niyatlarimiz amalga oshishini ko'rib o'zingiz ham hayratda qolasiz. Axir yaxshi inson bo'lishimiz o'z qo'limizda-ku to'g'rimi? Jaloliddin Rumiyning ichindagi ichindadur asarida quyidagi fikrlar keltirilgan. Dengizga borib bir ko'za bilan suv olmoq bilan qanoatlanish eng achinarli holatdir. Bu o'zi nima degani desangiz oddiy bir misol maktabga ilm olishga borasiz. Faqatgina kun o'tkazish uchun bormaysizku to'g'rimi? Miyamizda barcha bilimlarni to'planishiga maktabdagi darslar bevosita bizga yordam beradi.

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ВЗГЛЯДОВ НА ТЕРМИНОЛОГИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Шохафизова Нодина

Национальный институт художеств и
дизайна имени Камолиддина Бехзода

АННОТАЦИЯ

В статье на основе двуязычных русско-узбекских словарей рассматривается становление научной системной терминологии психологии узбекского языка.

***Ключевые слова:** русский язык, узбекский язык, лексикология, образование терминов по психологии, русско-узбекские словари.*

ВВЕДЕНИЕ

Как известно, словарь – это «сборник слов (обычно в алфавитном порядке) с пояснениями, толкованиями или с переводом на другой язык» [7]. Мы обратились к данному толкованию по той причине, что словари играют важную роль в обозначении тех или иных понятий различных отраслей науки и производства, чем и облегчается взаимообмен информацией как в письменной, так и в устной речи контактирующих сторон. С этой точки зрения рассмотрим вопросы подачи психологических терминов в специальных словарях по этой тематике.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

21-октября 1989 – года узбекский язык был провозглашен государственным языком, это стало началом сбора, разработок и унификации терминов, издания терминологических словарей по всем отраслям науки и техники, других научных

работ, связанных с вопросами терминологии, контролю за правильным использованием устаревших терминов.

Лексические и фразеологические единицы любого языка являются носителями не только собственно языковой стороны, но и продуктом материальной и духовной жизни того или иного народа. Исследование языкового материала с позиций лингвокультурологии позволяет реконструировать знания и представления того или иного народа об определенном фрагменте окружающего мира, проследить, как внеязыковая действительность преломляется в языке. Спецификой слов и устойчивых словосочетаний является то, что один объект имеет два значения: одно научное и другое – народное.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Лексико-семантические различия узбекского и русского языков состоят не только в разной степени развития терминологических систем, но и их особенностью построения лексической стороны. Но, при этом у них встречаются эквивалентность, полное и абсолютное совпадение в значении слов. Пересмотрим некоторые слова. Ср.: автобиография «таржимаи ҳол», агитатор «ташвиқотчи», азбука «алифбо», бабушка «буви», базилик «райхон», овчи «охотник», балаболка «қақилдоқ», баланс «мувозанат», валовый «ялпи», варан «эчкемар», василёк «бўтакўз», вягель «хайкалтарош», дата «сана», движение «ҳаракат», девица «киз», табак «тамаки», таблица «жадвал», тайна «сир», тайфун «тўфон», талисман «тумор», и др.

Однако часто одному русскому слову с широким диапазоном значений в узбекском языке соответствуют два или несколько слов. Ср.: голова «бош, калла»; весна «бахор, кўклам»; зеркало «кўзгу, ойна»; народ «халк, эл»; солнце «куёш, офтоб, кун»; кладбище «мозор, қабристон»; шалаш «чайла, қапа» и др. И наоборот, двум или нескольким русским словам нередко соответствует одно узбекское слово. Ср.: облако, туча «булут»; зола, пепел, «кул»; племя, род «уруғ»; стекло, зеркало «ойна»; соучастник, партнер, напарник, сообщник «шерик»; собака, щенок «кучук»; чабан, пастух «чўпон»; вселенная, мир, земной шар, свет «дунё, олам»; бутылка, склянка, стекло «шиша» и др. Неэквивалентность ряда лексических единиц можно показать на примерах, извлеченных из узбекско-русских и русско-узбекских словарей. В случае эквивалентности значения слов при переводе на русский язык и обратно с русского на узбекский должны совпадать. Однако это не всегда подтверждают иллюстративные материалы словарей. Так, слово қаср в узбекском языке обозначает дворец, замок. В русско-узбекских словарях оно переводится: *дворец* - сарой; *замок* - қалъа, қаср, сарой, қўрғон. В узбекско-русских словарях эти слова зафиксированы в следующих значениях: *қалъа* - 1) крепость, цитадель, укрепленный город, 2) замок; *сарой* - 1) дворец, замок, 2) постоянный двор; 3) сарай, склад;

қўрғон- крепость, укрепление, цитадель, укрепленный город. При обратном переводе на узбекский язык: *крепость* – қўрғон, қалъа, истехком; *укрепление* - истехком; цитадель - қалъа, қўрғон; *постоялый двор* - карвон сарой; *сарай* – сарой, омбор, омборхона; *склад* - склад, омборхона; *укрепленный город* - истехкомли шаҳар и др.

Системность языка является общепризнанным положением в лингвистике. Закономерности семантических связей между языковыми единицами и системный характер лексики писали уже в конце XIX - начале XX в. (например, Потебня А.А., Покровский М. М., Мейер Р., Шпербер Г., Испсен Г. и др.). Однако, как многие сложные и развивающиеся понятия, понятия системы не имеет общепринятого определения, его толкование по-разному определяется в лингвистических исследованиях. В общем смысле под системой понимается совокупность элементов, связанных внутренними отношениями. (Системный характер языка выявляется на различных его уровнях: в фонетике, грамматическом (морфологическом, синтаксическом) строе, в словообразовании, в лексическом составе и т.д., т.е. существуют системы фонологическая, грамматическая, семантическая и пр. Совокупность всех частных систем (фонетической, грамматической: лексической и др.), где каждая единица связана определёнными, обязательными отношениями с другими элементами этой же системы, образует систем языка, иначе его структуру.

Поэтому понимание системности, которое связывается с фонетикой, грамматикой, перенося на лексику, забывая, что разные уровни языка (фонетический, грамматический, лексический) не могут быть организованы одинаково и в одинаковой степени.

Система может быть максимально и минимально организована. Однако для каждой системы важны не эти уровни о уровень оптимальной организации, дающей необходимые основания для её существования и развития. "...Оптимальным, с точки зрения эволюции системы, будет не максимум организации, создающей слишком жесткую систему, а в итоге - застой, смерть. Оптимум требует диалектического сочетания определенности, оформленности, богатства связей о достаточной их гибкостью внутри системы, пластичностью её

структуры, реагирующей на динамику изменения внешних связей, окружающей среды”.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Узбекская лингвистическая терминология формируется за счет внутреннего взаимодействия между собой. Способами образования лингвистических терминов является семантический, морфологический и синтаксические способы. Д.ИИ.Шмелев отмечает, что "обозначения того или иного явления может быть или создано новое слово на базе имеющихся в языке лексических единиц и аффиксальных средств (префиксов и суффиксов), или заимствовано иноязычное слово, или образовано сложное, составное наименование, или же, приспособлено слово, уже существующее в языке, которое в таком случае определенным образом видоизменяет свою семантику. Таким образом, можно сказать что мнения ученых были достоверны и на сегодняшний день пользуются эффективно, среди тех кто занимается терминологией.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бархударов С.Г. Актуальные задачи лексикографии в области терминов. Проблематика определений терминов в словарях разных типов. 2018
2. Nematillaevna, K. Y. (2022). MODERN METHODS OF TREATING GLAUCOMA. *World Bulletin of Public Health*, 17, 42-44.
3. Shermatov, A. A., ugli Yuldashov, S. A., & Kholmatova, Y. N. (2022). EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE LAKOMA-T PREPARATION FOR THE PROPHYLAXIS OF OPHTHALMOGYPERTENSION IN THE PERIOD AFTER ULTRASOUND PHACOEMULSIFICATION (FEC) CATARACT OPERATION IN UNCOMPLICATED CATARACTS. *Oriental Journal of Medicine and Pharmacology*, 2(05), 1-9.
4. Холматова, Е. Н., & Тоирова, Ш. А. (2017). Деонтология и пути решения задач. *Научные исследования*, (3 (14)), 45-47.

5. Zakirovich, G. B. (2023). THE MAIN FEATURES OF KINESTHETIC STYLE IN LEARNING PROCESS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(5), 61-69.
6. Gafurov, B. Z. (2022). Neologisms and their functions in the field of medicine. *Journal of intellectual property and human rights*, 1(08), 41-44.
7. Zakirovich, G. B. (2023). SPECIFICATION OF ERROR CORRECTION IN LANGUAGE LEARNING PROSESS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, 12(05), 8-13.
8. Zakirovich, G. B. (2022). Discourse about the peculiarities of the theme of male gender in advertising texts in Russian and Uzbek (on the material of medical vocabulary). *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 2(2), 4-8.
9. Гафуров, Б. З. Тексты С Фоностилистическими Фоновариантами И Их Перевод (На Материале Узбекского Языка). *Ilim Hám Jamiyet*, 72.
10. Gafurov, B. Z. Similarities and differences of segment background options for Russian, Uzbek and English languages. *Monografia pokonferency jnascience, Research, development*, 26, 17-19.
11. Zakirovich, G. B. (2022). Discourse about the peculiarities of the theme of male gender in advertising texts in Russian and Uzbek (on the material of medical vocabulary). *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 2(2), 4-8.
12. Zakirovich, G. B. (2020). Super-segment phonostylistics as the basis for studying the problems of accent variants of Russian nouns. *CREATION OF ETHNOGRAPHIES WITH POPULAR TRADITIONS*, 11(13), 39.
13. Gafurov, B. Z. (2021). Medical terminology in advertising text. *Scientific reports of Bukhara State University*, 5(3), 30-40.

14. Gafurov, B. Z. (2020). Analysis of the relationship of medical terminology with segment phonostylistics of the noun in Russian, Uzbek and English languages. *Theoretical & Applied Science*,(1), 464-466.

15. Gafurov, B. Z. (2021). Study of advertising texts in Russian on the topic of medical terminology. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT).-Indonesia*, 26(1), 586-590.

XIZMATLAR TARMOG‘INI YUQORIGA CHIQISHGA QO‘SHIMCHA XARAKATLAR

Maloxat Ortiqaliyevna Baltabayeva

FDU, o‘qituvchi

Baltabayeva_67@inbox.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada franshizaning foydalari, mamlakat iqtisodiyoti o‘rni haqida fikr yuritiladi. Franshiza sifatida biznes yuritish usullari, tovar belgisi, intellektual mulkni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunga muvofiq haq evaziga taqdim etiladigan va rasmiylashtirilgan, o‘tkazuvchi (franchayzer) va oluvchi (franchayzi) tomonlar o‘rtasida o‘zaro majburiyat va imtiyozlarga ega texnologiya bo‘lishi mumkin.

***Kalit so‘zlar:** innovatsion iqtisodiyot, milliy iqtisodiyot, xizmatlar tarmog‘i, bandlik, ihsizlik, franshiza.*

ADDITIONAL ACTIONS TO GO UP THE NETWORK OF SERVICES

Maloxat Ortiqaliyevna Baltabayeva

Ferghana state university, teacher

Baltabayeva_67@inbox.ru

ABSTRACT

This article discusses the benefits of franchising and its role in the country's economy. As a franchise, it can be business methods, trademark, provided for a fee in accordance with the law on the protection of intellectual property, between the

transferor (franchisor) and the recipient (franchisee), mutual between the parties technology with obligations and benefits.

Keywords: *innovative economy, national economy, service network, employment, entrepreneurship, franchise.*

KIRISH. Franshiza fransuzcha soʻz boʻlib "imtiyoz" maʼnoni anglatadi. Franshiza - franchayzing shartnomasining obʼekti, franchayzerning brendi va biznes modelidan foydalanish huquqlaridan, shuningdek biznesni yaratish va yuritish uchun zarur boʻlgan boshqa imtiyozlardan iborat tovarlar majmuasi.

Franshiza sifatida biznes yuritish usullari, tovar belgisi, intellektual mulkni muhofaza qilish toʻgʻrisidagi qonunga muvofiq haq evaziga taqdim etiladigan va rasmiylashtirilgan, oʻtkazuvchi (franchayzer) va oluvchi (franchayzi) tomonlar oʻrtasida oʻzaro majburiyat va imtiyozlarga ega texnologiya boʻlishi mumkin.¹

Deyarli har kuni biz franchayzalarga duch kelamiz: biz tanish belgi ostida qahvaxonalarga tashrif buyuramiz, oziq — ovqat uchun federal brend doʻkoniga boramiz va sevimli brendimiz kiyim-kechak va poyabzal sotib olamiz - bu biznes loyihalarning aksariyati franchayzing asosida ochilgan.

Keng maʼnoda, franchayzing-bu taniqli brend ostida oʻz biznesingizni "noldan" ochishga imkon beradigan biznes kontseptsiyasi.

Nima uchun bunday model juda talabga ega? Buning sababi shundaki, tadbirkorlar tobora koʻproq xatolardan qochadigan va biznesning rentabelligini kafolatlaydigan tasdiqlangan tushunchalarni tanlashmoqda. Shu sababli, franchayzing korxonalarini tobora koʻpayib bormoqda va isteʼmolchilar, oʻz navbatida, tanish brend foydasiga tanlov qilishda bunga koʻnikishadi va oʻzlarini qulay his qilishadi. Mijozlarning bunday sodiqligi franchayzing boʻyicha ochilgan biznesning muvaffaqiyatiga ishonishga imkon beradi.

¹ <https://ru.wikipedia.org/wiki/franchayzing>

Siz investitsiyalar hajmidan kelib chiqishingiz mumkin, agar sizda kichik boshlang'ich kapital bo'lsa, unda siz arzon franshizani izlashingiz kerak. Tadbirkorlikni ish bilan birlashtirish imkoniyati mavjud, buning uchun uy biznesining franshizalari mavjud.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadbirkorlikni ish bilan birlashtirish uchun franchayzerning kontaktlarini topish yoki fikr-mulohaza formasini to'ldirish kerak. Bu sizni hech narsaga majburlamaydi, lekin siz qiziqqan barcha ma'lumotlarni bilib olishingiz mumkin. Franchayzer kompaniyasining vakili biznes kontseptsiyasining mohiyatini tushuntirishi, franchayzing biznesini boshlashning afzalliklari haqida gaplashishi, shuningdek biznesning rentabelligi va "mahsulot"ning to'liq qiymati to'g'risida aniq javob berishi mumkin.

Shuningdek, franchayzing bilan ishlashda oylik majburiy to'lovlar (royalti), shuningdek har xil reklama va marketing to'lovlari bo'lishi mumkin. Ularning mavjudligini yoki yo'qligini franchayzer vakili bilan tekshiring, shuningdek ushbu to'lovlar zarurligini asoslang, chunki siz o'zingizning pulingizni nimaga sarflayotganingizni tushunishingiz kerak.

Avvalo, vaziyatni tahlil qilish va bir qator savollarga javob berish kerak. Ushbu harakatlarning barchasi investitsiyalarni tejashga va yo'qotishlarning oldini olishga yordam beradigan algoritmgaga aylanadi:

- biznesni tashkil qilish va yuritishda resurslarni tejash istagi; - biznesni boshlash va yuritishda xavflarni kamaytirish istagi; - tajribaning etishmasligi tufayli tajribali sherikning qo'llab-quvvatlashi va yordamiga ehtiyoj; - xatarlarni minimallashtirish uchun tasdiqlangan biznes modelidan foydalanishning ahamiyati; - maqsadli auditoriya tomonidan talab bilan ifodalangan aniq raqobatdosh ustunliklarga ega bo'lish istagi; - brend nomi va iste'molchilarning unga sodiqligi tufayli investitsiyalarning tez qaytishi.¹

¹ <https://www.spot.uz/ru/2021/07/22/franchise>

Franshiza turli yoʻnalishlardan mavjud:

Umumiy ovqatlanish joylari - Fast-fud va Shaurma. Restoranlar. Qahvaxonalar. Nonvoyxonalar. Muzqaymoq. Yetkazib berish. Pishirish va tayyor ovqat. Sport franshizalari - klublar, fitness, mahsulotlar. Bolalar franshizalari - tovarlar va xizmatlar. Avtomobil franshizalari - xizmatlar, ehtiyot qismlar, yoqilgʻi quyish shoxobchalari, xizmat koʻrsatish stantsiyalari. Kichik biznes gʻoyalari - ulgurji savdo, dilerlik, biznes texnologiyalari. Savdo. Taʼlim, maktablar, bogʻlar, markazlar. Tibbiyot va laboratoriyalar. Turli xil goʻzallik salonlari, sartaroshxonalar, sartaroshxonalar. Turizm. Moliyaviy xizmatlar, kreditlar.

NATIJALAR

“Biznes va texnologiyalar” xabariga koʻra bizni mamlakatimizda bir qncha franchayzing yoʻnalishlari ishga tushirildi va tushirilmoqda. Bu albatta bizni bozorimizni yanada sifatli mahsulot etkazib berishda koʻmak boʻladi deishimiz mumkin:

1. "Bk | Belarus kosmetikasi" doʻkonlari franshizasi;
2. “Hamdizade” baklava, Katmer, Kataif, shokolad va boshqa shirinliklar;
3. “MCosmetic” kompaniyasining 30 ta filiali mavjud, ulardan uchta Chirchiq, Fargʻona va Andijon viloyatlarida;
4. “AnderSon” kafesi tarmogʻining asoschisi Anastasiya Tatulova MDH va BAAda franchayzaga qiziqish bildirganini maʼlum qildi. Rossiyaning “Stardogs” hot-dog tarmogʻi MDH mamlakatlaridan birida oʻzining birinchi franchayzing restoranini ochmoqchi;
5. Nufuzli mehmonxona franchayzalarini sotib olishyolga qoʻyilmoqda;
6. Tibbiy xizmatlar koʻrsatish sohasida “Medsi International Healthcare” va "Medsi kompetentsiya tibbiyoti";
7. “Costa Coffee” franshizasi;
8. “Wendy’s” tarmogʻini boshqaradigan Singapur kompaniyasi Kusto Group tez ovqatlanish joylari;

9. Rossiya "Xelisk" franchayzing bo'yicha diagnostika markazlari va kontaktsiz laboratoriya punktlari;

10. Niderlandiyaning Spar tarmog'idagi birinchi oziq-ovqat supermarketlari O'zbekistonda 2024-yil o'rtalarida ochiladi.

XULOSA. Bozor munosabatlariga o'tish xodimlarga boshqa manbalardan, yana dividendlar va aktsiyalar va obligatsiyalar bo'yicha foizlar ko'rinishida daromad olish imkonini berdi. Mehnat to'g'risidagi huquqiy hujjatlar, korxonalarining jamoat shartnomalari va boshqa o'ziga xos me'yoriy hujjatlar mehnat munosabatlarining, shu jumladan xodimlarga ish haqi to'lashning huquqiy asosini tashkil etadi.¹

2023 yil 15 may kuni Shavkat Mirziyoyev raisligida kambag'allikni qisqartirish va bandlikni ta'minlash ishlarini yangi pog'onaga olib chiqish bo'yicha videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Unda 1-iyundan boshlab "20 ming tadbirkor - 500 ming malakali mutaxassis" dasturi amalga oshirilishi ma'lum qilindi. Dasturga 2023-2024 yillarda jami \$1 mlrd ajratiladi.

Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash orqali kelgusi besh yilda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulotni – 1,6 baravar va 2030 yilga borib aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni 4 ming AQSh dollaridan oshirish hamda "daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar" qatoriga kirish uchun zamin yaratish.² Franshiza ana shu tadbirkorlikni amalga oshirish uchun qulay imkoniyat deb butun dunyoda qaraladi. Bu esa YIM (Yalpi ichki mahsulot)ning ulushida xizmatlar sohasini salmog'ini oshirishga yordam beradi.

¹ [DEMAND AND SUPPLY FOR LABOR FORCES](#), AM Kadyrovna, MR Burkhanovich, BM Ortikaliyevna - INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & ..., 2022

² Baltabayeva, M. . (2022). SANOATNI RIVOJLANTIRISH - DAVR TALABI - UY MAISHIY TEXNIKALARINING FOYDALARI. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 2(5), 29–32. Извлечено от <https://in-cademy.uz/index.php/EJLFAS/article/view/3061>

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)**Jurnallar:**

1. Baltabayeva, M. (2022). SANOATNI RIVOJLANTIRISH-DAVR TALABI-UY MAISHIY TEXNIKALARINING FOYDALARI. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 2(5), 29-32.

2. Kadyrovna, A. M., Burkhanovich, M. R., & Ortikaliyevna, B. M. (2022). DEMAND AND SUPPLY FOR LABOR FORCES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 85-90.

Vebsayt:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/franchayzing>
2. <https://www.spot.uz/ru/2021/07/22/franchise>

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Temurova, A., & Safarov, S. (2023). OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH VA OZUQAVIY BARQARORLIK (NO'XAT). GOLDEN BRAIN, 1(33), 4–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.10264785
2	Tursunqulov, A. (2023). TURKIY XALQLAR FOLKLORINING BILIMDONI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 9–14. https://doi.org/10.5281/zenodo.10264842
3	To'rayeva, Z. A. qizi . (2023). TOHIR MALIK ASARLARIDA IJTIMOYIY CHEGARALANGAN LEKSIKA (JINOYAT LEKSIKASI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 1(33), 15–19. https://doi.org/10.5281/zenodo.10264872
4	Jurakulov, S. Z. o'g'li . (2023). FIZIKA O'QITISHDA KOMPYUTER YORDAMIDA YANGI YONDASHUVLAR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 20–23. https://doi.org/10.5281/zenodo.10264904
5	Ganiyeva, F. V. (2023). YOSH BASKETBOLCHILARDA RAQIBNI YENGIB O'TISHDA CHALG'ITUVCHI FINTLARNI QO'LLAB RAQIBNI YENGIB O'TISH TEZLIGINI O'RGANISH. GOLDEN BRAIN, 1(33), 24–29. https://doi.org/10.5281/zenodo.10264941
6	Ilxomov, U. (2023). JIZZAX VILOYATIDAGI QURG'OQCHILIKKA CHIDAMLI DARAXT VA BUTA TURLARI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 30–36. https://doi.org/10.5281/zenodo.10264975
7	Ochilova, F. M. (2023). HAZRAT NAVOIYNING ONA TILIMIZNING BUGUNGI KAMOLOTIGA QO'SHGAN KATTA HISSASI HAQIDA. GOLDEN BRAIN, 1(33), 37–41. https://doi.org/10.5281/zenodo.10265016
8	Solijonova, M. (2023). BOG'LIQSIZ HOLDA BUTSTREP BAHOLASH. GOLDEN BRAIN, 1(33), 42–45. https://doi.org/10.5281/zenodo.10265056
9	Rahmatullayeva, S. S. (2023). XOLISTIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIYA FANLARINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(33), 46–48. https://doi.org/10.5281/zenodo.10265134

10

Kamalova, D. T. (2023). TALABALARNI PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA KONGRUENTLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (BOSHLANG'ICH TA'LIM IXTISOSLIGI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 1(33), 49–51. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265461>

11

Fayzullayeva, S. S. (2023). **CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA MILLIY XARAKTER.** GOLDEN BRAIN, 1(33), 52–54. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265510>

12

Akmalov, H. A. (2023). KONSTITUTSIYADA DUNYOVIY DAVLAT TUSHUNCHASI VA UNING TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 55–58. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265596>

13

Toshpo'latova, G. F. qizi ., Raximova, M. B. qizi ., & Muydinova, M. A. (2023). BIOGAZLAR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 59–62. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265697>

14

Muydinova, M. A., Rasulova, S. A. qizi ., & Imyaminova, D. D. qizi . (2023). SUYUQ KRISTALLAR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 63–66. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265801>

15

Baxtiyorova, S. I. qizi ., & Ganjayeva, Z. O. qizi . (2023). TEXNOLOGIK TA'LIMDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINI JORIY ETISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 67–72. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265884>

16

Baxtiyorova, S. I. qizi ., & Jo'rayeva, D. B. qizi . (2023). 5 SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA "MATERIALLARGA ISHLOV BERISH BO'LIMI" NI INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(33), 73–79. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10265981>

17

Yernazarova, G. P., & Tuyg'unova, N. N. qizi . (2023). YANGI O'ZBEKISTONNING YANGI KONSTITUTSIYASI – MAMLAKAT HUQUQIY ASOSI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 80–84. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266033>

18

Boyqobilova, N. (2023). SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNI BOSHQARUV JARAYONIGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (BOSHLANG'ICH TA'LIM). GOLDEN BRAIN, 1(33), 85–88. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266084>

19

Утегенова, М. А. қизи . (2023). КЎК ГУМБАЗ МАСЖИДИНИНГ ТЕХНИК ҲОЛАТИНИ ТЕКШИРИШДА ЛАЗЕРЛИ СКАНЕРЛАШНИ КЎЛЛАШ НАТИЖАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(33), 89–100. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266662>

20

Otaqulova, A. O. (2023). BADIY MATN QAHRAMONLARI NEYROLINGVISTIK TAHLILI (NAZAR ESHONQULNING "URUSH ODAMLARI" QISSASI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 1(33), 101–109. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266745>

21

Otaqulova, A. O. (2023). BADIY MATN QAHRAMONLARI NEYROLINGVISTIK TAHLILI (NAZAR ESHONQULNING "URUSH ODAMLARI" QISSASI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 1(33), 101–109. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266745>

22

Nurbayeva, K. B., & Kazakova, R. F. (2023). PEDAGOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 110–114. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266901>

23

Ergashev, J. (2023). TALABALARNI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TABIIY FANLARNI O'QITISHGA TAYYORLASH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 115–117. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10266958>

24

Amirova, G. R. (2023). BARKAMOL SHAXS TARBIYASI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 118–120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267020>

25

Yusupkhodjaeva, G. B. (2023). MANAGEMENT OF PRODUCTION POTENTIAL IN PASSENGER TRANSPORT. GOLDEN BRAIN, 1(33), 121–128. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267069>

26

Ulasheva, F. A. qizi . (2023). TOLSTOY ASARLARDA BOLALAR ADABIYOTINING ÒRNI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 129–132. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267450>

27

Eshboyeva, G. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA IJTIMOIIY SOHADA XOTIN- QIZLARING O'RNII. GOLDEN BRAIN, 1(33), 133–135. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267594>

28

G'apporova, M. (2023). TEMURIYLAR DAVRI VA XALQARO MUNOSABATLAR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 136–138. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267653>

29

М. Қ. Дурдибоева, & З.Ш.Тургунова. (2023). ЯККА ТАРТИБДАГИ ХОНАДОНЛАРДА ҚУЁНЛАРНИ САҚЛАШ ВА ОЗИҚЛАНТИРИШ. GOLDEN BRAIN, 1(33), 139–143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267699>

30

Jurakulov, S. Z. O., & Turdiboyev, X. (2023). TA'LIM SOHASIDA FIZIKANING SAN'AT BILAN ALOQALARI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 144–147. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10267794>

31

Jurakulov, S. Z. O., & Turdiboyev, K. (2023). STUDYING PHYSICS USING A COMPUTER. GOLDEN BRAIN, 1(33), 148–151. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10268001>

32

Jurakulov, S. Z. O., & Turdiboyev, X. (2023). FIZIKA FANINI O'RGANISHNING YUQORI DARAJADAGI STRATEGIYALAR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 152–156. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10268165>

33

Jurakulov, S. Z. O., & Nurboyev, O. (2023). IN THE EDUCATIONAL FIELD OF PHYSICS LEVEL AND POSITION. GOLDEN BRAIN, 1(33), 157–161. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10268416>

34

Jurakulov, S. Z. O., & Nurboyev, O. (2023). FIZIKA FANINING BO'LIMLARINING RIVOJLANISHDAGIDAGI ASOSIY AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 162–167. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10268673>

35

Jurakulov, S. Z. O., & Nurboyev, O. (2023). RELATIONSHIPS BETWEEN THE DIRECTIONS OF FINANCE AND PHYSICAL SCIENCE. GOLDEN BRAIN, 1(33), 168–172. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10268855>

36

Jurakulov, S. Z. og'li ., & Hamidov, E. (2023). KONCHILIK SANOATIDA QO'LLANILADIGAN FIZIK JARAYONLARNING INSON VA ATROF MUHITGA TA'SIRI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 173–181. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10268963>

37

Jurakulov, S. Z. O., & Hamidov, E. (2023). YADRO ENERGIYASINING XOSSA VA XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(33), 182–186. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10269034>

38

Jurakulov, S. Z. o'g'li ., & Mirjanova, S. (2023). A STUDY OF PROPERTIES AND CHARACTERISTICS OF POL I MER. GOLDEN BRAIN, 1(33), 187–196. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10269124>

39

Jurakulov, S. Z. o'gli ., & Mirjanova Sarvinoz. (2023). STUDY OF MODERN GEOPHYSICAL CONDITIONS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. GOLDEN BRAIN, 1(33), 197–203. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10269173>

40

Nuriddinova, U., Musurmonova, P., & Maksudov, O. S. (2023). FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ACTIVITIES OF TOURISM ENTITIES. GOLDEN BRAIN, 1(33), 204–210. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10269241>

41

Botirova, H. (2023). QUYOSHDA HAM DOG' BOR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 211–213. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10269307>

42

Шохафизова, Н. (2023). АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ВЗГЛЯДОВ НА ТЕРМИНОЛОГИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА. GOLDEN BRAIN, 1(33), 214–219. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10269356>

43

Baltabayeva, M. O. (2023). XIZMATLAR TARMOG'INI YUQORIGA CHIQISHGA QO'SHIMCHA XARAKATLAR. GOLDEN BRAIN, 1(33), 220–225. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10275051>